

Саджо та її бобри

Сова Сіра

Переклад з англійської Соломії Павличко

Розділ I

Країна Північно-Західних Вітрів

Далеко-далеко за містами, містечками й полями, далеко на півночі Канади лежить дика, майже невідома країна. Якби вам захотілося поглянути на неї, то довелося б вирушити в подорож загори, де немає ні залізниць, ні доріг, ні будинків, ні навіть стежок, а далі найняти провідника-індіанця і в човні, річками та озерами плисти через безлюдні лісові простори, де блукають лосі, ведмеді, вовки, а олені карибу часом збираються у такі великі стада, що хоч би хто й надумав їх полічити, то все одно не зміг би.

Тут, на півночі, ви побачили б Америку такою, якою вона була до відкриття білими людьми і якою, сподіваюсь, залишиться ще на довгі-довгі роки. Навіть сьогодні ви не побачите в цьому краї багато білих, бо, за винятком поодиноких мисливців і торговців, тут живуть самі індіанці-оджибеуї, котрі вважають цю землю своєю батьківщиною і називають її Ківейдін — Країною Північно Західних Вітрів. Це дуже древній народ, і живе він у цих місцях з такої давнини, що ніхто не знає, навіть самі оджибеуї не знають, звідки і як прийшли вони сюди. Далеко від цивілізації живуть вони майже так, як жили їхні предки чотириста років тому, коли на цих берегах висадився Жак Картьє . В затишних гаях і на сонячних галявинах, чи вздовж піщаних берегів якогось мальовничого озера і тепер можна натрапити па їхні поселення — вігвами й дерев'яні хатини — і нерідко сотні миль відділяють одне індіанське селище від другого. Родини індіанські живуть осібно, кожна у своєму вігвамі; живуть щасливо, в теплі и добрі за кращих часів, надголодь — за тяжчих, а втім, буває таке і з цивілізованими людьми.

В їхніх селищах ніхто не сидить без діла, працюють навіть діти. І чи не вся та робота робиться в дорозі, бо індіанці на місці не сидять. Буває, звіра не стане в окрузі, і плем'я мусить кочувати вслід за ним або шукати нові мисливські угіддя. Тоді селище знімається, наче табір; усе збіжжя, крім, звичайно, дерев'яних хатин, вантажать на каное — легкі човни з березової кори — чи на сани, залежно від того, літо чи зима, і перевозять за багато миль в інші місця. Взимку і маленькі хлопчики та дівчатка по черзі, милуючи дві, гордо очолюють довгий караван собаких запряжок, саней та людей, прокладаючи лижню. Влітку ж нарівні з дорослими вони цілий день веслують, а коли доводиться тягти човни волоком, кожне переносить свій невеличкий вантаж. Дітям дуже подобається працювати, і вони так само, як і їхні батьки, серйозно й по-діловому ставляться до своїх завдань.

Ті індіанські діти, що влітку живуть поблизу факторії 1 чи в резервації , мають змогу ходити до школи, і хто добре вчиться, стає юристом, чи лікарем, чи письменником, чи художником. Але діти, що цілий рік живуть у глушині, дістають

зовсім іншу освіту.

Їхня школа — ліс, там вони дістають усі знання, необхідні для життя індіанця-мисливця. Вони довідуються, як живуть трави й дерева, які звички та вдача у звірів, як їх полювати, як рибалити в різні пори року і, що найважливіше,— як розпалювати вогонь за всякої погоди: в дощ, вітер чи сніговицю. Діти вчаться не лише розпізнавати голоси птахів і звірів, а й перегукуватися з ними. Щоб човен слухався їхньої руки, вони мусять знати, як рухається вода в річках та озерах. Вони вчаться ходити на лижах, орудувати рушницями й сокирами, правити собачою запряжкою і, певна річ, вони неодмінно повинні вміти шити мокасини, вичиняти шкури, знаходити паливо там, де його нібито зовсім немає, і варити їсти.

Не відаючи, що таке компас, вони можуть подорожувати лісами, орієнтуючись по сонцю, зірках, місяцю, по обрисах дерев, поведінці тварин та по багатьох інших ознаках — усіх їх не злічити. Індіанські діти так добре знають ліс, що, мов герої цієї повісті,— оджибуей— ські хлопець та дівчинка,— не бояться самі вирушати в довгі мандрівки, безстрашно долають усі перешкоди.

Тяжке життя індіанців. Тут ледар швидко залишиться без їжі, одягу й даху над головою. Люди допомагають один одному, діляться всім, що мають, але зневажають нероб. І все ж, хоч яка нелегка праця, а молодь знаходить часинку, щоб повеселитися. Коли на землю спадає темрява, хлопці й дівчата люблять посидіти навколо вогнища під мерехтливими північними зірками й послухати розповіді старших. Про мисливські пригоди, про далекі племена індіанців, про великих людей сивої давнини, про дивовижні мандри й події в лісах—про що тільки не розповідають біля вогню.

Але найцікавіші історії розказують старші, котрі побували в далекій південній країні, звідки приходять білі люди. Там по залізній стежці, наче вітер, мчать величезні сани на колесах, а по воді майже так само швидко рухаються димучі човни; там немає індіанців і майже немає дерев, а між рядами високих кам'яних будинків сновигають, метушаться, кудись поспішають натовпи людей і здається, ніби вони нікуди не йдуть і прийшли нізвідкіля. Кажуть, у тій країні, як не маєш грошей, то ані поспиш, ані поїси. І це найважче збагнути індіанцям, бо в їхніх поселеннях чи в таборах білих мисливців кожного мандрівника з радістю нагодують, дадуть йому притулок, і все — безплатно. І діти, й більшість дорослих індіанців знають про життя в містах не більше, ніж ви знаєте про їхнє лісове життя.

А тепер, так само як випадкові мандрівники розповідають веселій чорноокій індіанській малечі про небачену південну країну, так і я, хто чимало наслухався тих історій, розповім вам про свою далеку лісову батьківщину.

В цих темних таємничих пралісах живуть невідомі вам люди й тварини і тече сила-силенна річок. Ці річки — справжні шляхи для індіанців, що мандрують у своїх легких човнах. Це шляхи і для багатьох водяних звірят — для бобрів, видр, норок та ондатр. А в лісі в'ється безліч стежок; ви б їх нізащо не знайшли,— то дороги сухопутних тварин. Чотириногі мешканці лісу перебувають постійно в русі. Вони, як і люди цієї землі, завжди в клопотах. Адже треба і собі знайти харч, і малят своїх нагодувати.

Деякі звірі живуть самотою, не мають постійного житла; інші тримаються великими гуртами, будують цілі підземні міста, де хатки окремих родин з'єднані численними переходами. З них чи не наймудріші — бобри; вони будують собі теплі дімочки, зводять греблі, складають про запас їжу, працюють майже так, як люди, а в хвилини відпочинку щось лепечуть одне одному, наче розмовляють між собою,— в бобровій сім'ї кожне має багато своїх справ і турбот.

Хоч індіанці, задля прожитку, мусять полювати, вони поважають цих розумних і працюючих звірят, з цікавістю спостерігають за їхнім життям і ставляться до бобрів майже як до особливого плем'я людей, не дуже й відмінних від них самих. Бобровий лепет навіть здається їм схожим на людську мову. Всі тварини, хоч би й найменші і нібито непотрібні, посідають своє місце в природі, всі вони ділять з людьми злигодні лісового життя. Індіанці знають це, ніколи не турбують звірів даремно і називають їх своїми Меншими Братами. Часто біля вігвамів можна побачити приручених ведмежат, молодих бобрів, видр, лосів та оленів; вони вільно ходять по гамірному індіанському табору, почувавши себе там, як вдома. Коли звірі виростають, вони покидають табір, однак їм на зміну скоро з'являються нові вихованці.

А тепер, коли ви вже трохи познайомилися з нашою країною, з життям індіанців, я розповім вам правдиву історію, що почалася на одному з тих водних шляхів, про які я вже говорив,— на річці, де мирно й щасливо жила собі родина бобрів.

Розповім я вам про індіанського мисливця, про його сина й дочку та про двох їхніх друзів — ручних бобрят. Ви почуєте про їхні пригоди у великих північних лісах і в місті, про їхню міцну дружбу, про розлуку й про зустріч, про небезпеки й про забави та про те, чим усе це скінчилось.

Тож забудьте про автомобілі, радіо, кіно і про всі ті речі, що без них, як ви, мабуть, думаєте, не можна жити, і вирушайте в далекий загадковий край вігвамів, собачих запряжок, човнів та лиж.

Там ви побачите великі ріки й озера, шелестливі ліси й дивовижних звірів, що розмовляють, працюють— і живуть у своїх власних містах. Високі дерева киватимуть вам кронами, ви почуєте ніжні співи струмків...

Посідаймо навколо мерехтливого вогнища в задимленому темно-коричневому вігвамі, і я розкажу вам історію з далекої минувшини.

Розділ II

Гітчі Мігуон — Велике Перо

Одного ранку вгору по бистрій і широкій Березовій Річці (в ті дні, коли очі білих людей ще не бачили її холодних чистих вод) плыв у легкому човні індіанець. То був стрункий високий чоловік з розумними темними очима і довгим волоссям, заплетеним у дві довгі коси. Вдягнений він був у звичайне індіанське вбрання з вичиненої оленьчої шкіри мідно-коричневого кольору, прикрашене торочками, і виглядав точнісінько так, як ті індіанці, що їх ви звикли бачити на малюнках у ваших книжках.

Його ясно-жовтий човен був пофарбований соком вільхи під колір золотистих стовбурів жовтої берези, що росла по довколишніх пагорбах. Усі щілини в ка— ное, щоб

не просочувалась вода, були замазані чорного сосною смолою. На носі в суденця було намальоване велике око, немов у казкової птиці, а позаду маяв на вітрі прив'язаний до корми лисячий хвіст. Човен для індіанця — наче жива істота, він легкий та прудкий, мов лис, із гострим, як у птаха, зором. На дні лежали туго звинутий намет, торба з харчами, сокира, чайник і довга стара рушниця. Вітрець забавлявся листям, і від берізок долинав тихий шепіт, шелест, що ніколи не змовкав, тому індіанці називали це місце Пагорбами Шепітливого Листя. Береги облямовував густий темний бір, розложисте соснове гілля нависало над водою, і вільшанки, дрозди й канарки пурхали, шукаючи поживи в молодій траві та між набубнявілими бруньками верболозу. В повітрі солодко пахло шавлією та шипшиною, з квітки на квітку то тут, то там шугали колібри, наче пурпурні сяйливі стріли. Був травень — Місяць Квітів мовою індіанців.

Гітчі Мігуон, або Велике Перо, — так звали індіанця, — був з племені оджибеїв. Це вже не перший день він плів проти потужної течії Березової Річки і тепер був далеко від дому. День за днем він невпинно просувався вперед; то легко, як нині, ковзав по гладенькій поверхні води, то долав бурхливі пороги, то минав гострі небезпечні скелі з майстерністю, притаманною небагатьом білим і далеко не всім індіанцям.

Цього ранку дорогу йому заступив водоспад, нестримний і прекрасний, вищий за найвищі сосни. Сонце грало веселкою біля його стрімкого підніжжя. Тут індіанець причалив до берега і став недосяжний для голодної, лютої водоверті, яка з усієї сили тягнула човен під гуркотливий струмінь. Він перевернув човен догори дном і поніс його на плечах тінявою віковою стежкою поміж гігантських шелестливих дерев. За другим разом він переніс нехитре своє спорядження, навантажив його в каное і, лишивши водоспад позаду, поплив далі спокійними водами річки під сліпучим сонцем.

Опинившись за поворотом річки, індіанець пильно обдивився навколо і побачив багато такого, що здатен помітити лише мисливець: полохливо стрепенулися два пухнасті вуха — сам звір так і не показався; в темному затінку яскраво зблиснули чийсь очі, а в хащах сірою тінню промайнула срібношерста рись. То тут, то там зривався бігти олень; він дихав із свистом, підскакуючи на бігу, мов червоний іграшковий коник-гойдал — ка, а його хвіст, наче білий прапорець, мерехтів між деревами. А раз мисливець натрапив на великого, завбільшки з коня, лося що стояв по груди в річці, зануривши голову в воду, і висмикував з дна коріння лілей. Захоплений своїм ділом, лось не одразу вчув Гітчі Мігуона. Коли це велетень гордовито підвів голову і завмер від подиву, а вода потоками стікала по його морді та шиї. Потім він повернувся, метнувся до берега і зник, але ще довго чулося важке гупання копит і різкий тріскіт гілок, які лось ламав біжучи.

Але ніщо не могло розвіяти печалі Гітчі Мігуона: в далекому селищі він залишив своїх дітей — дівчинку і хлопчика. їхня мати померла, і, хоч жінки-одно — сільчанки піклувалися про них, діти гірко тужили за матір'ю, а Велике Перо знав, що тепер, у розлуці, вони сумують не менше за нього. Всі троє були великими друзями, рідко розлучалися — батько майже всюди брав їх з собою. Але цього разу він був сам, бо знав, що подорож буде небезпечною.

На літо Гітчі Мігуон збудував для сім'ї добрячий зруб, там вони щасливо й мирно відпочивали після зимових полювань, аж раптом індіанець із дружнього племені крі сповістив, що в їхніх краях нібито з'явилася банда звіроловів-метисів, яка винищує бобрів. Справжні індіанці ніколи не будуть полювати на чужій ділянці, вважаючи таке злодійством, але метиси — на— півбілі-напівіндіанці,— зіпсовані міським життям, забувши давні звичаї, безжально спустошували кожну ділянку лісу, яка траплялась на їхньому шляху. А як не стане хутрового звіра, що тоді робити мисливцеві? Чим заплатити за хліб торговцеві, як нагодувати сім'ю?

Тож і довелося Великому Перу вирушати в ліс, щоб уберегти свою зимову мисливську ділянку від тих заброд. Але він нікого не зустрів і не помітив людських слідів. Погода стояла тепла, хутрові звірі в цей час линяли і не могли принадити зlodіїв. Індіанець вирішив, що робити йому нічого і наступного ранку можна вертатися додому.

З цими приємними думками він плів попід берегом, очима усе ще шукаючи слідів, що їх могли залишити недбалі метиси. Несподівано він відчув гострий, пряний запах — от ніби звірина чи й людина розтоптала десь поряд запашний листок м'яти. Вмить насторожившись, він глянув на берег — просто перед човном у воду стрибнула невелика, темна, коренаста істота,— плюхнулася, наче камінь, і зникла. За хвилину чорна голівка і коричнева пухнаста спинка виринули зовсім поряд, і тварина швидко попливла, обминаючи каное, аж поки опинилася в такому місці, де вітер дув од індіанця й доносив запах людини, такий страшний для мешканця лісу. Широкий плесковатий хвіст лунко ляснув по воді, на всі боки посипалися бризки — звірок блискавкою пірнув у глибіню.

Велике Перо струснув декілька крапель з рукава своєї шкіряної сорочки і всміхнувся — саме цього звірка він і хотів побачити. Це був бобер. Ще не змовкла луна від того сигналу тривоги, а з-за повороту річки почувся ще один сплеск — лункий і різкий, ніби постріл. Бобрів було двоє.

Впевнившись остаточно, що тут ніхто не полював, індіанець усміхнувся вдруге. Таких бобрів легко ловити; якщо на головному шляху ці безтурботні створіння так близько підпускають до себе, значить, усі решта живі-здорові. Та все ж він вирішив завітати до їхнього дому, щоб познайомитися з усім сімейством. Знайти його не важко, адже бобри, мандруючи, згризають молоді зелені пагони вільхи, тополі, верби, об'їдають на них кору і кидають їх на своєму шляху; отож ці обдерті патички, білі та блискучі, й ведуть до їхнього житла.

Незабаром індіанець підійшов до місця, де у річку впадав струмок, і біля його гирла знайшов, як і сподівався, залишки бобрового обіду,— купку тонких

блискучих прутиків. Отже, боброва хатка має бути у верхів'ї струмка, в якомусь закутку, де люблять селитися бобри.

Звірята пообідали па краю відкритої галявини, де росло кілька велетенських сосон,— здавалось, вони вибрели з лісу й не можуть повернутися назад. Тут Гітчі Мігуон розпалив невелике вогнище і теж пообідав. Він застромив у землю тонку

жердину, навкоси над веселим полум'ям, і на ній повісив чайник — у дорозі індіанці п'ють багато чаю. Настромивши шматки оленини на рогачики, він закріпив їх над гарячими жаринами. А знизу, щоб не пропадав смачний жир, підставляв скибки баннока — індіанського хліба. Пообідавши, мисливець якийсь час неквапливо кутив, прислухаючись до шуму вітру в соснових вітах. Задоволено прихилившись до стовбура дерева, він спостерігав, як димок ліниво малює химерні візерунки в повітрі. Це були його картини і його музика, тільки це він і знав, і любив це так само, як ви любите дивитися кіно чи слухати радіо.

Потім, сховавши під перевернуте каное своє спорядження, індіанець узяв мисливську рушницю і рушив угору понад струмком, сподіваючись відшукати у верхів'ї бобровий ставок. Його мокасини не залишали слідів, і він беззвучно ступав у тиші й спокої дрімотною пралісу. На гілках стрибали й цокотали білки, а кук— ші, кмітливі, грайливі птахи, проводжали його від дерева до дерева, то вириваючись уперед, щоб хитро глянути на нього, то відстаючи, щоб свиснути йому вслід. Мисливцеві подобалось це товариство, і він, не поспішаючи, йшов далі.

Раптом він застиг, прислухаючись. Його гострий слух вловив якийсь дивний, несподіваний звук. Той звук дедалі гучнішав, доки перетворився на клекіт. І тоді Велике Перо побачив, як униз струмком, просто йому назустріч, рине потік жовтаво-каламутної води, несучи всяке галуззя і сміття. Той потік до країв наповнив береги, він вирував з дикою силою. Якесь лихо сталося з бобровим ставком! Відповідь могла бути тільки одна: хтось — людина чи звір — зруйнував греблю,

і вода, без якої бобри не могли жити, яку вони так берегли, ринула вниз швидким потоком.

Велике Перо з рушницею в руках уже біг лісом, який ще хвилину тому здавався привітним, а тепер став похмурий і грізний. Індіанець біг уперед з усіх сил, перескакуючи через колоди, продираючись крізь бурелом, кущі й густий підлісок, залишаючи позаду білок та кукш; біг, наче олень, темним лісом — встигнути, встигнути порятувати бобрів!

Він добре знав, що сталося. Нігік — Видра, заклятий, смертельний ворог бобрового племені, розпочала війну з бобрами, і ті, залишившись без води, билися тепер за своє життя.

Розділ III

Дім бобрів

Якби ми пішли вгору понад струмком у той час, коли Гітчі Мігуон обідав, а не стали, щоб подивитися, що він робить, то опинилися б коло житла бобрів до того, як видра зруйнувала греблю, і побачили б, як вони живуть та як виглядає їхній дім. Іти нам довелося б довгенько, аж поки ми опинилися б на березі маленького глибокого ставка. Груба висока стіна перегороджувала річище струмка. Вона була майстерно зроблена з туго сплетених прутів і гілок, діри закладені мохом, і все це — обмазане мулом. Нагорі по всій стіні лежало важке каміння—для міцності. Майже сто футів у довжину і понад чотири фути у висоту була ця стіна. Вода витікала по вузькій ринві,

складеній з прутиків, і така ринва була тільки одна, отже бобри легко могли стежити за рівнем води. Зроблено в ставку все було так уміло, що, здавалося, тут працювали не тварини, а принаймні бригада робітників.

Стіна, що була справжньою греблею, тримала ставок у берегах. Без неї не було б ставка — тут протікав би лише струмок.

Ставок блищав проти сонця; тихо й мирно лежав він між Пагорбами Шепітливого Листя, і качки, що спокійно дрімали на воді, здавалося, зависли в повітрі — таке чисте було плесо, а стрункі білі тополі відбивалися в його дзеркальній гладіні так чітко, аж нелегко було збагнути, де кінчається вода, а де починаються дерева. Казкова країна, та й годі: срібні тополі, яскраві травневі квіти, голубе озеречко. Ніщо не шелесне, не ворухнеться. Якби не сонні качки, можна було б подумати, ніби тут усе неживе.

І все ж, придивившись уважніше та намагаючись не ворухитися, не розмовляти і навіть не перешіптуватися, ви досить швидко помітили б легенькі брижі на воді коло берега, а потім і темно-коричневу голівку з круглими вушками, що обережно визирне з комишів, зиркне, прислухається, пирхне. За голівкою з'явиться пухнасте тільце, у вас на очах звірятко швидко й беззвучно пропливе до протилежного берега і зникне в очереті. Високий очерет хвилину погойдається, доки там працюватиме звірятко, а потім воно покажеться знову, тепер з великим жмутом трави, і попливе до великого чорного земляного насипу, який ми вже давно примітили. Там воно пірне разом зі своєю ношею.

Не встигне воно зникнути, як інша голова з новим жмутом вигляне з протилежного боку. Раптом хтось із вас поворухнувся — і великий плаский хвіст з дзвінким ляскотом ударить по воді, а голова й трава ту ж мить щезнуть в глибині. Все це міг би побачити того ранку Гітчі Мігуон. Великий горбуватий насип, вищий зросту людини, перед яким пірнали ті звірята, був їхнім домом, а вони самі — бобрами. І вони мали безліч справ.

Хатка сягала шести футів у висоту і добрих десяти футів у довжину. Недавно її обмазано мулом; важкі колоди підпирали її пологі стіни. Вона виглядала міцною і надійною — от ніби фортеця; навіть лось міг по ній пройти і не завалити покрівлі. Збоку до землянки підходила широка доріжка, нею доставлялись будівельні матеріали. Якби хвилину тому ви повелися обережніше й терплячіше або вітер не пожартував — не доніс вашого запаху до цих чутких істот, ви побачи— ли б, як бобер-батько, викопавши з-під берега грудку землі, прямує з нею до хатки. Пливе він повільно, обережно, щоб не розгубити ні крихти, а потім, випроставшись на весь зріст, геть як людина, вилазить із цим вантажем на дах. Там покладе ту грудку і почне спритно замазувати землею щілини й дірки. А насамкінець, щоб краще все скріпити, ще й застромить велику палицю.

Робилося це не для забави. Стояла гаряча пора — Місяць Квітів, і всередині чудернацького дімка, сховані від очей цілого світу, жили четверо крихітних бобренят. Маленькі, пухнасті, з блискучими чорними оченятами, вони були надзвичайно гарні. Задні лапи в них були великі, з перетинками, передні — малесенькі, дуже схожі на ручки дитини, а пласкі хвостики здавалися гумовими. Бобренята мали чудовий апетит

і, мабуть, міцні легені, а то б хіба змогли вони безперестанку так голосно плакати? Достоту людські немовлята! Як усі діти, вони вимагали багато уваги, і, будьте певні, батьки таки добре про них дбали.

Всередині хатки була велика чиста кімната — спальня. Навіть людина, згорнувшись калачиком, могла б легко у ній вміститися. Підлога там була устелена вербовою корою та підстилкою з пахучих трав. Потрапити до хатки можна було тільки через похилий тунель, один кінець якого, "пірналка", був у підлозі, а другий — внизу, над самим дном ставка. Гребля тримала воду в ставку майже врівень з підлогою, тому пірналка завжди була наповнена водою, і незграбні маленькі бобренята могли напитися, не шубовснувши вниз. А коли й падало котресь (як же без цього!), то легко видиралося наверх. Вода покривала весь тунель, тому жодна сухопутна тварина не могла пробратися в нього, ба навіть побачити його. Але якби греблю прорвало й стекла дорогоцінна вода, смертельна небезпека нависла б над бобрами. І то не тільки тому, що вороги — вовки, лисиці та інші хижаки — змогли б залізти до них у хатку: самі бобри не зуміли б ні захиститися, ні сховатися, пірнувши у воду.

Тепер ви знаєте, який дім у бобрів, і розумієте, чому старий бобер так пильнував греблі, так ретельно заліплював кожну щілинку, крізь яку солилася вода. Також доводилося постійно слідкувати за ринвою: прочищати її, викидати звідти сміття, щоб вода вільно стікала і завжди стояла на одному рівні, бо як підніметься вище — затопить хатку. А ще ж обидва бобри, батько й мати, виконували кожну забаганку малих, часто міняли підстилку, носили харч — молоді пагони й ніжні листочки — чистили й вичісували їхню шерстку, і знай щось ласкаво лепетали своєю бобрівською мовою, такою схожою па тихий людський гомін. Зате пронизливий писк бобренят чувся навіть крізь грубі стіни хатки. А галасували вони повсякчас — і коли раділи, і коли були голодні, а то біда така чи ще яка скоїться. А коли хтось із батьків (удвох пе виходили з дому, хто-побудь завжди лишався на варті), коли хтось із них повертався з греблі чи приносив свіжої трави на підстилку і вітав дітей тихим співучим голосом, у відповідь негайно лунали шалені радісні крики, що не припинялися ще довго-довго. Втихомиряться бобренята вже аж як поснуть, а то все вовтузяться, борюкаються, скрізь лізуть — і весело ж їм! А взагалі ця родина нічим не відрізнялася від інших бобрових сімейств. Щасливо жили бобри в своєму затишному домі.

Малі вже вирости настільки, що могли випробувати свої сили в пірналці. Спочатку вони просто лежали на воді, бувало, й догори ногами, борсалися і радісно верещали. Пухнасті й легкі бобренята пе могли зануритися настільки глибоко, щоб відштовхуватися від води одночасно двома задніми перетинчастими лапками, тож доводилося гребти то однією лапкою, то другою, і вони перекочувалися з боку на бік, і вигиналися, і верещали, а батьки занепокоєно крутилися поряд, підбадьорюючи їх чи даючи поради своєю гортанною мовою. Спостерігаючи такі сценки, я зрозумів, що старим бобрам нелегко було навчити малих плавати, зате бобренятам ті уроки були великою втіхою.

Але малята швидко втомлювались. Тоді вони вилазили з води й відпочивали в

"сушарні". Сушарня була трохи нижче рівня підлоги,— щоб вода, стікаючи з шерсті звірят, не намочила постелей. Бобренята починали акуратно витискати, струшувати і витирати воду спереду, ззаду, з боків; вони сиділи навпочіпки і працювали дуже старанно, сопучи і пихкаючи, мов діти після купання. А коли з цим закінчено і всі висохли, чи думали, що висохли (бувало, котресь перекинеться па спинку і все зіпсує), лунав хор голодних криків. Вмить з'являлися зелені гілочки і водорості, приготовані заздалегідь, щоб якомога швидше вгамувати малих, і скоро маленькі щелепи починали квапливо хрумкати; ніякого вереску — саме тільки задоволене бурмотіння. Потім голоси змовкали, чорні очка заплющувалися, і бобренята, обнявшись і вчепившись одне одному в шерсть передніми лапками, засинали на своїй пахучій постелі.

Отак вони й жили, день за днем. Коли ж бобренятам виповниться двадцять днів, у їхньому житті настаня справжнє свято. Пірнувши в довгий темний тунель, малі опиняться під яскравим сонцем великого невідомого світу, який оточував їх з усіх боків, але якого вони досі не бачили. А поки що бобренята спали, батьки по черзі стояли на варті, по черзі оглядали греблю, від якої залежало їхнє життя, пильно слідкували, чи не підкрадається ворог до їхнього маленького замку. А ще ж треба заготувати і харч, і підстилку, поки не прокинулися дітки, і багато чого зробити,— клопіткий для бобрів травень — Місяць Квітів.

Четверо наших малих героїв і героїнь саме дожили до тієї чудової пори, коли нарешті змогли пірнути по— справжньому і вже не вискакували з води хвостом догори, мов гумовий м'яч, а могли проплисти чималу віддаль без допомоги старших. І ось одного дня — саме в ту хвилину, коли ми спостерігали, як Гітчі Мігуон обідає, батько-бобер помітив, що в пірналці почала спадати вода. Секунду він дивився на воду, мати—бобриха теж почула булькання і підійшла подивитися, — вода в тупелі спадала, вируючи, і нарешті зникла!

Хтось поламав греблю!

Старі бобри один за одним, спотикаючись, кинулися в суху пірналку. Не можна було втрачати ні хвилини. Дорогоцінна вода, від якої залежало життя малят, зникала! Тепер їхній дім відкритий для всіх на світі. Це загибель!

Четверо бобренят теж перелякалися. Вони відчули, що сталося лихо, та були надто малі й не могли збагнути, в чім річ. Збившись до купи, бобренята жалібно заскімлили. А батьки тим часом калюжами добрались до греблі.

В найнижчій частині греблі зяяла діра завбільшки з бочку. Бобри негайно взялися за роботу. Вони тягли паліччя, видирали грудки землі, гострими зубами відгризали гілки з повалених дерев, заковували в діру каміння, а щілини затикали травою та галуззям. Вони рили мул і тягли до діри; в'язке, просякнуте водою місиво добре заліплювало щілини між галузками й камінцями. Але ставок був надто малий для такої великої течії, струмкова вода, якою він живився, витікала швидше, ніж набиралася.

І ось, коли греблю полагодили, в ставку зовсім не залишилося води!

Працюючи, бобри не раз і не два впадали в розпач (не вірте, коли вам хто скаже, ніби тварини не знають почуття розпачу!), але вони не піддавалися йому, доки

останній камінь не опинився на своєму місці, а тоді, втомлені та нещасні, побрели до своїх чотирьох дитинчат, яких вони так любили, і до хатки, яка тепер уже не могла їх захистити, до хатки, яку вони з такими труднощами поставили.

Бобри ходять повільно. Там, де так швидко плавалось, тепер була слизька твань, та каміння, та переплетені водорості — тут не побіжиш. Скільки мине дорожочинних хвилин, доки вопи, похитуючись та спотикаючись, доберуться до свого сховку, тепер такого далекого! Кожен звір міг схопити їх. Варто їм потрапити на очі вовкові чи ведмедеві, і вони пропали. Бобри тепер були беззахисні, адже природа створила їх не для боротьби, а для мирної праці.

Поспішай! Поспішай, Гітчі Мігуоне! Біжи якнайшвидше! Твої маленькі брати потребують допомоги, рятунок! Скоро, вже скоро мисливець буде тут...

Болотистим дном ставка на коротких, зморених ніжках важко брели до свого беззахисного дому два нещасні бобри. А в той час у хатці, збившись до купи і міцно вчепившись передніми лапками одне одному в пухнасте хутро, четверо безпорадних бобренят з жахом дивилися на лискучу чорну потвору з пласкою лютою мордою. Оскаливши зуби, шиплячи, мов змія, вона повільно підповзла до них. Видра, голодна, жорстока й підступна, зруйнувала греблю, осушила ставок, щоб поласувати бобренятами. І ось здобич перед нею. Її довге тіло загородило вихід. Здавалось, порятунку немає. Видра підігнала під себе лапи, готуючись до стрибка.

В цю хвилину Гітчі Мігуон, задиханий, розхристаний, з рушницею наготові, вибіг з очерету біля греблі і, перескакуючи з каменя па камінь, кинувся до хатки бобрів.

Розділ IV

Перша пригода

Видра стрибнула. Ненажерлива, вона хотіла схопити усіх бобренят одразу, але вони, наче пружини, відскочили в різні боки. Погнавшись за всіма, хижачка не зловила жодного, і впала, ударившись об стіну. На мить вона розгубилась, а бобренята дременули навтіки через поки що вільний вихід. Розлючена першою невдачею, та впевнена, що легко переловить їх по одному, видра кинулась навздогін, але вхід знову загороджено. Ким? Вона ще не знала.

За хвилину видра вже билася з двома дорослими бобрами. Вони прибули вчасно. Бобри, завжди такі добродушні та грайливі, билися тепер не на життя, а на смерть заради порятунку своїх дітей.

Видра була спритніша і лютіша за них. Наче бульдог, впивалася вона зубами в свої жертви, стискала їх, мов лещатами. Однак шкіра у бобрів цупка, їхні гострі, схожі на різці, зуби, що досі ніколи нікого не кусали і тільки перегризали стовбури дерев, тепер впиналися в тіло видри. Впираючись лапками, бобри кусалися все дужче й дужче. Видра билася жорстоко — вона була не з боязких — і знай намагалася стиснути своїми міцними щелепами боброву морду, щоб хоч один з них перестав кусатися. Лле довелося їй самій рятуватися.

Вона вигиналась, наче велика волохата ящірка, мотаючи, мов батогом, своєю зміїною головою, шипіла, клацала зубами, гарчала. Бобри ж не видали ні звуку, поки

вона тягала їх туди-сюди і тільки міцніше й глибше впивалися в неї зубами. Перед ними був ворог, найстрашніший з усіх ворогів, і його треба було знищити яким завгодно способом. Чеспа боротьба з таким лютим хижаком — лише марна трата часу, з ним треба покінчити раз і назавжди. Знову й знову супротивники сходилися, і боролися, і качалися по землі, доки з хатки просто під ноги Гітчі Мігуону,— мисливець саме опинився перед житлом бобрів,— викотився клубок сплєтених ніг, хвостів та блискучих зубів. Спантеличена появою нового ворога, видра відчайдушним зусиллям вирвалася на свободу. Один стрибок — і вона перенеслася па недосяжну для бобрів віддаль. Не звертаючи уваги на іпдіанця, бобри подибали за втікачкою, грузнучи в намулі, який для видри був чудовою дорогою. Одним махом вона шугнула на двадцять футів, потім ще два-три стрибки і вже видра біля греблі, а там — шукай вітра в полі!

Більше ніколи не буде вопа нападати па Бобровий Народ! Велике Перо стояв на камені й дивився, як тікає видра. Він навіть було взяв її на мушку, але, вирішивши, що вона й так досить покарана, опустив рушницю. В усякому разі все стало на свої місця: ставок наповнився водою, з кожною хвилиною води ставало все більше, адже, як ви пам'ятаєте, бобри полагодили греблю. Велике Перо поспішив на берег, доки водою не залило каменя, на якому він стояв.

Але його ще непокоїла доля маленьких бобренят, які тікали на його очах і досі не повернулись назад. Тому, вибравши місце, де бобри не могли ані побачити, ані почути його, індіанець почав стежити, що ж буде далі. Скоро мати почала збирати своїх малюків. Двоє бобренят вийшли з якогось закапелка. Кожне по черзі вилізало па широкий, плаский хвіст бобрихи й чіплялося лапками за її шерсть, а вона, мов на саночках, везла його через болото до входу в хатку. Отак подорожуючи, звірятка розглядалися навкруг і, видно, дуже тішилися. Велике Перо з не меншою втіхою помилювався цим кумедним видовищем. Дивлячись на бобрів, він думав, яка ж це жорстокість — убивати цих істот, що так тяжко працюють, аби захистити своїх дітей, свій скромний дім, і так щиро люблять одне одного. Це ж те саме, що вбивати маленьких людей! Досі він не бачив нічого подібного і лише тепер зрозумів, чому старі індіанці називають бобрів Малими Балакучими Братами і Бобровим Народом.

Мисливець не мав з собою пі їжі, ні ковдри і все ж вирішив тут заночувати — побоювався, чи не повернеться лиха видра або ж її товаришка, бо ці звірі часто мандрують парами.

Лле ніхто не прийшов. Наступного ранку Гітчі Мі— гуон побачив, що ставок повний, зайва вода стікає ринвою, потайного ходу знову не видно, і взагалі все гаразд, от ніби нічого й не сталося. Але це ще було не все. Він не зпав, що двоє інших переполоханих бобренят побрели одним з довгих переходів, які бобри часом викопують під трясовиною, і опинилися біля самої греблі. Намагаючись утекти якомога далі від лютої потвори, вопи йшли наосліп і, ніким не помічені, опинилися по той бік греблі. Тепер вони пробиралися сухим річищем, гнапі вперед шипінням видри,—малим здавалося, вона женеться за ними. Раптом те шипіння почулося так близько і так виразно, що вони з переляку шаснули в заглибину під берегом, і то дуже вчасно. Не

встигли вони сховатися, як повз них промчала та сама видра. На щастя, бобренята, як і багато інших молодих звірят, не мають запаху, і навіть лисиця із своїм чутким носом хіба випадково могла б на них натрапити.

Отож і видра не дізналася, де вони сховалися. Діставши доброї прочуханки, вона тікала все далі від бобрового ставка.

Сковані жахом (а раптом ворог повернеться?) два маленькі тільця пригорнулися одне до одного у своєму сховку, не наважуючись рушити ні вперед, ні назад. Вони чекали на маму, яка вже, мабуть, їх розшукує.

Але відсутність запаху, те, що врятувало двох бобренят від видри, тепер стало для них бідою. Батьки шукали, шукали всюди своїх діток, але не могли натрапити на їхній слід чи навіть здогадатися, що малята покинули став. А перелякані бобренята не помічали, що їхній дім зовсім поряд. Отож нещасні й самотні, наче малі діти, сиділи вони в маленькій печерці, і все сподівались, що от-от почують глибокий, співучий і такий милий голос, все чекали на велику, добру маму, яка завжди втішала їх, гріла своїм теплим пухнастим тілом, кожен день ретельно вичісувала й чистила. А батько, який так весело грався з ними, вчив плавати, приносив запашну траву на підстилку та галузки з ніжним листям на обід? Звичайно ж, він скоро прийде й забере їх! Але поки що не було ні запашної трави, ні соковитих листочків, а тільки тверде каміння і шорсткий пісок,— батько й мати все не приходили. Налякані, скулені, змерзлі та голодні, отак вони й просиділи цілу довгу ніч.

Якоїсь миті до них зазирнув довгий, темний звір, схожий на ласицю, тільки значно більший; але бобренята сиділи тихо, мов дві мишки, і майже не дихали. Звір голосно засопів перед самим входом до їхньої печерки й побіг далі. Це була норка. Побачивши, що в печері двоє, вона побоялась нападати. Згодом бобренята обережно визирнули з-під берега, але тут-таки шаснули назад, рятуючись від сірої примари, і що несподівано налетіла на них згори. Жахна потвора з булькатими жовтими очищами промахнулась лише па пару дюймів. Але ось вона знову шугонула вгору і вместились на розложистій гілляці. Звідти потвора зиркала вниз, клацала дзьобом, гучно й протягло кричала та дико реготала.

Вопаго — лісова сова-реготуха — терпеливо чигала па свої жертви. Кожного разу, коли бобренята визирали з печери, ті страшні жовті очі дивилися па них.

На світанку сова зникла. Ставок уже наповнився, вода почала переливатися через греблю. Струмок знову вільно захлюпотів у своєму річищі. Бобренята спустилися до нього і попливли на пошуки свого дому. Коли б вони тільки знали, як близько була їхня хатка! Лле все сплуталося в маленьких голівках, і вони зовсім заблудились. Надто слабкі, щоб плисти проти течії, вони вибрали легший шлях — попливли за водою. Потічок поніс їх униз, все далі й далі від хатки, від батьків і сестричок (Лише малелькі самці могли бути такими сміливими.), з якими вопи так весело гралися та вовтузилися все своє коротеньке життя.

їх несло далі й далі; втомлені й голодні, вони не знали, як добути собі їжу, хоч, опинившись у воді, відчули себе певніше. Однак це безцільне плавання могло мати

лише один кінець. Струмок робився все повільніший і тихіший, і скоро бобренята опинилися в лінивих водах Березової Річки. Олень, що пасся па міліні, підвів голову і, нашорошивши довгі вуха, глянув на них своїми лагідними очима. Далі їм зустрілась ондатра, що кудись поспішала,— вона привіталася, голосно пискнувши, й помчала далі. З верхівок дерев па них дивилися й щось їм щебетали птахи, і сонце гріло так ніжно й лагідно, світ був такий прекрасний, і вони пливли все далі, невідомо куди. Так вони б і пливли, знесилені й сонні від голоду та втоми, доки б не поснули, щоб уже ніколи не прокинутися.

Та саме тоді, коли бобренята опинилися на широких, спокійних водах Березової Річки, їх помітив Гітчі Мігу он.

Індіанець сидів на березі струмка — па тому самому місці, де щойно обідав. Тихо спустивши на воду каное, він обережно поплив до звіряток. Вони почули шум, розплющили очі й побачили людину. Але чомусь не злякалися, коли вона підняла їх за чорні хвостики і поклала в човен. Мабуть, усе їм було вже байдуже. А мо— ?ке велике, пильне око, намальоване на носі каное, не було таким сердитим, як задумав художник. Чи, може, вони відчули, що індіанець не зробить їм нічого поганого бо тварини, навіть найменшенькі, вміють відрізнити друга від ворога.

Велике Перо обережно тримав їх у пригорщі — бобренята були дуже маленькі й нещасні. їхні крихітні лапки стиснулися в кулачки (Так бобри захищаються. Вони здатні завдавати швидкі, сильні удари, випускаючи при цьому гострі кігті або стискаючи лапу в кулак. Останній прийом бобри застосовують, коли жаліють супротивника, наприклад, коли борються між собою. Зверніть увагу на те, що вкрай замучені бобренята інстинктивно вибрали лагідніший спосіб боротьби. Така вже їхня вдача.), паче для того, щоб захищатись, але круглі голівки обважніли й опустилися, очі заплющились. Велике Перо знав, що вони помирають, і жалів їх. Мисливці часто бувають добрими людьми.

Гітчі Мігуон їх неодмінно врятує. Врешті, міркував індіанець, він жив тим, що вбивав бобрів заради їхнього коштовного хутра, тож було б справедливо зробити добро для двох заблуканих малят, яких вода принесла йому просто в руки. Причаливши до берега, він дістав банку з молоком, розвів його водою і став потроху вливати бобренятам у ротик. Обережно тримаючи своїми великими руками маленькі пухнасті тільця, він відчував, які вони легенькі та як слабко б'ються їхні маленькі сердечка. Так він їх годував, а звірята лапками стискали його пальці. Це ще більше зворушило Гітчі Мігуона. Але він не знав, що робити зі своєю знахідкою далі. Треба було поспішати додому — він пообіцяв своїм дітям, Саджо та Шепієну, повернутися певного дня і, щоб не засмутити їх, мусив дотримати слова. Віднести малюків до ставка — вони не знайдуть дороги до хатки, бо ж треба весь ставок переплисти. А коли залишити їх тут, вони, напевно, помруть з голоду або ними поживиться яструб, орел чи навіть якась голодна рибица. Перед ним далека дорога, взяти їх з собою — наберешся клопотів, адже вони ще такі малі. Але хіба можна покинути малих в біді?

Це було б жорстоко. Індіанці давніх часів мали дуже суворі правила на такі

випадки.

Мабуть, мати-бобриха вважала своїх дітей дуже гарними. Гітчі Мігуопу ці непоказні тваринки з великими задніми лапами, короткими круглими тільцями й маленькими кирпатими носиками нагадали індіанських чарівниць — Бакваджіс. Але зрештою він вирішив, що насправді вони дуже милі й потішні і їх легко буде приручити. Он Саджо, його маленькій дочці, скоро виповниться одинадцять років. Бобренята будуть чудовим подарунком дівчинці, кращого й не вигадеш! А коли вони виростуть і їх незручно буде тримати вдома, тоді бобренят одвезуть знову на рідні місця. Коли він ось так розмірковував, бобренята, яким сподобалось молоко, попросили ще. Почули б ви їхні голоси! Вони вкрай розчулили Гітчі Мігуона. "Як можна покинути цих двох малюків, що плачуть, як немовлята?" — подумав він, згадуючи своїх дітей, і влив ще трохи молока в голодні горлечка.

Отож він вирізав з берези, яка росла недалеко, між соснами, довгий шматок жорсткої, міцної кори і почав майструвати кошик. Обв'язав його кедровим ликом, щоб зберегти форму, потім зробив пакривку, в якій повитикав багато дірок для повітря. А щоб було зручно нести, сплів ручку з кедрової кори. Дно кошика мисливець устелив травою та очеретом, не забув і про зелені листочки — улюблені ласощі бобрів.

Коли Велике Перо підняв звірят за пласкі хвостики й поклав у кошик, вони вдихнули пахощі чистої підстилки, зовсім такої, як удома, знайшли ніжні бруньки й листочки, що їх не могли роздобути самі, почули добрий, лагідний голос свого нового друга, згадали смачне молоко і зразу повеселіли.

Забулося їм жахливе шипіння видри, геть забулися жовті, булькаті очі сови, люте клацання її дзьоба, моторошний регіт у нічній темряві. Попискуючи та вуркочучи, бобренята притулились одне до одного і їли, їли, аж поки наїлися донесхочу. А Велике Перо, спритно веслюючи, поспішав на своєму бистрому каное додому, до коханих дітей і тішився подарунком, який віз для них. Безперечно, хлопчик, на три роки старший за сестру, теж буде гратися з бобренятами. Індіанець

ладів, Щ^о допоміг двом малим бідолахам. Розмовляючи зі своїм каное, чи з рушницею, чи, може, з бобренятами або просто сам з собою, він говорив:

Міно-та-кія! (Добре!) Ке-гет міно-та-кія! (Дуже Добре!)

Мабуть, малі шукачі пригод теж були задоволені, бо ж зовсім притихли. Вони зручно вмостились у своєму кубельці, і крізь віконця берестяної кімнатки слухали пісні дроздів, веселе хлюпотіння води, дрімотний гомін комах. Тільки час від часу, згадавши, певне, своїх добрих тата й маму, рідну хатку, втрачених сестричок, вони починали жалібно пхикати й щільніше тулились одне до одного. І тоді біль вгамовувався, потомлені голівки хилились додолу, круглі чорні очка відмовлялися дивитись... Тоді все навколо наче завмирало, а всі біди зникали в тумані. Бобренята спали.

Ось так двоє загублених звіряток, таких малих, що могли б легко вміститися в невеличкому горщику, помандрували до свого нового дому та нових друзів. Вони побачили багато чудових і дивних речей, про які не чули навіть наймудріші бобри,

зазнали таких пригод, яких, я певен, не зазнавав жоден бобер.

Це було справді, як казав Гітчі Мігуон, "Міно-та— кія" — це було чудово!

Розділ V

День народження Саджо

Одного дня, десь через тиждень після згаданих подій, Саджо та Шепієн готувалися до зустрічі з батьком. Дім Гітчі Мігуона стояв недалеко від індіанського селища Обібісоуей, що означає Долина Гомінких Вод. Село лежало біля невеличкого водоспаду, і його дзюркіт нагадував індіанцям лепет сонних голосів. Звідси й пішла така назва.

Недалеко від озера, на зеленому горбку стояв їхній сосновий зруб. Одразу за ним починався ліс. Лє ділянка біля хатини була очищена від підліску та бурелому, і кілька залишених струнких дерев не закривали дуже мальовничого озера. Воно було велике, і пасмо гір, вкритих непролазними хащами, ледь мріло на протилежному березі. Здавалося, ніби то хвилі неозорого смарагдового океану котяться в синю далечінь. Вузька стежина зміїлася вниз по схилу аж до самої води, де в затінку чудового тополиного гаю Гітчі Мі— гуон пробув із сипом та донькою не одну щасливу годину. Влітку, захопивши з собою їжу, вопи часто вирушали туди на цілий день.

Невелика хатина виглядала дуже ошатно: збудована вона була з червоп'ясто-коричневих соснових колод, а щілини між ними законопачені зеленим і жовтим мохом. І хоч всередині знаходилася лише одна кімната, в пій було затишно й гарно. Підлога з гладенько витесаних щільно збитих дощок сяяла сліпучою чистотою; на ліжках, поставлених рядком уздовж стіни, лежали акуратно складені яскраві індіанські ковдри, привезені з Гудзопоної затоки. Одні ковдри були червоні, інші білі й зелені, але кожна мала по краях широкі чорні смуги. На трьох одностулкових вікнах не було жодної пляминки, шибки блищали, мов рушничне дуло всередині, як казав Шепієн,— так хлопець уявляв собі справжню чистоту. І саме в такому етапі зберігав свою рушницю. Сьогодні він її добре змастив, начистив до блиску ззовні та зсередини і поставив на видноті, напроти дверей. Ця рушниця, яку хлопець виміняв у торговця за чотири дорогі норкові шкурки, була його найбільшим і чи не єдиним багатством.

Саджо назбирала й насушила стебел очерету, порізала їх па рівні відтинки й пофарбувала в голубий, червоний і жовтий кольори. Потім нанизала на довгі шнурки і разками повісили на вікна. "Зовсім як фіранки",— думала вона, мабуть, всоте милуючись своєю роботою.

Олов'яні тарілки, ножі та виделки лежали на своїх місцях на столі, а посередині — велика, ще тепла паляниця банноку, індіанського хліба. Хоч до різдва було ще далеко, Саджо прикрасила хлібину справжньою маленькою ялипкою. Настрій у Саджо був святковий, їй хотілося, щоб усе було мов на свято.

Невеличка залізна плита блищала, мов новенька. У цієї плити не було ні духовки, ні ніжок. Довелося підкласти два пласкі камені. Це дуже зручно. Наприклад, щоб спекти хліб, потрібно спершу поставити тісто на плиту, а потім, коли воно підійде,— під плиту, поміж розпечених камінців. Там баннок допікається й гарно підрум'янюється. Інакше

недопечену паляницю довелося б перевертати на сковороді, що ускладнило б усю справу. А Саджо пекла смачний хліб, я сам не раз куштував його.

Шепієн так само не байдикував, про це свідчила гора дров біля плити й постелена на підлозі оленьча шкура, недавно розтягнута й видублена. А на плиті у великому горщику варилися найсмачніші шматки оленини, добутої не без допомоги тієї славної рушниць, що тепер виблискувала в кутку. Шепієн, не по літах високий та статечний хлопець, мав шкіру мідяного відтінку й такі самі, і в усіх його одноплемінців — іпдіан—ців-оджибеуїв — чорні очі. Він спокійно чекав; батько обіцяв повернутися сьогодні, батько завжди дотримував слова, — наскільки це взагалі було можливо в умовах непевного лісового життя. А сестра? Вона все метушилася, бігала сюди-туди: то в горщик загляне, то підсуне до столу грубі дерев'яні стільці, вирізані з колоди, то востаннє поправить дерев'яні завіски. Тільки й видно було, як зблискують її карі очі та літають дві довгі чорні коси.

Шепієн сидів так, щоб бачити все озеро. Він чекав, коли завидніє батькове каное, хоч удавав, ніби це його не цікавить, — зумисне вмостився в дальньому кутку кімнати, звідки можна було непомітно позирати у вікно. Адже то ганьба — показати, що ти хвилюєшся!

Він мав лише чотирнадцять років, але поводився, як дорослий, бо вже цілий місяць залишався в домі за старшого. А Саджо, вдягнена в яскраву картату сукню та чудові, розшиті бісером мокасини, які взувала тільки в особливих випадках, щось наспівувала й пур— хала, мов пташка. Цей день був для неї незвичайний; і тому, що повертався коханий батько, і тому, що сьогодні її день народження. Бідолашна Саджо! Відколи матрина могила заросла дикими квітами, вона відвикла одержувати подарунки. Правда, якимось батько був змайстрував і подарував їй на день народження дві ляльки. Але цього разу йому не до іграшок — він вертається з далекої дороги. Тому вона принесла ті ляльки — Чілеві й Чікені — і посадила їх на край ліжка. Але вигляд у них був якийсь невеселий, хоч і мали вони на собі такі самі, як у Саджо, картаті сукні. Личка їхні втратили рожевий колір від купань, та й вицвіли. Пензликом Саджо навела рум'янець їм на щоки і пов'язала шарфи на дерев'яні голівки. І все ж ляльки були якісь дуже дивні — без пальців, без ротів, без носів. Але їм це, здавалось, було байдуже; до того ж треба любити те, що маєш. Так міркувала Саджо, весело пораючись у хатині, не маючи й гадки, який сюрприз чекає її. Та ми з вами знаємо трохи більше за неї, чи не так?

Тим часом Шепієп сидів собі тихо в кутку і не зводив очей з озера. Він ждав, коли ж сестра нарешті вгмониться й почне поводитись солідніше, хоч і розумів, що дві такі події зразу — повернення батька й день народження — виведуть з рівноваги будь-яку жінку. Раптом його серце забилося частіше і він ледве стримався, щоб не кинутись до вікна — далеко-далеко на озері з'явилася маленька цятка.

— Сестро, — сказав він, як завжди спокійним і чітким голосом, — наш батько повертається.

— Де? Де? — вигукнула Саджо й, не чекаючи відповіді, накинула шаль і вибігла

надвір, нетерпляче озираючись на всі боки.— Де він? Швиденько покажи мені!

Шепієн простягнув руку в напрямку озера:

— Там. Бачиш ту маленьку цятку?

— О-о-о! — розчаровано протягла Саджо.

Мало що могло бути тією цяткою!

— Може, то пливе лось чи ведмідь,— припустила вона, в душі сподіваючись, що брат заперечуватиме.

Але не встиг Шепієн вимовити й слова, як усе з'ясувалось.

Здалеку почувся звук — слабкий, невиразний тріск пострілу, за ним — другий. Діти прислухалися. Настала пауза, під час якої можна було порохувати до трьох, і тоді пролунав ще один постріл.

— Сигнал! Сигнал! — закричала Саджо, а Шепієн спокійно підтвердив:— Так, це справді умовний сигнал нашого батька.— І скомандував:—Ану мерщій готуватися!

Забувши про свою чоловічу гідність, хлопець кинувся разом з сестрою до хатини. І, хоч каное ще було за декілька миль від них і не могло прибути раніше, ніж через годину, в хатині зчинилася страшна метушня. Діти підбігли до полиці, де в глечиках зберігалось варення з суниць і чорниць. Саджо робила ці припаси щоліта, а цього року вона вперше зварила варення сама, без нічиєї допомоги, вийшло воно смачне, і дівчинці хотілося думати, ніби вона вже давно навчилася цієї справи. Діти поставили на плиту великий чайник, поштрикали довгою залізною виделкою м'ясо — чи готове? — і знай металися від столу до плити й від плити до столу; одне слово, як усі діти в подібних випадках, байдуже, багаті чи бідні, члени королівської родини чи просто двійко малих індіанців.

І коли настала нарешті довгождана мить і жовте каное з пильним оком та в'юнким хвостом врзалося в піщаний берег, всі заговорили одночасно. Гітчі Мі— гуон зійшов на пісок, стиснув однією рукою долоні дітей, а другу чомусь ховав за спиною. Він намагався одразу відповісти на зливу запитань, а його обличчя, що іноді бувало суворе, сяяло радісною усмішкою, коли він заговорив:

— Діти, діти, зачекайте, дайте мені сказати слово... Так, усе добре! Ні, я не зустрів метисів. Так, наша мисливська ділянка в порядку. Так, мені було тужно без вас, але тепер про це можна не згадувати... З днем народження, Саджо! З днем народження, доню!

Тільки тепер він простяг уперед руку, яку тримав за спиною. В ній був кошик з березової кори. Мисли— ведь за плетену ручку підніс кошик над головами дітей і додав:

— Спокійно, спокійно! Поглянь, Саджо, я привіз тобі подарунок до дня народження.

І віддав кошик дочці, попередивши, щоб несла його дуже обережно.

Потім батько повернувся до Шепієна:

— То ж і для тебе подарунок, сипу, там їх двоє.

— Кого двоє, тату? — спитав хлопець, не зводячи погляду з сестри, що поспішала до

хатини.— Що в кошику?

Лле Велике Перо порадив синові не поспішати. Вони пішли до будинку слідом за Саджо, що смішно дріботіла попереду, випроставшись, щоб не поворухнулась її ноша. Вона несла кошик перед себе, наче то було велике й крихке яйце, здатне від найлегшого дотику розлетітися на тисячу шматочків. Тільки маленькі розшиті бісером мокасини миготіли з-під картатої сукні. Та й не дивно, що дівчинка йшла так обережно: з таємничого кошика долинали дуже дивні звуки.

"Немовля! — подумала вона,— Ні, двоє немовлят. Тільки як вони помістилися в такому маленькому кошичку?"

Зайшовши до хати, вона дуже обережно поставила кошик на підлогу; Шепієн уже був тут і притримував кошик за краї, поки дівчинка знімала накривку. В середині вона побачила наших двох знайомих — двох пухнастих, круглобоких звірят. Лапками, наче руками, вони вчепилися за край кошика і так довірливо дивилися на неї своїми блискучими чорними оченятами— гудзичками.

— О-о о! — Дівчинці перехопило подих.— О-о-о! — оце й усе, що вона вимовила, і нічого іншого не могла придумати. — О-о-о! — знову повторила дівчинка.

— Ведмедики, живі ведмедики! — нарешті спромоглася вона на мову. (В той час усі захоплювалися ведмедиками, і, здається, кожна дитина на світі або мала іграшкове ведмежатко, або мріяла його мати.) Потім дівчинка обережно перевернула кошик на бік, і звірятка вийшли з нього. Тільки помітивши їхні пласкі хвостики, вона здогадалася нарешті, хто це. Ще краще за ведмедиків!..

Це бобренята,— не втерпів Шепієн, побілівши від хвилювання й розгубивши останні залишки своєї чоловічої витримки.— Справжні, живі!

Велике Перо, усміхаючись, стежив за дітьми. Він радів, що їм сподобався дарунок. Саджо сиділа на підлозі все ще з відкритим ротом, але жоден звук уже не вилітав з нього. Вона навіть забула показати батькові свої фіранки, якими так пишалась, хоча, будьте певні, пильне око мисливця помітило їх. Про обід теж забули, ніхто не звернув уваги й на знамениту рушницю, таку чисту й блискучу, яка самотньо стояла в кутку.

Під час своєї довгої подорожі Гітчі Мігуон старанно доглядав бобренят; добре годував їх, і вони погладшали, підрости, повеселішали. Саджо здавалося, що ці звірята — наймиліші істоти на світі. А коли вони, тихо поскімлюючи, видерлися їй на коліна, вона нахилилась і потерлася щокою об їхню пухнасту шерсть, яка пахла березовою корою та духмяною травичкою.

Потім Велике Перо й Шепієн пішли на пошуки свіжого листя та підстилки для нових друзів, а Саджо залишилася сама. Поки чоловіки десь ходили, вона брала то одне, то друге бобреня на руки, у складеш долоньки, де їм було дуже зручно, і тихо щось їм шепотіла, і — о чудо! — обхопивши її пальці своїми крихтними ручками (інакше й не назвеш оті лапки), вони щось по-дитячому залепетали, дуже пильно дивлячись на неї чорними блискучими очима. Потім дівчинка тримала їх обох на руках, і вони смішно, мов малі діти, пищали, сопіли й пихкотіли, тицяючись їй у шию своїми теплими, вологими носиками.

І Саджо вже знала, що любитиме їх міцно-міцно.

Тут вона глянула на своїх ляльок Чілеві й Чікені, які ніколи не мали доброго настрою, і раптом вони видалися дівчинці ще сумнішими, ніж завжди. Отож, щоб не завдавати їм даремно болю, Саджо посадила їх на полицю, ще й повернула обличчям до стіни.

У цій простій дерев'яній хатині, загубленій в далекому північному лісі, було того дня троє щасливих людей: Гітчі Мігуон, бо його повернення стало такою радістю для всіх; Шепіен — адже батько і йому привіз подарунок та й за роботу похвалив, і мала Саджо, бо ніколи ще не одержувала вона на день народження таких чудових подарунків.

Розділ VI

Більшеньке Маля й Меншеньке Маля

Бобренята швидко при звичаїлись до нових умов, і, хоч жодна людина не могла замінити їм батьків, родина мисливця зробила все можливе, щоб вони почувались, як удома.

Шепіен під своїм ліжком поставив їм хатку з березової кори, тільки без однієї стінки — для входу. Хатка звірятам зразу припала до вподоби. Гітчі Мігуон вирізав у підлозі дірку й закріпив там цебрик — вийшов ставок, щоправда, не дуже просторий, але завбільшки з пірналку. Там бобренята годинами плавали й лежали у воді, смакуючи солодкі гілочки й листочки. Після купелі вони сідали навпочіпки просто біля цебра й чепурилися. Спочатку обсушувалися (витискаючи кулачками воду з шерсті), потім старанно причісувалися — для цього у бобрів є по роздвоєному кігтеві на задніх лапах. На це у них ішло чимало часу, і чепурилися вони так ретельно, так серйозно, що Саджо, бу— ва, не втерпить і почне їм допомагати. Кінчиками пальців дівчинка гладила їх то за шерстю, то проти; бобренятам це подобалось, і вони трудилися ще завзятіше.

Дуже кумедно вони чепурилися, особливо коли піднімали одну лапку якнайвище над головою, а другою натирали бочок, і, здавалося, ніби вони от-от підуть танцювати жвавий шотландський танець. Їли вони теж сидячи. Швидко обертаючи прутик передніми лапками, обгризали кору,— точнісінько маленькі дідки грають на дуду. Найніжніші гілочки малята часто згризали цілком: закладе в рот один кінець палки, а другий лапками підштовхує і гризе, гризе, гризе... Аж хуркало — от ніби одночасно строчили дві швацькі машинки. А подивитися збоку — сидять двоє шпаго— ковтачів і гризуть свої шпаги, що раптом виявилися такими смачними.

Перші два тижні бобренятам ще треба було давати молоко, і Саджо позичила в однієї жінки в селищі пляшечку з соскою й по черзі їх годувала. Але ж поки одне їло, міцно обнявши лапками шийку пляшки, друге голосно плакало, верещало й намагалося забрати від братика смачне питво. Починалася сварка, і часто бляшанка з молоком перекидалася. Довелось роздобути ще одну пляшечку з соскою, і відтоді малят годували одночасно: Шепіен — одне, Саджо — друге. Потім їм почали давати молоко з кришеним хлібом, і тепер кожне бобреня мало свою тарілочку. Звірятка хапали корм лапками і жадібно запихали його в рот. Поводилися вони за столом не зовсім

пристойно, бо гучно плямкали, сопіли, перемовлялися з повним ротом. Але вони мали одну добру звичку, якою не кожен з нас може похвалитися: наївшись, прибирали посуд — заштовхували його куди-небудь в куток чи під піч. Щоправда, робили вони це не дуже охайно; якщо в тарілках залишалося трохи розмоченого в молоці хліба, то, пересуваючи тарілочки, бобренята розхлюпували й розтоптували рештки їжі, і часом доводилося змивати за ними липкі сліди з підлоги.

Саджо завжди мила тарілочки бобрів разом з посудом "великих людей". Малі їли окремо, і кожне призвичаїлось до свого годувальника.

Спочатку бобренята не мали імен, і діти їх кликали так: "Ундас, ундас, амік, амік!" (що значить: "Сюди, сюди, бобри, бобри!"). Потім Саджо згадала, які сумні були обличчя у двох дерев'яних ляльок того дня, коли з'явилися нові друзі, та як швидко бобренята зайняли їхнє місце в її серці, і тому вирішила назвати звірятко іменами старих іграшок — "Чілеві" й "Чікені", що означає: "Більшеньке Маля" й "Меншеньке Маля". Більше бобреня назвали Чілеві, а менше — Чікені. Так обоє дістали імена, які дуже їм пасували; вони справді були дуже маленькі й скидалися на дві пухнасті іграшки, що ожили й зіскочили з полиці. Бобренята швидко запам'ятали свої імена і, коли їх кликали, завжди вибігали зі своєї хатки під ліжком Шепієна. Та імена їхні звучали майже однаково, тож, коли гукали одне, приходили обоє. Бобренят часто плутали, бо вони були схожі, немов дві краплі води, і величиною не дуже різнилися. Як на те, ще й росли вони нерівномірно: спочатку одне росло швидше, а потім раптом переставало рости і друге наздоганяло й переганяло його. То одне більше, то друге! Іноді з'ясовувалось, що під ім'ям "Більшенького" переховувалось "Меншеньке" і навпаки. Та досить було встановити, хто є хто, як знову звірята мінялися розмірами, а коли на певний час ставали однаковими, їх взагалі годі було розрізнити.

Від цієї плутанини Саджо мало не вирішила дати їм одне ім'я — просто Маля, але Чілеві усе владнав. Чі— леві звик дрімати між каменями під піччю. Одного дня в хаті запахло паленою вовною, та ніхто не міг здогадатися, звідки тхне. Відкрили й оглянули піч, вигребли попіл, обстукали пічну трубу, але тхнуло дедалі дужче. Поки-то хтось зазирнув під піч і побачив, що там безтурботно спить Чілеві, а його пухнасте хутро повільно обсмалюється. Чорна пляма на спині виявилась добрим тавром — як у худоби па фермах. Пляма не сходила ціле літо, й бобренят стало легко розрізняти. Присмаленого звали Чілеві, його братика — Чіке— ні, і таким чином звірятка вивчили нарешті свої імена.

Ох і балакуни були ці Чілеві й Чікені! Все щось базікали, а іноді видавали й зовсім нечувані звуки. Коли хто з дітей заговорить до них (а таке траплялося часто), бобренята хором пищать, верещать у відповідь.

Коли розпочиналася робота — носили дрова чи воду, або мили підлогу, коли сміялися чи розмовляли голосніше, ніж завжди, або приходили гості, бобренята негайно вибігали зі свого сховку дізнатися, що там сталось, і починали пустувати. Коли їм кидали ласий шматочок зі столу, малята тягли здобич у свою хатку, а там з'їдали чи ховали. Тому, коли вони, мов капосні піти, заважали розмовляти з гостями, і треба було

їх спекатися, їм давали трішки хліба. Та вони скоро поверталися і просили ще. Дуже швидко бобренята збагнули, що найкраще жебрати, коли в господарів гості. Чи сніданок, чи обід, чи вечеря — щойно господарі сядуть до столу, а бобренята вже тут: смикають за одержу, видряпуються на коліна, кричать. Звичайно, малята завжди домагалися свого, а тоді бігли до хатки, хитаючи голівками й кумедно підскакуючи.

Вони пі на мить не розлучалися з дітьми, дибали слідом за ними на своїх коротеньких, майже непомітних ніжках, і здавалось, то котяться на коліщатках дві механічні іграшки, які хтось завів, і вони не можуть зупинитися. Все, що без догляду валялось па підлозі — мокасини, тріски чи інші речі,— вони починали тягати по підлозі з кутка в куток. Згодом, коли бобренята піросли, з ящика біля пічки почали зникати дрова. Звірята переносили дрова до свого сховку, розтинали гострими зубами на волоконця і встеляли ними свої завжди охайні й чисті постелі. Чи впустихь хтось якусь одержину на підлогу і не підніме зразу — вона тут-таки зникне в бобровій хатці. А то звальять віника і тягають по кімнаті. Взагалі дрова й віник були їхніми улюбленими іграшками. Мабуть, звірятам подобався шум, який можна було робити цими речами.

Але найбільше вони любили боротися. Ставши на задні лапи й міцно обхопивши ручками шию супротивника, вони намагалися повалити одне одного. Це було важко, бо широкі хвости та перетинчасті задні лапи правили їм за добру опору. Звірятка напружувалися, штовхалися, бурчали, пихкотіли, аж доки одне, втративши рівновагу, починало задкувати, а друге з усієї сили натискало на нього. Іноді той, хто відступав, переходив у наступ; тоді борці починали рухатися в протилежному напрямку. Так, взад-вперед і кружка, ходили вони паче у вальсі, і це тривало годинами. Боротьба супроводжувалась бурчанням та стогонами, пихкотінням і зойками, тупотом лапок і ляскотом хвостів. Нарешті хвіст того, що саме відступав, підгинався і борець валився на спину. В ту ж мить боротьба припинялась, і обидва пустуни кидалися навтіки. Все це виглядало дужё кумедно, і діти не могли надивитися на бобренят.

Галасливі бої, "гра на дуду", "шпагоковтання", жеб— ри коло столу, викрадання дров, метушня часто тривали до пізньої ночі. Дуже потішна була ця пара, з ними ніколи було нудьгувати.

Але навіть їм іноді набридали веселощі. Тоді вони притихали і, притиснувши передні лапки до грудей, загнувши хвости вперед, мовчазні й непорушні, мов мишки, спостерігали, придивлялися, слухали, ніби намагаючись збагнути смисл навколишнього життя. Коли приходив такий настрій і бобренята замиралі, як дві коричневі статуетки, Саджо ставала біля них навколішки й розповідала казку, махаючи в такт пальцем перед їхніми носами, паче диригент перед оркестром. Вони сиділи, слухали, водили поглядом за пальцем, а потім починали кивати й хитати головами — вгору— вниз і з боку в бік, як завжди роблять бобри, коли бувають задоволені,— а потім так трясли всім тільцем, що перекидалися і качалися по підлозі, от ніби зрозуміли казку і тепер давлаться сміхом (Це реальний факт, як і всі описи поведінки тварип у цій книжці. Ручні бобренята реагують таким чином на дії добре знайомої людини. Дикі бобри висловлюють один одному свої почуття таким та багатьма іншими незвичайними

способами) .

Іпепієн, боячись втратити свою чоловічу гідність, у таких випадках тримався осторонь, однак в душі йому хотілося хоча б на мить забутись й побавитись разом з Саджо. Таки часто оця його дорослість не давала йому щиро повеселитися.

Іноді звірятка тужили, починали разом скімлити, сховавшись у своїй темній маленькій хатці, і Саджо, що все згадувала свою маму, знала, чому плачуть малята; вона брала їх на руки й тихо наспівувала колискову. Бобренята тулилися до неї та одне до одного, немов боялися розлучитись, припадали носиками до її теплої ніжної шиї, і помалу переставали скімлити; глибоко зітхнувши й щасливо щось бурмочучи, вони

засинали. Адже вони були малими безпритульними сиротами, ці потішні пустуни; вони полюбили дітей мисливця так, як любили батька й матір, що їх втратили, але не могли забути.

Особливо Чікені любив Саджо. Чікені був слабший за Чілеві, тихішим і ніжніший. Веселун Чілеві належав до тих, що живуть заради насолоди, вважають життя одним довгим жартом. А Чікені часто охоплювала печаль, і він тихо страждав де-небудь у куточку. Тоді його треба було взяти на руки, приголубити. Вночі, коли Чілеві мирно хропів, розлігшись у своїй комірці, Чікені, бувало, виходив і скімлив під ліжком Саджо і не заспокоювався доти, доки дівчинка не клала його біля себе. Коли в нього траплялись якісь неприємності, наприклад, обпікав носика біля печі або програвав у боротьбі, то він прибігав до Саджо, щоб пожаліла. І дівчинка завжди жаліла його, слабшого, сідала біля нього на підлозі, а звірятко видиралося їй на коліна й лежало там, заспокоєне й щасливе. А Чілеві приходив, тільки втомившись від пустощів. Зітхаючи, він уможувався біля Чікені й затихав, захоплено згадуючи, яких збитків наробив цього дня. Саджо сиділа тихо, боячись поворухнутися, поки бобренята самі захочуть злізти.

Тепер їх стало легко розрізняти. Чілеві був міцніший, сміливіший і завзятіший, такий собі розбишака, якому подобалося стукатися лобом об ніжки стола, впускати речі собі на лапку, або падати в ящик з дровами. Цікавий, мов папуга, він пхав свого носа де треба й де не треба. Якось Чілеві видерся на край відра з водою, залишеного на хвилину без нагляду, і стрибнув туди, сплутавши, очевидно, його з пірналкою. Відро з грюкотом перевернулося, навсібіч полетіли бризки. Всі були здивовані, а бешкетник — найбільше. Та хоч який він був витівник, а вмів також віддано любити й ходив скрізь за Іпепієном (коли, звичайно, не займався чимось іншим), немов Чікені за Саджо. Так само він не переносив розлуки з Чікені. Брати всюди ходили разом, дибаючи одне за одним чи пліч-о-пліч. Коли під час таких прогулянок хтось десь відставав, вони негайно починали кликати й шукати одне одного. Зустрівшись, вони хвилинку сиділи тихо, притулившись голівками і вчепившись одне одному в хутро. Та задумливий настрій скоро минав, і все закінчувалося боротьбою — цими кумедними турнірами вони відзначали чи не кожную радісну подію.

І Саджо часто думала, як жорстоко було б їх розлучити.

Розділ VII

Торговець

Зрештою настав день, коли Велике Перо сказав дітям, що бобренят слід випустити на волю. Вони підросли, стали міцними й жвавими, і діти побоювалися, коли б їхні вихованці не заблукали десь, не загубилися. Але батько пояснив, що бобри, коли їх добре доглядати, ніколи не покинуть господарів і завжди будуть повертатися до своєї комірчини, наче до справжнього бобрового дому. Він сказав, що звірята скоро занудьгують на самоті й за годину-дві повернуться назад.

Отож одного незабутнього, чудового, хвилюючого дня прибрали перегородку, що затуляла нижню частину дверей, і бобренята вийшли надвір. Не одразу вийшли, а тільки після того, як обстежили всі кутки, приймалися й прислухалися до всіх запахів та звуків, що чулися лише їм самим. Вони зробили дві чи три спроби, й аж тоді наважилися спуститися вниз до озера. Саджо й Шепієн супроводжували їх обабіч як охоронці.

Спочатку йшли дуже повільно, часто присідали й озиралися, чи не видно де вовків і ведмедів. Хижаками, звичайно, й не пахло, а дітей ця їхня обережність дуже тішила. Що ближче до озера, то швидша ставала хода бобренят, ось вони вже побігли підтюпцем, ось — галопом, і — плюсь! у воду, але тут-таки, мов ошпарені, вискочили на берег, чудуючись, що воно за такий великий цебер. Та скоро вони знов опинилися у воді, радісно плавали, пірнали, пищали, ляскали хвостами. "Геть-чисто справжні бобри", — сказала Саджо.

Потім бобренята почали гризти молоді тополіні пагони. Вмостившись у високій траві або в очереті, вони розтинали ці прутики на маленькі шматочки і з насолодою здирали з них кору. А ще вовтузилися, борюкалися, гасали по берегу, бавилися з дітьми, стрибали у воду й вискакували звідти. Вони пхали носи в кожну щілину й нарешті знайшли внизу, під водою, порожню нору ондатри. Нора їм сподобалася, адже її колишня господиня була з ними одного зросту. Бобренята залізли в нору й почали рити. Земля летіла на всі боки й розпливалася у воді темною хмарою; крізь скаламучену воду нічого не можна було розгледіти. Бобренята довго не з'являлися, й Шепієн побрів у воду. Він запхав руку в нору, обмацав її — звіряток там не було!

— Саджо, — стурбовано вигукнув хлопець, — вони пропали!

Діти кинулися шукати — шукали в очереті, в шелюзі понад берегом... коли це чують позаду такий жалібний писк і плач: за ними з швидкістю, на яку тільки були здатні їхні коротенькі ніжки, гналися налякані Чілеві й Чікені. Звірятка подумали, що їх покинули! Напрацювавшись, вони попливли під скаламученою водою і, ніким не помічені, вийшли на берег десь в іншому місці.

Тепер малята були стомлені. Вони посідали, наче два пухнасті гномики і шкребли, гладили й чесали свої шубки, а тоді встали й поважно та урочисто попрямували стежкою до хатини. Вдома, одержавши по кусневі хліба, вони залізли в свою берестяну спальню, попоїли, а потім, притиснувшись одне до одного, заснули на приємній, сухій підстилці. Так скінчився для бобренят перший чудовий день на свободі.

Нарешті вони стали, як сказала Саджо, справжніми бобрами.

Відтоді кожного дня, як тільки відчинялися двері, малята бігли до озера. Вони

знайшли на дні якусь стару діжку і годинами її відкопували. В діжці не було

дна; вони відтягли її на таке місце, яке здавалося їм найбезпечнішим. (Побачили б ви, як вони сторожко ном вийшло щось схоже на пірналку. А над пірналкою, на превелику радість Саджо та Шепієна, вони побудували кумедну боброву хатку! Тепер вони мали справжнє житло, з маленькою спальнею, підводним входом, тунелем і пірналкою. Щоправда, хатка була трохи нетривка й поганенько помазана, але годилася для життя.

озиралися навкруг,— можна було подумати, що місцевість кишить драконами.) Вибравши місце, бобренята поставили діжку стійма на рівні з берегом. Таким чи

Тоді вони назбирали купу прутиків — молодих пагонів тополі та верби, і влаштували напроти виходу пліт-годівницю. Все було так, як у дорослих бобрів, тільки набагато менше. Звичайно, у воді всі ці прутики швидко псувалися, та й літо ж — рано ще робити припаси, і хитка споруда не дуже захищала від дощу. Та їм це все було байдуже. В хатині людей на них завжди чекала тепла постільчка, і хліба там було вдосталь, а в особливих випадках їм діставалась ложка а то й дві варення,— кожне мало навіть спеціальну тарілочку для солодоців.

Як на свій вік, бобренята мали багатенько всякого добра. Вони могли б обійтись без кумедної хатки, без плоту-годівниці на воді, але ж як цікаво було будувати, підтинати молоді деревця, бавитися мулом (мабуть, набагато цікавіше будувати хатки з мулу, ніж ліпити з нього пиріжки), і взагалі робити все те, що так люблять робити бобри.

Саджо та Шепієн майже весь час були коло своїх улюбленців, з цікавістю стежили за ними, часто їм допомагали. Діти приносили палички, хмиз, грудки землі, камінці, а бобренята зараз же тягли цей будівельний матеріал до своєї хатки. А то маленькі будівельники, з ніг до голови заболочені, вилазили на берег і дерлися на дітей, і було ж тоді там сміху, гамору!

На березі озера, біля самої води, Шепієн збудував невеликий вігвам, де діти й бобри полюбляли разом відпочивати. Особливо там подобалося Чікені, туди він прибігав, коли шукав Саджо чи коли вона його рлика— ла. А Чілеві, малий шукач пригод і мандрівник, надовго у вігвамі не затримувався. Йому подобалося блукати, й він частенько губився. Сам Чілеві, звичайно, знав, що він зовсім не загубився,— так думали інші. Його знаходили в найнесподіваніших місцях — то у вігвамі, коли всі знали, що таїм нікого немає, то в комірчині під ліжком, коли гадали, що він у вігвамі, то в хаті над озером, то під каное, де він безтурботно спав. Знайшовшись, Чілеві сідав навпочіпки, загнучи хвіст наперед, і починав розгойдуватися всім тілом та кивати головою, ніби танцював чи радів, що так спритно всіх піддував.

Коли десь щось сталося, то вже напевно не без цього шалапутя; коли зчинявся крик, писк, гам — то, значить, Чілеві з усіх сил старався: голос його лунав коли завгодно і де завгодно.

Не подумайте, що Чікені був тишко — він, як і всі бобренята, любив веселощі. Але траплялося, що він раптом переставав гратися, наче вражений якоюсь думкою,— може, якоюсь невиразною згадкою про рідний ставок,— і тоді, коли Саджо не було поряд, він

перевальцем брів на своїх клишавих ніжках шукати дівчинку. А знайде її, то сяде поруч і ретельно, неквапливо чепуриться. Потім пригорнеться до своєї любої товаришки й, поклавши голову їй на коліна, почне щось лепетати своєю дивною бобровою мовою — мабуть, розповідає про свої біди; або дрімає з напівзаплющеними очима, зітхаючи від щастя чи від печалі, чи від любові — хто його знає, від чого.

Дуже, дуже добрими друзями були ці двоє — бобрення і дівчинка,— і там, де з'являлось одне, там невдовзі з'являлось і друге.

Тепер, згадуючи всі пустощі, і бешкетування, і роботу (не занадто важку), зразу й не скажеш, хто з цієї четвірки почувався щасливішим,— ті, що ходили на двох ногах, чи ті, що ходили на чотирьох.

Одне я знаю напевне — у ті незабутні дні в Обібі— соуеї — Долині Гомінких Вод, жило незвичайне, веселе товариство.

Шматочки хліба ставали дедалі меншими й меншими. Минуло вже кілька днів відтоді, як Велике Перо вируши[^] по харчі, а він усе ще не вертався. Борошна лишилося обмаль, і діти й бобри недоїдали.

Та одного разу, повернувшись із прогулянки, дружна четвірка застала в хатині Гітчі Мігуона.

Він виглядав похмурим і стурбованим, хоча на підлозі лежав мішок з борошном і ще якісь пакунки. Тут— таки стояв незнайомий білий чоловік з ящиком в руках. Велике Перо лагідно привітався до дітей, але не усміхнувся їм як звичайно, чому — вони не могли зрозуміти. Незнайомець стояв мовчки. Щось було не гаразд. Навіть бобренята зачули біду й припинили — тварини часто розуміють настрій людей.

Шепієн, який ходив трохи до школи й знав англійську мову, зрозумів, що батько сказав гостеві.

— Ось вони. Котрого ви візьмете?

Що це? Що батько має на увазі? У Шепієна защеміло серце; він глянув на сестру, та вона, звісно, нічого не зрозуміла.

— Дайте мені їх роздивитися,— відповів незнайомець.— Хай вони трохи побігають.

Це був повний червонощокий чоловік з холодними голубими очима. "Наче скло чи лід",— подумав Шепієн. А батько сумно глянув на хлопчика й дівчинку, і попросив білого зачекати хвилинку, поки він порозмовляє з дітьми.

— Саджо й Шепієн, дочко, сину,— сказав він по— індіанському, — я маю щось вам сказати.

Саджо зрозуміла, нарешті, що їх спіткало якесь лихо. Вона присунулась до Шепієна й боязко глянула на незнайомця. Чому, чому той так пильно дивиться на бобренят?!

— Діти,— вів далі батько,— це новий скупник хутра з селища Кролячий Брід; того, що був досі, нашого доброго друга, вже немає. Тепер господарює нова торговельна компанія і вони вимагають, щоб я сплатив борг. Мій борг великий, і я зможу сплатити його тільки напровесні, коли скінчиться зимове полювання. Так ми завжди розраховувалися з тією компанією. Але нові господарі не хочуть чекати. Ви знаєте, тепер у діас не стало харчів, і компанія нічого мені не дасть, доки я не поверну боргу.

Тому разом з іншими нашими людьми я мушу везти вантажі аж на Лугове Озеро, де нова факторія. Ця робота покриє борг, але я не одержу грошей до самого повернення. Л тим часом ви, діти мої, повинні якось жити. Я не хочу, щоб ви голодували. Цей торговець дає нам харчів,— тут батько показав на мішки й пакунки.— А натомість він хоче... він хоче забрати одного з бобренят.

Мисливець замовк. Ніхто не поворухнувся, навіть бобренята.

— Ручні бобри в ціні,— провадив далі Велике Перо.— Звірятко, яке він вибере, залишиться живим. Але мені серце болить за вас, діти, і,— він глянув на Чілеві й Чікеш,— і за маленького бобра, з котрим нам доведеться розлучитися...

Шепієн стояв випростаний і мовчав, лише невідривно дивився на торговця своїми чорними очима. А Саджо, не вірячи своїм вухам, прошепотіла:

— Це неправда! Ні, цього не може бути!

Шепієн не зронив ні слова, тільки обняв сестру за плечі, й далі суворо дивився на чужого, що прийшов зруйнувати їхнє щастя. Хлопець згадав про свою заряджену рушницю,— вона зовсім поряд, стоїть у кутку. Але хіба можна не послухати батька? Шепієн не зрушив з місця. А торговець, не витримавши погляду чотирнадцятирічного хлопця, схопив одне з бобренят, кинув його в ящик і засунув накривку.

— Ну, то за пару днів зустрінемося в селищі,— сказав він, кивнувши головою Гітчі Мігуону, взяв ящик під пахву і грюкнув дверима.

Тоді Саджо тихо впала навколішки біля брата й сховала обличчя в його рукаві.

Торговець вибрав Чікені.

А переляканий, розгублений Чілеві мерщій забився у свою маленьку комірчину.

Розділ VIII

Саджо чує голос матері

Наступного дня Велике Перо разом із сімнадцятьма своїми односельцями поїхав відробляти борг торговельній компанії. Три великих каное відчалили від берега. У селищі Кролячий Брід індіанці мали взяти вантажі й повезти їх далі на північ, до озера Муско— дейсінг — Лугового. Бригада — так називався караван човнів — від'їжджала на місяць чи й на довше. Саджо, Шепієн та Чілеві залишалися самі в селищі Обібі— соуей.

Коли торговець грюкнув дверима, забравши бобреня, яке, після батька й брата, Саджо любила більше всіх на світі, їй здалося, ніби її серце так само кинули в ящик і забрали разом з Чікені.

Відтоді все змінилося в житті трьох, що zostалися. Назавжди закінчилися веселі забави. Відійшли в минуле розваги у вігвамі над озером, не чутно стало жартів і сміху. Чілеві забув про свої колишні вибрики, замовк його голос, який так дзвінко лунав завжди і всюди. Він більше не витинав своїх кумедних, жвавих танців, не грався, а, вбитий горем, цілими днями блукав понад водою в пошуках Чікені. Здавалося, його бідолашна голівка не могла ніяк збагнути, що братика немає. Кожного ранку з новою надією він починав свої пошуки, заглядав у всі куточки вігваму, оббігав трави та очерети, де вони вдвох так часто сиділи, чепурилися, боролися й вигрівалися па сонці. Чілеві плавав уздовж берега, обнюхував усі їхні бобрівські пристані, пірнав навколо

хиткої споруди, яку вони з таким захватом колись будували.

Так минали години марних пошуків, аж поки бідолаха стомлювався; знесилено й понуро човгаючи намореними ногами, він брів стежкою до хати й мовчки лягав у порожній, сумній комірчині. Відчайдушний пірат, зловмисний шалапут став самотнім, зажуреним бобреням. Він уже не був Більшеньким Малям, він був просто Малям — єдиним Малям, що залишилось у дітей. А діти не відставали від нього ні на крок, удаючи, ніби допомагають шукати його братика, бо не могли дивитися, як він никає сновидою. Коли він їв, діти сиділи обабіч і притримували тарілочку. Часом одна-дві важкі сльози падали в молоко з хлібом — це Саджо згадувала Чікені, який міг би бути зараз коло неї. Бідолаха Чікені, нещасне Меншеньке Маля, ніжне, лагідне, задумливе бобрення,— воно вже, мабуть, у великому місті, де не побігаєш, не пограєшся, де ніхто не дасть смачного хлібця!

Дітям іноді просто не вірилося, що Чікені немає. А що, як зайдуть вони до вігваму, а бобрення сидить там на задніх лапках? А може, ось зараз слідом за Чілеві вибіжить перевальцем з берестяної комірчини коротконоге, кремезне створіннячко, щоб одержати свою порцію хліба. І чи не голос Чікені долинає з бобрової пристані?

Біля озера на болоті збереглися сліди його клишавих лапок. Саджо часто дивилася на ті сліди, а коли поблизу нікого не було, ставала на коліна, ніжно гладила їх і щось шепотіла. Потім сліди змила вода, і на березі лишився один-єдиний відбиток лапки Чікені. Дівчинка прикрила слідок шматочком березової кори і кожен день приходила до нього, але земля швидко висохла, перетворилася на пилюгу, і слід так само зник.

Тепер від Чікені не залишилося нічого.

Голос Чілеві чувся дедалі рідше, тільки іноді вночі бобрення прокидалось і, не знайшовши коло себе іншого теплого, кругленького тільця, гірко оплакувало свою самоту. Тоді Саджо зривалася з ліжка, залазила в боброву комірчину і, згорнувшись калачиком на трав'яній підстилці, пригортала маля до себе й плакала над ним, доки обоє засинали.

Шепієн годинами мовчки сидів над озером, втупивши зір у далину. Його серце розривалось од болю за сестру, що більше не співала і не сміялась. Клубок підступав до горла, і хлопець суворо озирався навколо — ніхто не повинен був бачити, як тяжко йому стримати сльози. Як він ненавидів ті мішки та пакунки, виміняні на Чікені! Кусень хліба ставав йому поперек горла. Чому він не здогадався запропонувати торговцеві рушницю? Рушниця коштує чотири норкові шкурки, і навряд чи маленьке, зовсім крихітне бобрення могло коштувати дорожче!

Дарма, що Чілеві був Шепієновим вихованцем, хлопець повністю передав своє бобрення сестрі. Іноді Саджо брала Чілеві на руки і йшла далеко за селище понад бурхливим струмком — туди, де був невеликий водоспад. Біля водоспаду росла велика сосна. Дівчинка сідала під її шумкими вітами і все думала, як повернути Чікені. А Чілеві тим часом плавав, пірнав і навіть трохи грався в спокійному, глибокому плесі ставочка поблизу. Саджо здавалося, що тут маленькому бобреняті буде затишніше, ніж у безкрайньому пустельному озері, що розляглося на багато-багато миль.

І поки її малий супутник плавав, обгризав солодкий верболіз або чепурився в неї на колінах, Саджо вслухалася в гомін водоспаду. І їй вчувалося то тихе бурмотіння, то якісь гучні голоси, які то залунають, то стихнуть, загубляться в дзюркотливому лепеті хвиль. Всім індіанцям вчувалися тут ці голоси, та й білі люди, прислухавшись до дзюркотіння струмка, теж ніби чули якийсь м'який, тихий спів. Індіанці кажуть, що це голоси небіжчиків з Країни Духів, що вони промовляють до своїх родичів. От і Саджо сиділа, вслухаючись у дивну мову струмка. Дівчинка вірила, що настане день, коли вона ту мову зрозуміє, адже мова індіанців так скидається на гомін води, зітхання вітру, шепіт листя. І Чілеві, бувало, сидів дуже тихо, наче так само вслухався. Мабуть, він чув більше, ніж Саджо, адже у бобрів слух гостріший за людський.

Саджо змалечку любила приходити сюди — посумувати, помріяти, щось вирішити. Дівчинка лягала в затінку великої сосни й задивлялась на темні візерунки її зелені. Сонячне проміння пробивалося між її гілля, і все дерево сяяло й миготіло, мов якась прекрасна, невідома країна, де живуть феї та чарівники.

Коли вона отак дивилась, як плавно колихається соснова крона, і вслухалася в шум струмка, їй здавалося, що десь поряд її мама і що мама промовляє до неї. Тоді Саджо почувалася щасливою.

Одного разу, коли вона сиділа там, тримаючи на колінах Чілеві, й слухала дрімотне хлюпотіння водоспаду, звуки ніби стали раптом дуже виразними і, щоб краще їх чути, Саджо прихилилася до сосни й заплющила очі. Помалу хлюпотіння почало стихати й, нарешті, зовсім завмерло. І дівчинці почувся чийсь тихий, лагідний голос. Потім вона почала розрізняти слова — вона впізнала рідну індіанську мову:

Саджо, Саджо, Ма-жан, ма-жан. Саджо, Саджо, Ден-на жа-дан! (Саджо, Саджо, Іди, іди...

Саджо, Саджо, В місто іди!)

Голос не змовкав, усе повторяв ці слова, наче віршик чи пісеньку. То голосніше, то тихіше звучали вони, іноді цілком зливаючись із гомоном водоспаду. Раптом слова почулися так виразно, що дівчинка впізнала голос,— голос якого вона так давно не чула: то був голос її матері.

— О мамо, Саджо тут! — вигукнула дівчинка.— Говори, говори! Я слухаю тебе!

Дівчинка простягла руку туди, звідки долинав голос і торкнулась до чогось теплого й м'якого; вона розплющила очі й побачила, що її рука лежить на вологому носику Чілеві. Бобреня, вмостившись у неї на колінах, шарпало її за шаль. Саджо зрозуміла, що задрімала на хвилику.

Слова знов загубилися у співі річки, водоспад, як завжди, дзюркотів і дзюркотів собі.

Тоді Саджо схопилась на ноги, взяла на руки Чілеві й сказала йому:

— Чілеві, Чілсві, ми розшукаємо Чікені! Ми поїдемо по нього до міста! Так сказала мама. Я знаю!

З бобреням на руках, вона кинулася бігти додому і знай примовляла:

— Так, це був голос моєї мами, вона сказала, щоб я їхала в місто. Швидше, швидше

розповісти Шепієну!

Дівчинка бігла так прудко, що бідного Чілеві занудило. Це йому зовсім не сподобалось, він почав вириватися з рук дівчинки й верещати щосили, чого з ним давно вже не траплялося. А Саджо подумала: "До нього повернувся голос, так дзвінко він кричав до того, як забрали Чікені — отже, мій сон збудеться". І вона побігла ще швидше.

Обоє засапані — одне від бігу, друге від крику, — скоро опинилися вони біля хатини. Стурбований їхнім виглядом, Шепієн поспішив їм назустріч і спитав, у чім річ. Саджо переповіла йому свій сон і сказала, що треба їхати в місто.

Шепієн не поспішав погоджуватися, треба було все обміркувати, і до того ж сам хлопець не бачив ніякого сну. Отож він відповів:

— Це нерозумно, сестро! Місто далеко. Ми не знаємо дороги, не маємо грошей, а без грошей ніхто не нагодує й не пустить нас переночувати. А Чілеві? Нам доведеться взяти Чілеві з собою. І що скаже батько?

Ці слова могли б розчарувати кого завгодно, але Саджо була не з тих, хто легко відмовляється від своїх рішень.

— Батько? Та він журиться не менше за нас і зрадіє, коли ми знайдемо Чікені. Адже від того дня ми всі стали однаково нещасні...

Звісно, дівчинка не могла порадити, як дістатися до міста і що там робити. Вона щиро повірила в свій сон і не сумнівалася, що станеться чудо (* Часто простодушніші індіанці вирішують діяти залежно від сну, що вразив їхню уяву.). Шепієн бачив, як світилися надією очі Саджо, як вона повеселіла. Тяжко було виконати бажання сестри, тяжче за все, що хлопець робив досі, але ще тяжче було б відмовити, навіть не спробувавши допомогти, й бачити, як Сад— зко страждає. Адже батько, від'їжджаючи, наказував робити все, щоб дівчинка знову стала щасливою. Отже, залишався тільки один вихід.

— Добре, — сказав хлопець, — ми поїдемо. — Він стояв випростаний, стрункий, рішучий, мужній. — Добре, я повезу тебе в місто. Завтра.

Та хоч який він був суворий і гордовитий з виду, цей маленький мужчина, а й він не уявляв, як його братися до цієї справи і які страшні небезпеки чекають їх в дорозі.

Розділ IX

Палючий ворог

Пізно ввечері того самого дня все було готове до подорожі. Шлях до селища Кролячий Брід — перший відтинок довгої дороги до міста — займе тиждень. А що там далі, за селищем, вони не знали. Тому діти запаслися всім необхідним для дороги. Саджо напекла багато хліба, в полотняні торбинки понасипала борошна, чаю, солі, приготувала шматок в'яленої оленини, невелике відерце смальцю, поклала сірники в бляшанку з щільно припасованою покришкою, щоб уберегти їх від вологи. Тим часом Шепієн згорнув намет і ковдри, налагодив вудочку, нагострив сокиру і мисливський ніж, застругав лопаті весел і спакував казанок, миски та всякі інші потрібні речі.

Сонце ще не зійшло, а діти вже поснідали й повантажили все в каное, не забувши й

Шепієпової рушниці. І, хоч як шкода було хлопцеві з нею розлучатися, він вирішив при нагоді продати її, щоб купити квитки до міста. А що буде далі — про це він навіть боявся подумати. Чілеві посадили в той самий кошик з березової кори, в якому його привезено в селище Обібісоуей. Саджо поклала до кухонного причандалля тарілочки обох бобрів; це додавало їй віри, що назад вони повернуться всі разом — з Чілеві і з Чікені.

— Треба взяти обидві тарілки,— голосно сказала дівчинка,— тому що,— вела далі тихіше,— я знаю, ми знайдемо Чікені.— Потім, кивнувши головою і зціпивши зуби, сказала рішуче:— Я певна.— І, наче для більшої переконливості, додала:— Так сказала мама. Я чула її голос. Вона промовляла до мене з водоспаду!

Бачите, звичайний сон здався їй правдою і так багато значив для неї.

Їхня хатина стояла трохи в стороні від селища. Діти нікому нічого не сказали, боячись, що старші не схвалять їхніх намірів. Старий вождь, безперечно, не пустив би їх у цю небезпечну подорож.

Отож на світанку вони вислизнули з дому и пробралися на берег озера. Коли каное відчалило, Саджо підняла над головою весло й закричала:

— Чікені! Чікені!

Вона бачила, так робили чоловіки їхнього племені, вирушаючи в далеку дорогу. Правда, слід було б назвати місце, куди вони вирушали, але вона й сама того не впала. Та й хіба не все одно? Хоч би куди вони їхали, важило те, що їхали вони по Чікені. Шепієн не підняв весла і нічого не вигукнув, бо не був такий певний, що вони доберуться до бобреняти.

Отак ці троє покинули Долину Гомінких Вод і так почалася їхня Велика Пригода.

Те саме каное з пташиним оком та лисячим хвостом, що в ньому Гітчі Мігуон плив колись Березовою Річкою, легко мчало, ніби стрпбаючи вперед з кожним помахом весел. Пильно вдивлялося в далину велике око, весело тріпотів позаду лисячий хвіст. Стояла спека, і діти іноді зупинялися, щоб Чілеві напився води і хвилинку поплавав. Увечері вони поставили в прибережному лісі намет і там переночували. На світанку — знову в дорогу, і знову цілий день веслували до пізньої ночі, пристаючи до берега, лише щоб нагодувати свого пухнастого друга й дати йому трохи розім'ятися. Вирушали вони до схід сонця, а ставали на ночівлю увечері, деś у затишку біля води. Чілеві цілу ніч плавав, а вранці повертався до намету і на весь день засинав у своєму кошику. Досить часто їм траплялися мілизни. Тоді Шепієн завдавав собі на плечі каное, а Саджо допомагала переносити речі. Часто доводилося вертатися по річці ще раз, бо не вдавалося забрати все зразу. Жоден з них не нарікав на важку працю; вони давно звикли і до роботи, й до таких подорожей.

Так день за днем вони все більше й більше віддалялися від дому. Розмірено згиналися й розгиналися дві стомлені спini, в чіткому ритмі солдатської ходи розгинали повітря й занурювалися у воду дві пари весел, а тим часом палюче сонце піднімалося на сході, пропливало над головою й червоною кулею зникало за темною стіною лісу. День у день вірний човен з березової кори несхибно й рішуче мчав уперед,

везучи їх у далекі краї, на пошуки Чікені.

Крихітною рухомою цяткою здавався човен на срібному плесі безкрайого озера. Діти були самі в цій дикій глушині. Можна було подумати, вони zostалися самі на всьому світі. Лле їхні юні серця були сповнені відваги, і надія не покидала їх. Поряд з ними билосся ще одне сердечко. Господар його, наївшись хлібця,, хропів собі в кошику: був він, може, й пе зовсім щасливий, але цілком задоволений.

Прокинувшись одного ранку, діти відчули в повітрі легкий запах диму, запах паленого моху, обгорілих дерев та кущів, і зрозуміли, що десь далеко бушує лісова пожежа.

Лле насправді горіло ближче, ніж їм здалося спочатку. Випливши на середину озера і роздивившись навкруг, діти побачили велетенський стовп диму, що здіймався з-за далеких пагорбів. Повеслували ще трохи, і тоді стало ясно, що їхній шлях проляже якраз по місцевості, охопленій вогнем. Озеро дедалі звужувалося, доки перетворилося на річку, через яку могло легко перехопитися полум'я. Шепієн вирішив веслувати—якомога швидше, щоб проскочити вузьке місце і потрапити в широке озеро, котре лежало попереду. Там вони будуть у безпеці.

Діти налягли на весла, та з кожною хвилиною диму ставало все більше, стовп перетворився на білу стіну, Що, здавалось, сягала неба, невпинно розпливалася обабіч до небокраю. Стіна все товщала й густішала, доки затьмарила сонце. Повітря стало важке, задушливе, зовсім нерухоме. На схід від ріки все палало і, хоч пагорби затуляли полум'я, вопи не могли стишити низького, протяглого стугону, що швидко наближався до малих мандрівників — діти були на шляху вогню. До великого озера ще далеко, воно за мілинами, але не можна було втрачати ні секунди, адже полум'я лісової пожежі не завжди рухається повільно,— іноді воно мчить із швидкістю тридцять миль на годину.

Охолоджуючись, дим спускався донизу, стелився по землі темною синьою імлю, ховаючи долину, окутуючи найближчі пагорби. Невдовзі можна було бачити лише смугу дерев понад берегом, і тільки ті дерева та ще гуркіт порогів попереду вказували дітям, куди плисти. І от човен уже вийшов на бистрінь, де між чорними, зазубленими скелями шалено вирувала вода. Місце було небезпечне, але Шепієн, зважаючи па обмаль часу, не наважився обійти пороги берегом і вибрав коротший шлях — через пороги. Вогонь шаленів уже зовсім близько — за крутим поворотом річки, над стромовиною. Гуготіння пожежі тепер заглушувало гуркіт порогів, і Шепієн зрозумів, як важко буде досягти озера: спочатку доведеться промчати бистриною, а потім берегом обійти довгу мілизну.

Біля порогів дим став такий густий, що за п'ятдесят футів уже нічого не було видно, і Шепієн довго шукав протоку. Тільки піднявшись у човні на весь зріст, він побачив, куди прямувати. І вмить їх шпурнуло в сизе шумовиння клетотливої ріки. Хоч крізь дим нічого не було видно, Шепієн вправно вів каное звивистою, небезпечною протокою поміж скель. Страшні кудласті хвилі, посвистуючи, хльостали легке каное, люто підкидали його на високих білих гребенях, громадилися темними маслянистими брижами, мов павіжені почвари, затискали човен з усіх боків, переливалися за борт,

наче хотіли поглинути його. Вируjące водяне плетиво підступно видирало з рук весла, а маленький човник, мов дикий кінь, стрибав між чорними лиховісними каменюками, які, здавалося, тільки й чекали слушної миті, щоб роздерти, розпанахати його на шматки.

А понад оглушливий клекіт ріки линуло глухе, похмуре й страхітливе стугоніння пожежі. Над річкою густими, кучерявими хмарами клубочився дим, а під ним летів човен з трьома пасажирами на борту. Навіть сонний мешканець берестяного кошика, запідозривши щось лихе, прокинувся і запищав. Бобренья так розхитувало кошик, іцо довелося урвати мить і притиснути його важкою торбинкою.

Шепієн з усіх своїх дитячих сил боровся з бурхливим потоком. Він майстерно правував каное, змушував його огинати круті повороти, проскакувати вузькими протоками, легко ковзати пад глибочінню. Іноді він стримував човен, щоб устати на ноги й роздивитися дорогу, а потім знову гнав його у сиву круговерть.

А Саджо щосили налягала на весла, відштовхувалась від каменів, прислухаючись до братових наказів:

- Гіюк-анік! (Направо!)
- Машк-анік! (Наліво!)
- Уі-беч! (Швидше!)
- Пі-беч! (Повільніше!)

Каное підскакувало, пірнало, сіпалося, хвилі розбивалися об нього, і скоро Саджо, що сиділа попереду, змкла від бризок. Коли б не димова завіса, що оповила пороги, вони б не були такими небезпечними; Шепієн, як і всякий індіанець-оджибуей, старий чи малий, уміло правував човном і добре знав таємниці руху води. До того ж він уже не раз долав ці пороги разом з батьком. Саджо цілком покладалася на брата, вона сміялась, захоплено кричала, ніби все це було забавою,— дівчинка не раз бачила з берега, як сміявся і кричав батько та інші індіанці під час небезпечного плавання.

Але Шепієн розумів, яка велика небезпека загрожувала їм, і, крім коротких капітанських команд, не вимовив ні слова. Коли хоч на мить можна було відірвати погляд від бурхливої води, хлопець позирав туди, звідки сунула пожежа. А вона мчала із швидкістю поїзда, червоним морем розливалася по схилах пагорбів, могутніми струменями здіймалася над палаючим лісом.

Якось Шепієн озирнувся і побачив, що позаду вогонь перехопився через протоку, тепер залишалася тільки одна дорога — вперед. Але Саджо він про це не сказав ні слова. Повітря давно стало задушливе від густих клубів диму, почало темніти, ніби запали сутінки, і вже майже нічого не було видно, і все здавалося тепер якимсь несправжнім. Діти рухалися, наче уві сні.

Шепієн відчайдушно гнав каное, бо добре знав, що затриматися тут — значить згоріти живцем чи задихнутися. Мілизна була вже зовсім близько, а за нею озеро, до якого треба добратися — й добратися якнайшвидше! Вони вилетіли з бистрини на спокійне плесо, і тут їх оточили якісь дивні рухомі примари, що ледь видніли крізь хмари диму. Це були звірі, які мчали з усіх боків, пробиралися берегом, пливли у воді,

брели по мілкому. Поодинці, парами, гуртами, вони прямували до великого озера — туди ж, куди поспішали наші мандрівники. Кожен знав: тільки там можна знайти рятунок. Тварини, які звичайно бояться навіть намочити лапки,— білки, дикі кролі, лісові байбаки і навіть дикобрази — пливли по заводі. Олені з широко розплющеними від жаху очима перестрибували чагарники, блискаючи білими хвостиками. Позаду швидким незграбним галопом біг вайлуватий ведмідь, двоє вовків легко й граціозно мчали поряд з ланню — своєю звичною здобиччю, але цього разу вони не дивилися на неї.

Тепер зникла всяка ворожнеча, ніхто не почував голоду чи люті, ніхто нікого не боявся. Всі мешканці лісу — ті, хто ходив по землі, хто літав у повітрі й хто плавав у воді,— звірі, птахи, плазуни,— всі разом тікали від найбезжаліснішого ворога, смертельного для кожного з них, від страшного недруга їхньої дикої батьківщини — від лісової пожежі.

Просто перед каное, глибоко у воді зупинився величезний лось. Шерсть на його спині обгоріла, ріг, який ще не встиг вирости (* Лісова пожежа сталася в липні; в цю пору року роги в лося ще тільки розвиваються.), обламався, боки здіймалися від тяжкого, напруженого дихання. Він мало не розпрощався з життям, багато миль мчав наввипередки з пожежею і врятувався лише завдяки своїй могутній силі та прудким ногам. Шепієн міг би доторкнутися до велетня веслом, але здоровенний звір просто не помічав дітей; ось він перепочив, поплив до берега й побіг разом з іншими звірами, великими й малими, рогатими й безрогими, яких поріднила біда і в яких був єдиний шлях до порятунку — озеро. І разом з ними в цій дикій, незвичайній процесії опинилися двоє малих індіанців та їхній крихітний пестунчик.

Саджо нарешті збагнула, що діється навколо, і її охопив жах. Шепієн був близький до відчаю, проте розумів, що їхній порятунок залежить від нього, і мужньо заспокоював сестру. І вона веслувала. Ліс, що завжди був для них рідним домом, завжди такий привітний ліс раптом перетворився па страшне місце. Тут і дорослий жахнувся б, а ці двійко дітей,— не забувайте, що одному з них було одинадцять років, другому — чотирнадцять,— не розгубилися і, мов солдати в бою, боролися за своє життя і за життя малого Чілеві. А Чілеві, самі розумієте, навіть не думав їм допомагати,— навпаки, бобрення лише заважало й затримувало дітей. Зачувши небезпеку й очмапівши від розмаїтих звуків і запахів тварин, що бігли обабіч, він почав з усіх сил верещати, товктися й тиснути на накривку кошика, який тепер здавався йому темницею. Якби діти не втихомирили його, він міг би швидко вирватися на волю, а в такому сум'ятті й поспіху його навряд чи знайшли б у воді.

Ще кілька хвилин, і вони опинилися біля мілизни. Непроглядний дим заснував стежку, схилами сусідніх пагорбів з глухим стугонінням неухильно наближався вогонь, осяваючи ліс страхітливою червоною загравою; розпечене повітря обпікало.

Діти швидко витягли човен на берег. Чілеві так розійшовся, що його треба було переносити окремо, Тут поки що було безпечно, а як на другому кінці мілизни — ніхто не знав. Тож діти вирішили залишити бобрення на місці. За мить маля вже лежало під

перевернутим каное, що притискало накривку коробки (як і всі бобри, коли налякаються, Чілеві забув застосувати свої зуби). Взявши частину речей, діти підтюпцем (*Індіанці вважають, що вантажі легше переносити бігом.) побігли вперед. З усіх боків жовто-чорним прядивом клубочився, кучерявився дим, набуваючи різноманітних обрисів і ніби простягаючи руки, щоб СХОПИТИ дітей. Крізь вируючі хмари диму дерева біля стежки здавалися високими, темними, мовчазними примарами; то тут, то там у мороці зблискували червоні зіниці полум'я.

Діти так само підтюпцем бігли далі. Але ось війнуло прохолодою озера, і показався кінець волока. Жадібно" ковтнувши свіжого повітря і скинувши під берегом ношу, Саджо й Шепієн метнулися назад по Чілеві та каное.

Тільки це вже був не біг, а мука. їдкий дим сліпив,, пік очі; хитаючись від втоми, задихаючись, збиваючись— зі стежки, діти пробиралися назад, а серця їхні повнилися таким непогамовним страхом, якого вони ще ніколи не відчували. Там, де лежало каное, зусібіч летіли іскри й головешки, а полум'я палало так яскраво,, що все навкруг — дерева, дим, вода,— зробилося червоним. Страхітливе, глухе, поривчасте ревіння чулося вже за плечима.

Ось-ось огонь наздожене дітей.

А Чілеві, потерпаючи за своє маленьке життя, вгризався в тонку стінку берестяного кошика, ще трохи — і він опиниться на волі. О, якби кошик протримався ще хоча б п'ять хвилин!

Вмить Шепієн зірвав з сестри шаль, намочив у воді і швидко обмотав нею голову та обличчя дівчинки, залишивши відкритими тільки ніс та очі. Потім хлюпнув їй на одяг води і сказав:

— Не чекай мене. Я тебе наздожену. Біжи!

Міцно притиснувши до себе коробку з Чілеві, Саджо пірнула в жахний, розпечений тунель стежки.

Розділ X

Порожній кошик

Коли сестра зникла в диму, Шепієн затримався ще на хвилинку; швидко змочив свій одяг водою і закріпив весла в ремінних петлях усередині каное.

Як йому бракувало батька! Шепієн робив усе, що було в його дитячих силах, щоб урятувати три життя (він ставився до бобренятка, мов до меншого брата, який так само потребує допомоги), і сподівався, що робив усе правильно.

Саджо пішла вперед сама, треба поспішати!

Піднявши каное на плечі й просунувши голову між весла, наче в ярмо, хлопець швидко побіг стежкою. Лле за ту хвилину пожежа присунулася ближче і, поки він біг — швидко, як тільки міг бігти чотирнадцятирічний хлопець з каное па плечах,— збоку виросла й запалахкотіла суцільна стіна тріскучого полум'я.

Одні дерева з гуркотом валилися в бурхливій гущавині вогню, інші раптом спалахували з гуком рушничного пострілу.

Шепієп кинувся вперед, просто в червоний дим, ніби в печеру. Хлопець задихався;

дим виїдав очі, від жароти стукотіло у скронях. Та, зціпивши зуби, він біг далі, а навколо гудів, тріщав, ревів палаючий ліс. Крони дерев раптово займалися й горіли з диким свистом та стугонінням, полум'я червоними стрічками перекидалося з одного дерева па інше, підсувалося дедалі ближче до стежки.

Під каное ще залишалося трохи свіжого повітря, та навколо стояла нестерпна жара. Охоплена вогнем ялина впала так близько до волока, що перегородила своєю верхівкою стежку, сипонувши снопом іскор та кривавих язиків, і він втратив кілька дорогоцінних хвилин, вичікуючи, доки перегорить глиця. Потім, не скидаючи капое з плечей, Шепієн перескочив через охоплений вогнем стовбур. З дерева на нього дмухнуло таким гарячим струменем, що він мало не задихнувся, спіткнувся і впав на коліна по той бік стовбура. Підвівшись, хлопець вирвав капое з вогню — тільки лисячий хвіст спалахнув і обуглився. Шепієн рушив далі.

З дерев па перевернуте капое падали клапті палючої кори, на ньому диміли й жевріли гарячі червоні жарини і здавалося, що каное горить,— воно й справді от-от могло загорітись.

Шепієн уже мав би наздогнати сестру, адже вона з незручним кошиком бігла повільніше за нього,— човен, хоч і набагато важчий, був добре збалансованим, стійким вантажем. Раптом жахлива думка вразила хлопця: може, Чілеві прогриз кошика і втік, а Саджо затрималася, щоб його піймати? Невже вони обоє залишилися десь позаду? Л попереду дим трохи порідшав, з озера війнуло вітерцем. Голова Шепієнові запаморочилася, зір затуманили сльози. І тоді хлопець спіткнувся об іцось м'яке на стежці й важко впав разом з каное. Впоперек стежки долілиць лежала Саджо! В руці вона стискала кошик — порожній! Чілеві нарешті прогриз собі вихід і зник!

Майже нічого не тямлячи, Шепієн виповз з-під човна, взяв Саджо на руки й останніми зусиллями підвівся. Його коліна трусилися, у вухах дзвеніло, і він, ледве дихаючи й заточуючись, побрів до озера.

Там Шепієн поклав сестру на землю, хлюпнув їй на обличчя води, почав розтирати їй руки й закричав:

— Саджо, Саджо, скажи що-небудь, скажи!

Дівчинка розплющила очі й ледь чутно прошепотіла:

— Чілеві!..

Шепієн промовчав: хіба міг він признатися сестрі, що Чілеві нема, що кошик порожній?

А дим уже докотився до озера, весь волок палав. Змочивши водою шаль Саджо і прикривши нею її лице, Шепієн кинувся по каное. На щастя, воно лежало недалеко. Не в силі більше підняти човен, він поволік його у воду, кормою вперед, носом до берега, щоб зручніше було вантажити. Швидко поскидавши на дно човна вузли, хлопець на руках переніс туди Саджо п поклав ближче до носа. Дівчинка все ще міцно стискала кошик і слабким голосом кликала:

— Чілеві, Чілеві, Чілеві!..— Стогнала й знову повторювала: — Чілеві!..

Перестрибнувши через поклажу, Шепієн сів на кормі и почав швидко відчалювати

від берега. Він ледве стримував сльози, думаючи про маленького пухнастого друга, якому вже нічим не міг допомогти. Але хлопець ще сподівався, що чуття допоможе звірятку знайти озеро, що Чілеві — живий, тільки відбився від них... Коли це позаду почувся сильний ляскіт — удар по воді. Це ж заблуканий Чілеві, живий і здоровий, ляскав хвостом по воді, висловлюючи в такий спосіб своє особисте ставлення до палаючого ворога, від якого насилу врятувався.

Шепієн голосно закричав:

— Саджо, Саджо! Чілеві живий! Чілеві на озері! Поглянь!

Почувши це, Саджо заридала — здавалось, її серце розірветься; вона не плакала досі, коли думала, що маленький друг загинув, а тепер, упевнившись, що він врятувався, вона дозволила собі плакати довго й голосно, як плачуть тільки од щастя!

Чілеві заплив далеко, він був у безпеці, а от каное все ще залишалося на мілкому, зовсім близько від берега, бо плисти вперед кормою було нелегко. А на узліссі, похилившись над водою, палала височенна трухлява сосна. Шепієн усе ще намагався відштовхнути човен на достатню віддаль від берега, щоб розвернути його (події відбувалися набагато швидше, ніж я про них розповідаю). Коли це соснова кора, висušена сильним жаром, відчахнулася від стовбура, в тій щілині утворилася тяга, наче в комині, й вогненні язики метнулися до вершини. Крона велетенського дерева, котре протягом віків, наче розкрите віяло, гордо височіло над дикими лісами, спалахнула й розсипалася в повітрі пишним фейерверком. Пропалений окоренок, знесилений боротьбою з усепоглинаючим полум'ям, піддався; могутній стовбур почав хилитися до озера, потім схитнувся трохи вбік і тепер цілився просто на каное. Спочатку повільно, потім дедалі швидше падало велетенське палаюче дерево.

Шепієна охопив невимовний жах; у відчаї він погнав каное назад і з усього маху врізався в берег.

За кормою з оглушливим тріском упало в озеро дерево. Вогонь, зустрівшись з водою, зашипів, застогнав і, вмираючи, оповив усе навкруг димом і парою.

Шепієн нічого не бачив, а хвилі від того страшного удару несамовито кидали й розгойдували каное. Саджо, не тямлячи себе з переляку, скочила на ноги й кричала, кричала... Шепієн перескочив через борт, водою підбіг до сестри, обняв її та почав заспокоювати, запевняти, що всі страхи вже позаду.

А далеко від берега Чілеві задерикуватو ляскав хвостиком по воді; може, він хотів показати, як падало дерево,— коли так, то скажу вам, це було не дуже вдале наслідування.

Незабаром каное відчалило, цього разу без пригод. Бобреня, раденьке, що його знову знайшли, дозволило підняти себе за той зухвалий хвостик і покласти в човен. Там Чілеві, збуджений і схвилюваний, почав повзати по речах, та обнюхувати дітей, та крутитися. На його шубці не обгоріла жодна волосинка,— може, тому, що на своїх коротулях він біг при самій землі, а пожежа шаленіла вгорі; тепер діти й звірятко тішилися щасливою зустріччю на озері.

Невдовзі Саджо почулася краще, вона могла вже сидіти. Але Шепієн не дозволив їй

веслувати, а наказав повернутися лицем до нього й розповісти про свої пригоди. Дівчинка розказала, як Чілеві утік з кошика, як, задихаючись від гарячого диму й нічого не бачачи, вона шукала бобренья, як зомліла і впала, де — не знає, і вже не змогла підвестися. Це було все, що Саджо пам'ятала; вона отямилася аж тоді, як Шепієн хлюпнув їй на обличчя холодною водою. Дівчинка не пригадувала, що кликала Чілеві, вона тільки бачила, мов уві сні, як бобренья втекло, майнувши тінню у хмарах Диму.

Закінчивши свою розповідь, Саджо почала придивлятися до братового обличчя й раптом розреготалася. Що довше вона дивилася на нього, то голосніше

сміялась, і Шепієн навіть злякався: чи не потьмарився часом у сестри розум від переживань і страху?

Та все швидко з'ясувалось.

— Шепієн! — вигукнула дівчинка. — Твоє обличчя, ти б його побачив! У тебе ж немає брів!

Раптом вона перестала сміятися, доторкнулася до своїх брів і спитала занепокоєно:

— А що з моїми? Все гаразд?

Саджо перехилилася за борт, намагаючись побачити своє відображення у воді. Та каное рухалося й брижи — ло воду, і дівчинка, звичайно, нічого не побачила.

— Зупини ж човен, я нічого не бачу! Скажи, як мої брови?

Саджо так розхвилювалася, що тепер засміявся Шепієн. Спочатку він не сказав їй правди, аж потім нарешті признався, що з її бровами нічого не сталося, адже обличчя Саджо під час пожежі було захищене шаллю. "Всі дівчата однакові, — подумав Шепієн, — хвилюються через такі дрібниці. Добре, що хоч живі лишилися, а вона про брови".

І справді, життя дітей висіло на волосині — ще б трохи вони загаялись, і ця історія не мала б щасливого кінця.

Вони спокійно пливли вперед, хоч каное в кількох місцях протікало. А позаду вогонь уже перехопився через мілізну і, наче переможне військо, помчав далі, лишаючи за собою димучу, обвуглену пустку. Але діти були в безпеці, і якби ще не боліли голови та не різало в очах, вони мали б чудовий настрій. Шепієн пишався своєю перемогою над вогнем, бо, як сказала Саджо, немає нічого страшнішого за лісову пожежу, а вони пройшли просто крізь неї (так їй здавалось); отож тепер ніщо в світі не завадить їм відшукати Чікені! Що ж до Чілеві, то він уже й не згадував про цю прикру історію. Простягтись на дні човна й притулившись головою до ніг Саджо, він одразу й заснув.

Того дня діти зарані отаборилися в гарному затишному місці — на острові посеред озера — й стали ди — витись, якої біди їм накоїв вогонь.

Шепієн нічого не міг вдіяти з бровами — треба було зачекати, доки вони самі відростуть, а от каное потребувало негайного ремонту. З веселого пишного хвоста залишився почорнілий, зморщений шматок шкіри, майже стерлося колись пильне й гостре око, фарба на човні потріскала, повідставала, облупилася в багатьох місцях. Від

сильного удару, коли човен врізався в берег, на носі одірвався великий шматок кори; розтопилася соснова смола, якою були залиті щілини; гарячі жарини, що падали й досить довго жевріли на каное, випалили на його боках та на дні глибокі чорні сліди. Іскри пропалили багато дірок у наметі й ковдрах.

Та все ж слід сказати, дітям ще дуже поталанило — ця пригода могла б скінчитися для них набагато гірше.

З кошика, в якому подорожував Чілеві, зникла накривка, а збоку з'яяла велика дірка — це була частка Чілеві у загальній битві. Але навколо росло багато беріз, тож Шепієн навирівав кори й залатав дірку в кошику, змайстрував нову накривку, що закривалась, як і колишня, незгірш; а ще зробив кілька латок на каное й залив їх свіжою смолою. Пошкоджені око й хвіст могли зачекати до кращих часів. Тим часом Саджо працювала голкою й ниткою, без яких жодна індіанська жінка чи дівчина не вирушає в дорогу, і невдовзі намет й ковдри знову були цілі. До темряви діти все приготували, щоб уранці вирушити в путь.

Того вечора діти сиділи поряд і дивилися вдаль на велику землю. Вони думали, як легко могло статися так, що вони вже ніколи не зустрілися б із коханим батьком, за яким обоє так сумували. Навіть тепер, здалека, долинали до них приглушене стугоніння вогню, і небо на багато миль розчервонілося від гарної, але такої страхітливої заграви. Це бушувала найнебезпечніша стихія незайманих лісів, перед якою всі однаково безсилі і яку так легко випустити на волю. Кине сірника легковажна людина, і можуть загинути безмежні ліси, цілі міста, тисячі звірів.

Згодом, лежачи на зелених гілках, Шепієн бачив, як на парусинових стінках намету помалу мерхнув червоний відблиск заграви — вогонь згасав далеко, серед драговин і голих скель. І хлопчик подумав: ще одне таке випробування — і він стане зовсім дорослим.

Глянувши на Саджо, що спала, притуливши до себе Чілеві, він глибоко зітхнув, заплющив очі і теж полинув у чарівну країну снів.

Розділ XI

Білий брат індіанців

За два дні Саджо й Шепієн дісталися до селища Кролячий Брід. Індіанці називають його "Вапус-ка-німіч", що в точному перекладі означає "Селище Кролів-Танцюристів". Назва виникла від того, що в околицях водилося багато кролів, і коли звірята гралися й стрибали при місяці, то здавалося, ніби вони танцюють. Та все ж ми будемо називати селище Кролячим Бродом, як те роблять білі люди.

Діти стали табором поблизу торговельної контори, на березі невеличкої затоки, де Чілеві міг спокійно плавати. Зупинятися в тому місці, де звичайно таборилися індіанці і де тепер ніхто не жив, було небезпечно: там бродили зграї голодних псів, що ціле літо шукали собі їжі й загризали кожну слабку істоту, пожирали все, крім дерева та металу; навіть малих дітей ховали від них. Після того, як був поставлений намет, зібраний хмиз для багаття і все розкладено по місцях, Шепієн подався до селища.

Там він розшукав того самого торговця, який приходив до них того нещасливого

дня на початку літа. Цей скупник лише недавно приїхав у ці краї і майже не вмів розмовляти по-індіанському, а Шепієн не набагато краще розмовляв по-англійському. Вони зайшли в невеличку контору за крамницею і наодинці якось порозумілися.

Шепієн стояв перед торговцем, прямий мов стріла, і, як умів, розповідав про все, що сталося: яке нерадісне стало їхнє життя після продажу Чікені, як занепала духом сестра, як сумує Чілеві і взагалі, які вопи тепер усі нещасні.

Торговець сидів за столом павпроти, схожий більше на суддю, ніж на скупника, и уважно слухав Шепієна.

Коли хлопець закінчив, білий чоловік перепитав:

— Отже, Чіла... чи як там його?

— Чілеві,— підказав Шепієн.

— Так, так,— суворо вів далі торговець.— Отже, Чі— келі сумує, так? І твоя сестра теж? І ви хочете повернути Чік... як же ж його там... Чіпаві назад, га?

— Так,— терпляче відповів Шепієн,— ми хочемо повернути Чікені назад.

Г'епдляр сердито відкашлявся і пирхнув.

"Що за дурниці! — подумав він.— Здіймати стільки галасу через якесь плаксиве звірятко, менше за щеня!"

Але Шепієн вів далі рівним, тихим голосом, повільно й старанно добираючи слова чужої мови:

— Я хочу працювати. Буду робити дрова (він хотів сказати "рубати" дрова) для твоєї зими. Буду працювати все літо. І продаю рушницю. Все бери, дрова і рушницю за Чікені. Таке моє слово.

Але наприкінці голос його затремтів — Шепієнові дуже шкода було розлучатися з рушницею.

— Мені не треба твоєї рушниці! — різко відповів торговець.— Наша контора її тобі продала. Ми нічого не беремо назад. У нас не ломбард!

І він суворо зиркнув па хлопця своїми холодними голубими очима. Бідолаха Шепієн, який не знав навіть, що таке ломбард, опустил голову, ніби розглядаючи свої мокасини. Він не хотів, щоб білий чоловік бачив, як тремтять його вуста. Потім він знову гордо підвів головою тихо сказав:

— Тоді я працюю зиму. Цілий рік працюю на тебе. Один рік за Чікені.

"Що за нісенітниця? — подумав торговець.— Чи не ЗДУрів часом хлопець?"

Цей чоловік таки ще мало знав індіанців і ніяк не міг зрозуміти хлопця.

Раптом він спитав:

— Ти бачив пожежу?

— Так,— відповів Шепієн.— Я, Саджо, Чілеві йшли через пожежу, все горіло. Мало не загинули.

Білий витріщився на хлопця. "Через пожежу? Дурниці!" — ледве не сказав він, але тільки відкашлявся — навіть йому стало ясно, як багато важить уся ця справа для хлопця. Та, на жаль, він нічого вже не міг зарадити. Бобри, мовляв, рідкісні й цінні тварини, тому Чікені продано в місто, господарям зоопарку — це таке місце, де в

клітках показують диких звірів. (Чікені — дикий звір!) Все це він грубо пояснив Шепієну, бо був новачком у торгівлі й гадав, що саме так і слід розмовляти з індіанцями. Хлопця лякали його холодні голубі очі та червоне, сердите обличчя, хоч загалом він не був таким людожером, яким хотів здаватися. Зрештою торговець трохи розчулився і додав лагіднішим голосом, що Чікені (цього разу торговець назвав бобренья "Чікару") продано ще місяць тому за п'ятдесят доларів.

П'ятдесят доларів! Серце Шепієна тьохнуло. Він ніколи не бачив таких грошей. Скупники майже ніколи не давали грошей за хутро, а вимінювали шкури на товари чи харчі, бо, мовляв, індіанець однаково залишить усі гроші в тій самій крамниці, де їх одержав.

П'ятдесят доларів! І нікому не потрібна ані його робота, ані така дорога йому рушниця! А що ще може він запропонувати? Та Шепієн так просто не здавався. Він повернувся до табору і повідомив Саджо, що дізнався, де знаходиться Чікені. Ця новина потішила дівчинку. Шепієн не розповів сестрі ні про безсердечного торговця, ні про те, що їм ніколи не вдасться добути досить грошей, аби визволити Чікені. І Саджо вирішила, що залишається тільки почекати, доки ТТТе— пієн нарубає трохи дров та заробить на дорогу до міста й назад (навіть чи це дорого коштує, адже люди весь час то приїзджать, то від'їжджають) і ще трохи, щоб викупити Чікені. По-своєму, дівчинка мала рацію, саме це й слід було зробити. Але Саджо не уявляла, наскільки все це було безнадійно трудно.

А Шепієн страждав собі один та сушив голову, як би заробити п'ятдесят доларів. Він навіть боявся поцікавитися, скільки коштує квиток до міста. Часом він питав себе: а що скаже батько? Але ж не було іншого способу розвіяти печаль Саджо. І хай не все вийшло так, як, може, сподівався б від нього батько, все одно він пробачить синові. Цілу ніч хлопець крутився, перевертався з боку на бік і думав, думав. Коли б тільки дістатися до міста! Кажуть, що серед білих, особливо в містах, трапляються добрі люди, не такі, як торговці. От коли б добитися до міста й розповісти новим господарям Чікені всю правду, розповісти, скільки горя принесла їм розлука з бобреньям! Може, тоді б вони відпустили Чікені, і Саджо з ним поїхала б додому. А він залишиться, буде працювати, доки своєю працею оплатить свободу малого в'язня. А як не відробляти, то на все це піде не менше ста доларів,—бідолашний Шепієн не уявляв більшої суми. Колись він чув про одного щасливого індіанця, який заробив справжніх сто доларів, працюючи провідником у американських туристів. На них було неважко працювати; Гітчі Мономан — Великі Ножі, як індіанці називали американців,— часто ставилися до індіанців не як до слуг, а як до друзів. Люди з селища розповідали, що туристи щедро платили за роботу, а наприкінці залишали провідникам намети, ковдри, рушниці та інше дорожнє спорядження.

І от, коли Шепієн розмірковував про це, йому сяйнула нова думка.

Кожних два-три дні до пристані селища Кролячий Брід причалював незграбний з вигляду двопалубний пароплав з великими колесами по боках. Цей незграбний корабель возив пасажирів до залізниці й назад. Але на його палубу не потрапиш

безплатно. "Всюди гроші",— подумки бідкався Шепієн і міркував, скільки ж капітан візьме за проїзд. У всякому разі, більше, ніж він, Шепієн, міг заплатити, бо він узагалі не мав грошей. Час від часу пароплав привозив американців. Цілком можливо, що комусь із них знадобиться провідник,— ця робота якраз для Шепієна. Сповнений надій, хлопець одразу після сніданку поспішив до селища, але до самого полудня, коли мав з'явитися пароплав, не побачив там нікого, крім торговця. Незадовго перед обідом па річці зачакотів той кумедний корабель. Описавши гордовите півколо, пароплав причалив до пристані. Він хлюпав колесами, гудів, дзвонив — одне слово, зняв страшенний гамір. А втім, цього й слід було чекати від єдиного на окрузі справжнього пароплава.

Як Шепієн і сподівався, на берег зійшов натовп туристів, причому кожен з них мав стільки похідного багажу, що його вистачило б на сорок чоловік. Туристи цікаво роздивлялися на індіанського хлопчика, па його мокасини з оленячої шкіри та довгі коси. Хто вперше побачив живого індіанця — перешіптувалися, обмінювалися враженнями, наставляли на нього якісь чорні коробочки і клацали ними. Шепієнові стало ніяково перед натовпом людей,— таких галасливих, так дивно вдягнених, з дуже блідими або з надто червоними обличчями. Раптом він відчув себе дуже малим, самотнім і зрозумів, що ніколи не насмілиться стати провідником.

Шепієн повернувся і пішов, майже побіг геть, коли це почув, що хтось його кличе по-індіанському:

— Зачекай, сину мій, зачекай! Я хочу поговорити з тобою.

Шепієн не помітив у натовпі жодного індіанця. Він озирнувся і побачив, що до нього прямує білий юнак, який розмовляв мовою племені оджибуеїв незгірш за нього самого. Був він високий, міцний, із золотавим волоссям і голубими очима,— не такими холодними, а веселими, добрими голубими очима. Комір його білої сорочки був розщеплутий, рукави зачочені вище ліктів, а відкриті до сонця шия й руки засмагли так, що були одного кольору із шкірою індіанців. Юнак був узутий у мокасини, і Шепієн, незважаючи на хвилювання, помітив, що ступав він якимось надто обережно, ніби з незвички. Незнайомець підійшов до хлопця, поклав йому руку на плече, і Шепієн збадьорився; він уже не зважав на галасливих туристів, які досі його розглядали, а бачив лише всміхнепе, засмагле обличчя білявого юнака (Шепієн подумки назвав його "Золоте Волосся"), чув лише його слова, адже той так добре розмовляв по-індіанському, так гарно володів усіма м'якими переливами рідної мови Шепієна.

— Не бійся,— сказав юнак.— Це — Гітчі Мокомап, американці. Вони непогані люди. їм подобаються індіанці, вони хотіли тебе сфотографувати, мати на згадку твій портрет.

Однак незнайомець відвів хлопчика вбік і сказав:

— Ходімо до твого табору, там поговоримо. Я хочу почути про твої пригоди під час пожежі. І мені давно хотілося познайомитися з дітьми Гітчі Мігуона. Твого батька я добре знаю.

Шепієн зразу відчув — перед ним друг, якому можна довіритись, і серце його сповнилося теплотою. Хлопець лісом повів нового товариша до табору, побоявшись

плисти з ним у каное, бо не раз чув, які білі люди незграби та як вони перекидають човни. Згодом він дізнався, що засмаглий юнак чудово править каное.

Саджо варила обід, але, помітивши, що брат повертається не сам, сховалася в намет. Крім ненависного торговця, вона близько ще не бачила жодного білого, і Шепієн подумав, що їй нелегко буде виманити звідти.

Але, почувши, як добре незнайомець говорить по-іп— діапському та як весело сміється, вона виглянула й побачила такі лагідні, веселі очі, яких ще ні в кого не бачила, хіба що в батька. І тоді, набравшись сміливості, вона вийшла і знову заходила коло горщиків та мисок. Але дівчинці страшенно кортіло подивитися на цього милого незнайомця, і вона знай позирала на нього крадькома з-під шалі. І щоразу він ловив її погляд, а вона червоніла, опускала голову, ховаючись під шаллю, і знову поралася коло вогню, аж доки нарешті зварився обід.

Всі разом вони сіли їсти. Шепієн відчув ще більшу повагу до білого юнака, що вмів сидіти по-індіанському. Хлопець ще не зустрічав жодного білого, який би так міг, крім мисливців-траперів, що запозичили в індіанців багато звичок.

Білявий гість хвалив їжу, казав, що давно вже не куштував таких страв. Весь обід складався з банпока, помазаного смальцем, шматочків в'яленої оленини і чаю без цукру. Але незнайомець поводився так, ніби був на справжньому бенкеті.

Після обіду гість закурив сигарету. Саджо це здивувало. Всі індіанці, навіть старі жінки, курять люльки, і Саджо, яка ніколи не бачила сигарет, вирішила, що це одне з дивацтв незвичайного чоловіка, який так добре розмовляє по-індіанському і має такі дивні, хоч (вирішили, пошептавшись, діти) дуже приємні манери.

Гість курих і розповідав про себе. Він був місіонером, не таким, додав квапливо, що всюди втручається й хоче змінити всі індіанські звичаї та вірування. Навпаки, на його думку, деякі з тих звичаїв прекрасні, так само він не збирається нав'язувати своїх поглядів індіанцям, а намагається стати їхнім братом.

Вивчивши індіанську мову з книжок, він побував серед різних племен, які говорять спорідненими наріччями: був у буш-крі, у сато, в алгонквінів та оджибу— еїв; працював там, учив дітей, доглядав хворих, намагався допомогти всім, чим міг. Юнак вірив, що всі народи — одна велика сім'я, а Великий Дух однаково прихильний до червоношкірих та білошкірих. Гість розповів, що в містах є добрі люди, котрі оплачують усі його витрати, щоб він працював, нічого не беручи з індіанців.

Саджо й Шепієн зачудовано слухали ці розповіді. Вони завжди вважали, що про їхній народ забули, і відтоді, як у нього відібрали землю, ніхто ним не цікавиться. Але хлопець і дівчинка повірили, що білий юнак і справді їхній брат, хоч шкіра його там, де їй не опалило сонце, зовсім біла, а очі не чорні, як у них, а голубі, мов небеса опівдні.

В цей час Чілеві, що саме сушився й чепурився після купання, почув голоси і, здогадавшись, що буде обід, вибіг, спотикаючись, із намету. Побачивши незнайомця, бобренятко попростувало до нього через скатертину, розстелену на землі. Воно пройшло поміж посудом і, сівши на задні лапки перед гостем, почало його роздивлятися. Чілеві, мабуть, вирішив, що такий великий чоловік дасть йому багато

хлібця. Певно, гість йому сподобався, бо Чілеві почав махати головою вперед-назад, вправо-вліво та вихилитися — точнісінько, як робив це колись; а потім перекинувся на спину просто на тарілки й далі собі вигинався і крутився. Забряжчав посуд, усе попереверталось, щось розхлюпалося, полетіли навсібіч тарілки й чашки. Саджо хутко дала бобреняті великий кусень хліба, сподіваючись, що воно піде собі в намет. Та цього разу не так легко було змусити бобреня піти. Товариство йому сподобалось: отож Чілеві сів просто на скатертині, взяв у лапки хліб і почав наминати його, поглядаючи одним блискучим чорним оком на гостя.

Відтоді як забрали Чікені, це вперше Чілеві виконав свій кумедний танець. Саджо витлумачила це як добру прикмету і ще дужче повірила, що все скінчиться якнайкраще. Золоте Волосся не бачив веселішого видовища й реготав так щиро, що Саджо перестала соромитися и собі засміялася, ба навіть Шепієн усміхнувся, забувши на мить про свої турботи.

Тоді Золоте Волосся, що вже наслухався від торговця про бобренят Чілеві й Чікені, почав розпитувати дітей, як їм пощастило приручити бобрів, цих найбояз— кіших звірів. Юнак цікавився ще багато чим. І хоч спочатку діти розповідали не дуже охоче, незабаром гість знав усю історію (він гарно вмів розпитувати): про те, як батько врятував двох бобренят від смерті, як подарував їх Саджо на день народження, як їх назвали Чілеві й Чікені — Більшеньке Маля і Меншеньке Маля. Гість почув, як усі вони сумували, коли розлучилися з Меншеньким Малям, як самотньо й печально блукав Чілеві. Юнак слухав (він умів не тільки питати, а й слухати), а діти розповідали, як вирушили на пошуки маленького друга, як дорогою мало не загинули від лісової пожежі.

А наприкінці Шепієн додав, що тепер мусить знайти роботу, щоб заробити грошей на квитки до міста і на викуп Чікені.

Вислухавши все, юнак спохмурнів і замислився, усмішка щезла з його лиця. Він знав, що Шепієн не знайде роботи, але не сказав нічого. Гість задумливо погладив м'яку, шовковисту шерстку бобреняти й мовив до себе по-англійському:

— Отже, це — Більшеньке Маля, а Меншеньке Маля далеко в місті. І ці діти... Ні, цього не можна допустити!

Він крадькома глянув на Саджо, що знову закутала шаллю обличчя, і зауважив, як дві важкі сльозини покотилися по її щоках.

Тоді він підвівся і, перш ніж піти, сказав:

— Я ваш друг і друг вашого батька. Завтра я повернуся до вас, і ми знову разом пообідаємо. Може, мені пощастить розігнати хмари, що нависли над вами. Це ж і є моя робота — зганяти туман з обличчя сонця, щоб воно всім світило однаково.

І він пішов, махнувши рукою на прощання.

Розділ XII

Великі Ножі

Повернувшись до селища, місіонер зайшов до торговця в контору, і там вони довго розмовляли. А вийшов юнак звідти з аркушем паперу, на якому було написано:

"Оголошення". Цей аркуш він прибив цвяхами до дверей контори. Туристи все ще прогулювалися поблизу і, помітивши, як місіонер чіпляв оголошення, зацікавилися, що ж там написано. Вони прочитали, що всіх просять прийти на збори, дуже важливі збори, які мали відбутися о четвертій годині в інді— анській школі на пагорбі за крамницею. Ця новина швидко облетіла невелике селище, а що нічого цікавішого не передбачалося і заклопотаний з виду юнак всіх заінтригував своїм оголошенням, то на збори прийшли всі, хто тільки міг.

Кімната була мала, декому довелося стояти надворі — коло вікон чи дверей. Білявий юнак став за вчительську кафедру і, коли всі замовкли, почав говорити.

Спочатку люди перешіптувалися, покашлювали, човгали ногами, але скоро все це стихло — слухали,

затаївши подих. Юнак розповідав таке, чого вони й не сподівалися почути, бо взагалі ніколи нічого подібного не чули. А розповідати він умів ой як добре.

Принишклі люди слухали про Саджо й Шепієна, про Більшеньке Маля й Меншеньке Маля...

Насамкінець юнак сказав:

— ...і всі ми повинні допомогти нашим братам. Не забуваймо, що ми теж відповідаємо за цих дітей, котрі не зупинилися перед страшною небезпекою в пуші... Хай колір шкіри у них трохи не такий, як у нас, хай розмовляють вони не нашою мовою і мають свої, не наші звичаї та традиції,— ми повинні подбати про них. Це ж не просто двоє малих індіанців, а двоє дуже нещасливих дітей. І хто знає, може, й правда те, що вони стверджують, і малі звірятка, їхні друзі, мають почуття, дуже схожі на наші, людські почуття?.. А насамкінець я ще хочу сказати, що коли ви виходитимете з дверей, то праворуч побачите велику порожню бляшанку з-під чаю фірми "Хадсон-Бей". Що ви скажете на це, друзі?

Коли юнак закінчив свою промову, по кімнаті прокотився тихий гул голосів. Здавалося, всі хотіли говорити одночасно. Дами вигукували:

— О! Неймовірно!

— Важко збагнути... Самі! В таку далечінь!

— Бідолашні! Пройшли через таку страшну пожежу!

А чоловіки повставали, засунули руки в кишені й голосно перемовлялися:

— Я б такого нізащо не пропустив...

— Де вони? Треба щось для них зробити.

— Де там стоїть бляшанка?

Один за одним люди почали виходити, і там, де стояла бляшанка, почувся веселий дзенькіт монет, хрускіт новеньких банкнот і шарудіння старих, серед яких траплялися не лише однодоларові, але й на два, на п'ять, а часом навіть на десять доларів. Діти теж хотіли допомогти; вони, скільки могли, ділилися своїми заощадженнями.

Останнім вийшов торговець. Біля дверей він озирнувся, щоб переконатися, чи ніхто за ним не стежить, моргнув одним оком (тим, що було далі від бляшанки), швидко простяг руку, наче боявся, чи хто не побачить, і кинув у бляшанку туго згорнуту пачку

паперових грошей, бурмочучи під ніс:

— Ось тобі, Чілаві... Чілакі... Чікалі, чи як там тебе,— на щастя!

Та смагливий юнак, який ще стояв за кафедрою, не тільки вмів гарно запитувати, відповідати й промовляти, а мав також гострий зір. І все побачив.

Того самого дня, трохи згодом, Золоте Волосся пішов до табору малих індіанців. Шепієн, побачивши таку силу грошей, не міг повірити, що все це для них. Хлопчик навіть злякався і спитав:

— Що треба зробити? Якої роботи вони хочуть від мене?

— Нічого не треба,— відповів Золоте Волосся.— Вам не можна гаяти часу. Завтра ж вирушайте в дорогу, доки ще не загинув ваш маленький друг. Тварини часто помирають в неволі від туги. Білі люди, Великі Ножі, просили переказати вам, що ці гроші — їхній дарунок. В давнину їхні предки жорстоко повелися з індіанцями, а тепер вони усвідомлюють вину свого народу і хочуть допомогти вам. Це добрі й щедрі люди. Тільки про одне вони просять вас: коли трапиться вам людина в скруті, допоможіть, якщо зможете.

— Авжеж! Авжеж! — щиро відповів Шепієн.— Передайте їм, що я так і робитиму, і подякуйте їм від мене.— І сльози затуманили йому очі.

Золоте Волосся дбайливо поклав гроші в конверт, а Саджо дивилася на все це очима, великими й круглими від щастя, хвилювання та інших почуттів, яких так одразу не змалюєш. Дівчинка нічого не тямала в грошах, але тепер їй здавалося, що зникли всі перепони між нею і Чікені.

Вона раділа, але зовсім не дивувалася, лише казала, що вона так і знала: все буде гаразд, а білі люди не такі вже й погані, як про них говорять, і сон її потроху справджується!

Золоте Волосся ще вклав у конверт записку до начальника станції, де прохав продати дітям два квитки до міста й назад. Шепієнові здавалося, ніби всі на світі гроші потрапили йому до рук, та насправді після купівлі квитків їх лишилося зовсім небагато. Туристи виявилися щедрими, але їх було надто мало. І юнак подумав, що Шепієнові, можливо, доведеться зостатися в місті й відробити господареві зоопарку гроші, які той вимагатиме за Чікені. А ще Золоте Волосся дав Шепієнові лист до свого друга з проханням прихистити дітей і порадив знайти в місті полісмена й показати йому адресу на конверті.

Юнак докладно пояснив, як виглядає полісмен, як він одягнений, і примусив Шепієна повправлятися у вимові слова "полісмен". Малому індіанцеві це, правда, не дуже вдавалося, та розібрати було можна. Місіонер нагадав дітям, що Чікені продано в зоопарк, і перший-ліпший полісмен відведе їх туди.

Шепієн сподівався, що тепер вони встигнуть повернутися додому до батькового приїзду, адже Велике Перо не повинен був затриматися надовго. Він радів, що тепер буде легше пояснити батькові свій вчинок, оскільки вони, безперечно, знайдуть і викуплять Чікені.

Блідочолий друг допоміг дітям назбирати для Чілеві тополиних прутиків на дорогу,

а Саджо напекла хліба. Юнак пообіцяв, поки їх не буде, наглядати за каное та наметом.

Наступного дня, на той час, коли мав відпливати пароплав, на пристані зібрався справжній натовп. Американки захоплювалися Саджо, називали її "Карі Оченята" і "Маленькі Мокасини", а одна навіть назвала її "Мадам Батерфляй". Чоловіки тиснули Шепієнові руку, називали його сміливцем і казали, що пишаться своїм знайомством з ним. Навіть Чілеві опинився в центрі уваги, хоча, здається, та увага не дуже припала йому до вподоби: звірятко повернулося до публіки спиною, що, звісно, було вельми нечемно, і зайнялося своїми справами.

Торговець теж прийшов на пристань; він суворо розглядався навкруг, наче не схвалював усієї цієї затії⁵— йому страшенно не хотілося, щоб хто-небудь довідався про його участь у цій безглуздій історії.

Останнім до трапа підійшов Золоте Волосся, який досі стояв осторонь і, поглядаючи на торговця, загадково усміхався. Він узяв Саджо й Шепієна, що вже піднялися на борт, за руки, поплескав по носику бобреня і сказав:

— Щасливої дороги, діти Гітчі Мігуона. Я все розповім вашому батькові. Хай вам таланить у всьому. Повертайтеся назад учотирьох. Ми чекатимемо.

Того самого дня до спаленого волока, де Саджо, Шепієн та Чілеві мало не розсталися з життям, прямувало три каное. Пливли вони дуже швидко. В них сиділи роздягнені до пояса індіанці; довге волосся, щоб не заважало, вони позав'язували вузлами. Мовчазними й похмурими здавалися ці люди, від напруженого веслування піт виблискував на їхніх голих спинах. Згиналися й розгиналися брунатні тіла, весла миготіли на сонці. Три каное швидко наближалися до волока. Не встигло перше з них торкнутися берега, як з нього вискочив чоловік. Це був Велике Перо. Він з бригадою повернувся додому і побачив, що хатина його порожня!

Впавши навколішки, Велике Перо розгріб холодний попіл на землі й побачив слід човна, що в цьому місці вривався в берег, а поряд — відбиток маленького мокасіна. Індіанець схопився на ноги.

— Вони пройшли тут! — закричав він.— Мерщій! Беріть сокири, розчищайте волок, а я шукатиму сліди...

Він затнувся, бо заговорив старий сивий чоловік з мудрим, поораним зморшками обличчям:

— Стривай, сину мій. Мої старі очі багато бачили в житті. Лишайся і відпочивай. Я перший піду стежкою — може, знайду сліди.

Гітчі Мігуон мовчки схилив голову, покірний слову вождя, і почав терпляче ждати. Вздовж і впоперек стежки громадилися обвуглені, спотворені дерева. Індіанці заходилися прорубувати шлях між повалених стовбурів, щоб протягти волоком човни. А Гітчі Мігуон, щоб не сидіти без діла, взявся куховарити — роботи тут було чималенько, і треба було зварити обід.

А тим часом у спаленому лісі старий вождь шукав сліди дітей. Він піднімав кожен колоду, яку тільки міг підняти, і довго вдивлявся в землю. Адже вогонь іноді рухається так швидко, що не встигає знищити все на своєму шляху. Отак під одним поваленим,

але тільки наполовину обгорілим деревом він знайшов накривку від кошика Чілеві. А на тому кінці волока вождь побачив глибокий слід каное, де воно, певно, з усього маху врізалось в берег. Чому? Воно ж прямувало в протилежний бік. Але ось проникливий погляд старого індіанця зупинився на величезному, напівобгорілому дереві, що лежало у воді на віддалі двох човнів від берега, і він усе зрозумів. То був дуже мудрий чоловік, хоробрий воїн замолоду, і читав він книгу природи так, як ми читаємо книжки з паперу. Недарма ж звали його одноплеменці Ні-Ганік-Або, що в перекладі з мови оджибуеїв означає: Чоловік-що-стоїть-на-чолі-сво— го-народу.

Він повернувся назад і сказав невтішному батькові, щоб той не тужив більше. Індіанці обступили старого вождя; сиве його волосся маяло на вітрі, обличчя світилося мужністю. Він розповів, як знайшов сліди, і запевнив Гітчі Мігуона, що діти врятувалися від Палючого Ворога. А Гітчі Мігуон, стискаючи в руках обгорілу накривку кошика, вірив і не вірив, і ніяк не міг заспокоїтися.

Ввечері, коли стемніло й індіанці стали табором, Велике Перо піднявся на високу голу скелю, біля підніжжя якої навсібіч простерся спустошений пожежею ліс. З обличчям, почорнілим від печалі, індіанець підніс руки до неба й почав голосно молитися Великому Духові:

— О-уеи, о-уей, Маніту! Володарю лісу, вбережи моїх дітей від біди! Не дай їм загинути!

— Відтоді, як вони пішли, мертве стало моє життя, мов оцей попіл спаленого й спустошеного краю!

— Сонце більше не світить мені, я не чую співу пташок. Тільки сміх Саджо вчувається мені, тільки ввижаються сміливі очі Шепіена, як він іде назустріч вогню.

— Маніту, я вчинив зле. Це моя вина, я приніс горе Саджо, затьмарив її усмішку.

— О Гітчі Маніту, допоможи їм щасливо повернутися в Обібісоуей — Долину Гомінких Вод! Великий Духу, врятуй моїх дітей, збережи їх! О-уеи! О-уей!..

Голос індіанця линув над землею, яку сплюндрувала пожежа, а позад нього, залитий місячним світлом, сидів старий сивий вождь з мудрими очима та обличчям, поораним зморшками. Він тихо й розмірено бив у розмальований барабан.

А Саджо й Шепіен, нічого про це не знаючи, поспішали все далі й далі від Долини Гомінких Вод. Вони давно пересіли з пароплава на поїзд. Вперед, крізь темряву ночі, до далекого міста швидко мчали їх колеса.

Розділ XIII

Малий в'язень

А що ж сталося з Чікені?

Повернемося до того дня, коли торговець вийшов з дому Великого Пера, забравши, здавалося, назавжди бобреня від його друзів.

П'ять днів дороги до селища Кролячий Брід минули більш-менш добре. Один з індіанців-веслярів, що везли торговця, доглядав за бобреням, давав йому їсти й пити. Та Чікені ніяк не міг збагнути, де це Чілеві, де поділися Саджо та Шепіен. Він страшенно сумував і часто кликав Саджо, сподіваючись, що дівчинка, як завжди, прийде на його

голос. Але ніхто не з'являвся — тільки приходив той чужий індіанець, щоб помінати воду та дати свіжої їжі. За дорученням торговця Цей самий чоловік повіз Чікені далі на пароплаві, довів його до залізниці, там дістав за нього гроші й покинув його: звірятко його більше не цікавило.

Тут бобреня почало голосно скиглити й рватися на волю: воно, певно, подумало, що приїхало додому, і ждало, що діти звільнять його із задущливого і незручного ящика.

Але ніхто не прийшов.

Тоді Чікені став гризти ящик. Лле на нього закричали якісь чужі грубі голоси. Він був спробував видряпатися вгору по стінках своєї темниці, але ті стінки були надто високі, а недобрі голоси не змовкали, і хтось ще й постукав по ящику.

Страшенно перелякавшись, Чікені завмер на дні ящика і тільки тужно схлипував. Де, де тепер Саджо, яка завжди втішала його, гладила своїми ніжними руками? І де Чілеві? Адже він ще ніколи не розлучався з братиком більше, ніж на годину.

Незабаром Чікені опинився в поїзді, що помчав його з гуркотом і ревом. Коли поїзд рушив, Чікені забув закрити вуха передніми лапками, що бобри звичайно роблять, коли чують неприємні звуки чи коли плавають, щоб у вуха не потрапила вода. Очманілий від того гуркоту, він з переляку стрибнув у тарілку з водою, подумавши, мабуть, що то пірналка, і перекинув її. Тепер, до всіх інших бід, його ще й почала мучити спрага. Чікені вихопили з дому так несподівано, що Саджо не встигла покласти йому в кошик шматок хлібця, якого вистачило б на кілька днів, а ніхто інший так і не подбав про їжу для бобреняти.

Зморений, голодний, самотній і перестрашений, він у відчаї почав гризти ящик. Може, йому б і пощастило визволитись, але він зламав об цвях один із своїх гострих різців, і гризти стало боляче.

Вся підстилка — а було її не так уже й багато — забруднилася. Поїзд рухався швидко, і бобреня кидало від стінки до стінки в ящику, і все його тільце нило від синців. Чікені щосили намагався утриматися посередині ящика, далі від стін своєї в'язниці, але в нього нічого не виходило.

Якось провідник пожалів звірятко і кинув йому шкуринку хліба — рештки від свого обіду. Бобреня вчепилося лапками йому в руку, і цей чоловік вирішив, що Чікені — небезпечний звір; він не знав, що бобре— пя тільки просило допомоги. Після цього більш ніхто не підходив до ящика, всі боялися бобреняти; поїлоч— ка так і стояла без води, ніхто не давав йому поїсти, ніхто ні разу не поміняв йому підстилку.

Звірятко все плакало, мов дитина, і кликало, кликало своїх друзів, які тепер не могли почути його жалібний голос. Чікені благав їх прийти і вирятувати його з біди, але гуркіт коліс заглушав його кволий голосок, і ніхто, ніхто не звертав на нього ніякісінької уваги.

Багато разів поїзд зупинявся і знову, рвонувшись, мчав далі, кидаючи бобреня від однієї стінки до іншої в його тісній темниці. Нарешті поїзд зробив останню зупинку, але жахлива подорож на цьому не скінчилася — у вантажній машині трясло ще немилосердніше. І вже аж потім настав спокій.

З тріскотом і скреготом з ящика зняли накривку, і чиясь велика, міцна рука обережно підняла бобренья за хвостик. Друга рука підтримала звірятко за груди, щоб воно не висіло так — униз головою, палець ніжно погладив гарячу стомлену лапку, а тихий голос промовив якісь лагідні слова—і Чікені зразу стало легше.

Це був Алек — доглядач і сторож у зоопарку, де мав поселитися Чікені. Алек доглядав тут звірів і дуже добре знав свою справу. Оглянувши маленького в'язня та побачивши, який той брудний, нещасний, обдертий,— і це Чікені, що завжди пишався своїм чудовим хутром! — доглядач роздратовано сказав агентові, котрий займався доставкою тварин:

— Ні води, ні їжі! Лапки гарячі, хвостик, носик — наче у вогні, зуби поламані! І як вам не соромно? Хіба так перевозять бобрів? Ну, та дарма, друзяко, ми доведемо тебе до пуття,— додав він, лагідно глянувши на бобренья.

Доглядач уже давно чекав на звірятко і все заздалегідь приготував для нього. Незабаром Чікені віднесли в його нове житло. Збудоване воно було з чогось твердого, схожого на камінь, тільки ж камінь набагато привітніший. З усіх боків височіли залізні ґрати.

І в цій в'язниці, спорудженій з цементу й заліза, Чікені — звірятко, що не вчинило ніякого злочину,— мусив просидіти до самої смерті. Лагідне, ніжне бобренья вважали тепер диким і, очевидно, небезпечним звіром!

Після широкого, привільного озера, на березі якого Чікені прожив більшу частину свого коротенького життя, тут було так тісно. Але поки що це не дуже засмутило його — він зачув воду і забув про все. Просто перед себе він побачив чистий, глибокий ставок, не надто великий, але в ньому була вода. Бобренья кинулося туди і, плаваючи на поверхні, почало жадливо пити. Живлюща волога освіжила йому тіло, не такі болючі стали лапки й хвіст. Поки він плавав, відмокли й грудки бруду, що прилипли до його шерсті. Після трьох жахливих днів дороги — і гуркоту, бруду, голоду — цей ставок видався йому раєм.

Потім він подумав, що це, мабуть, пірналка. Десь там, унизу, має бути вихід, через нього можна потрапити в рідне озеро, де на березі його дожидають друзі. Там йому назустріч вибіжить Чілеві, почне від радості качатися на своїй пухнастій спинці; там Саджо візьме його на руки, і приголубить, і буде щось шептати йому на вушко, лоскочучи оте маленьке сміхотливе місце під підборіддям. І тоді забудуться всі його злигодні.

І от, хвацько ляснувши хвостом, Чікені пірнув просто вниз, та вдарився головою в бетонне дно басейну. Удар оглушив бобренья. Трохи згодом Чікені знову пірнув, і знов невдача. Він почав кусати зубами, дряпати лапками бетонне дно, шукаючи виходу в тунель, що вивів би його з темниці, але тільки поламав собі кігтики і ще більше пошкодив зуби. Тоді бобренья видряпалося із ставка і спробувало протиснутися поміж ґратами, але залізні прутья стояли надто щільно і ніяк не пускали. Чікені хотів був перегризти їх, та все даремно — його поламані зуби навіть не подряпали залізне пруття. Він почав бігати по своїй в'язниці, часом зупинявся, пробував підрити землю,

але скрізь під ногами був цемент. Довго він так метався від ґрат до ставка, від ставка до ґрат, гриз залізні прутки, дряпав бетон, поки, нарешті, знесилівши, простягся на розпеченій сонцем підлозі й застогнав з розпуки. Так, бувало, він скиглив і раніше, коли тужив за батьками, але тоді Саджо заколисувала його, і він вуркотів з утіхи. А як йому хотілося доторкнутися хоч би раз до м'якої, шовковистої шерсті Чілеві! Але тут не було ні Чілеві, ні Саджо — тільки саме-самісіньке Меншеньке Маля у в'язниці.

Алек-доглядач усе це бачив. Він стояв біля клітки й тільки хитав головою, примовляючи:

— От біда яка, от біда!

Це була його робота — приручати диких звірів, яких час від часу йому надсилали. Доглядач любив тварин, але іноді він ненавидів своє діло. Часто йому здавалося, що це зовсім не дикі звірі, а нещасні маленькі люди, позбавлені дару мови, і що потребують вони не менше доброти й тепла, ніж ті, хто вміє говорити. Він завжди відчував, що людина, набагато дужча й розумніша за звірів, повинна чуйно до них ставитися, допомагати їм.

І ось тепер доглядачеві стало шкода малого бобреняти, що так безпомічно добивалося волі. Алекові й раніше доводилося мати діло з бобрами, він знав їхню лагідну вдачу. Доглядач відкрив дверцята, зайшов до клітки, обережно і вміло взяв звірятко на руки. Бобреня зовсім не злякалося, адже йому завжди подобалося тепло людських долонь. Ці долоні були такі добрі й лагідні, не те що бетон!

Доглядач поніс Чікені до свого дому, що був тут — таки, на території парку. Троє дітей вибігло назустріч батькові. Побачивши на руках у нього бобреня, вони обступили батька, радісно загаласували, заплескали в долоні, і Чікені знов налякався й зарився головою під полу Алекового піджака — звірятко вже мало доглядача за свого друга. Батько звелів дітям угамуватися і пустив бобреня на підлогу. В людській оселі Чікені відчув себе краще, ніж у клітці; може, він згадав хатину Гітчі Мігуона.

Вся родина обступила бобреня, чекаючи з цікавістю, Що ж воно робитиме.

А доглядачева дружина сказала:

— Ох ти ж манюне! А худісіньке яке... Джо, — попросила вона свого найменшого сина, — а принеси-но яблуко! Бобри страх як люблять яблука.

Джо зараз же приніс яблуко й поклав на підлозі перед Чікені. Бобреня понюхало — воно ще ніколи не чуло такого чудового запаху! І вп'ялося в яблуко своїми поламаними зубками — смачно! Вхопивши яблуко передніми лапками, жадібно почало гризти, і незабаром половини як і не було. Доглядач дуже зрадив: деякі з його вихованців зовсім відмовлялися від їжі й помирали, а цей — Алек тепер знав — виживе. Діти сміялися, милуючись, як Чікені сидить навпочіпки, геть як маленький чоловічок.

— Ось побачите, він швидко оклигає! — сказала до — глядачева дружина.

Алек тим часом приніс молодих тополиних пагонів із соковитими свіжими листочками. Це були ті самі пагони, що їх він поклав бобреняті в клітку, але там Чікені до них навіть не доторкнувся. Тепер звірятко почало їсти їх, а діти не зводили з нього очей, дивуючись, як спритно воно затискає в кулачки жмутки листя і кладе їх у рот.

Бобреня аж почало вуркотіти від задоволення, і діти вже не тямалися від захвату, а маленька білява дівчинка з круглим рожевим личком закричала:

— Слухайте, слухайте лишень: воно розмовляє, наче маленьке дитятко! Тату, хай воно поживе у нас в кухні, можна?

Дружина теж почала умовляти доглядача:

— Ай справді, Алеку, хай звірятко побуде трохи в нас. Однаково в парку зараз немає людей. Віднести його назад у клітку — це ж наче замкнути дитя в тюрмі.

— Твоя правда,— відповів Алек.— Ми влаштуємо йому куточок, нехай переночує у нас.

І вони зробили у себе в кухні куточок для Чікені. Алек-доглядач прикріпив до підлоги велику каструлю з водою, поруч поставив ящик і поклав туди свіжої соломи. Там і переночував Чікені. Йому було затишно й зручно, хоч навряд чи він почувався щасливим.

Наступного ранку Алек одніс бобреня назад у клітку, щоб кожний, хто зайде до зоопарку, міг його бачити. А ввечері, коли парк обезлюдів, доглядач знову забрав бобреня додому. І відтоді він робив так щодня.

Отож весь свій вільний від "роботи" час Чікені про— буВЕВ у доглядачевому домі, де в кухні мав постільку, велику каструлю з водою, свіжі гілочки й листя. І щодня йому давали смачне соковите яблуко, яке допомагало бобреняті забути про декотрі свої біди — не про всі: ніколи в світі він не забув би про своїх батьків і друзів, тужив би за ними до самої смерті * (* З усіх північноамериканських тварин бобри мають чи не найкращу пан ять, і цим вони схожі на слонів) .

Щоранку Чікені залишав після себе чималенький розгардіяш: обгризені прутики, недогризки гілочок, недоїдене листя, калюжі води на підлозі. Та діти охоче за ним прибирали, коли батько відносив бобреня, щоб воно виконувало свій щоденний обов'язок: дати подивитися на себе публіці, яка підходила до клітки. Ніхто в доглядачевій родині не сердився на звірятко за клопіт. Чікені добре прижився в цій сім'ї, зробився по-своєму необхідним її членом. Тепер він добре знав кожного з них і незграбно, перевальцем бігав з дітьми, а вони дивилися на нього як на кумедну цяцьку, схожу на тих пухнастих цуценят, що ними часто прикрашають ялинку.

Та ніщо не могло заступити йому ті щасливі дні, які він пробув в Обібісоуеї, і часто бобреня переставало гратися, залазило у свій ящик і тихенько там лежало, а серце його розривалося від болю й туги за давніми друзями.

Минуло небагато часу, і в Чікені підросли поламані зуби. Він почав ревно їх гострити — все клацав ними й тер нижні зуби об верхні. Зуби в бобрів ростуть безперервно, і вони всякчас скрегочуть ними і гострять їх. Щодня малий чистив і вичісував своє хутро, яке мало— помалу ставало таке саме пухнасте й блискуче, як і колись. Він погладшав і вже не скидався на мішок з кістками—взагалі зробився схожий на колишнього Чікені.

Життя його трохи ніби налагодилося, та щастя не було. Чікені дуже тужив і мучився, коли попадав до клітки, і доглядач це знав. Кожного ранку, посадивши

звірятко за ґрати і вже відходячи, Алек обертався і щоразу бачив, як сумно дивиться воно йому вслід, сидячи на голій цементній підлозі в клітці, де можна було зачинити й ведмеда. Доглядач згадав, що бобри іноді живуть двадцять років, а то й більше. Двадцять років у цій тюрмі з бетону й заліза! За двадцять років, міркував доглядач, його діти повиростають і роз'їдуться хто куди, та й самого його тут, мабуть, уже не буде. Містечко стане великим містом (поки що воно не дуже велике); люди приїжджатимуть і від'їжджатимуть — вільні, щасливі люди, — а нещасне звірятко, яке нікому не заподіяло зла і тільки шукало ласки, двадцять довгих самотніх років мучитиметься за ґратами клятої клітки, так ніби воно — невинуватий злочинець, і все виглядатиме волі, все дождатиметься, аж поки діждеться смерті. І навіщо все це? — думав доглядач. Тільки заради того, що кілька бездумних людей, яким байдуже, побачать вони коли-небудь бобра чи ні, хвилину чи дві повітрішалися на невтішного малого в'язня й пішли геть, забувши про нього...

Цьому добросердному чоловікові здавалося несправедливим, що люди прирекли бобренья на таку долю. Дивлячись, як це незграбне, кумедне звірятко бавиться з його дітьми, він вирішив, що зробив усе від нього залежне, щоб скрасити життя маленькому в'язневі, і що надалі якомога частіше братиме його до себе додому, де бобренья ґратиметься з дітьми на волі.

Та Чікені ще не здався, він досі плекав надію. Він чекав, що станеться чудо і Чілеві прийде до нього. Адже колись, де б не був Чікені, дуже скоро біля нього з'являвся і братик. І він знову й знову починав розшукувати скрізь свого братика: то заглядав у дерев'яну хатку в клітці, то терпляче нишпорив по всіх кутках в будинку доглядача, а то вибігав на подвір'я і ретельно обнюхував повітку, — певно, він не сумнівався, що десь та знайде Чілеві. Так минув місяць марних пошуків, і Чікені почав занепадати духом і нарешті зовсім перестав шукати братика.

А за сто миль від нього так само даремно шукав його Чілеві.

Чікені вже потроху при звичався до свого невільницького життя, коли сталася подія, що тяжко вразила його і водночас подарувала йому нові надії.

Якось повз його клітку проходила індіанка з барвистою шаллю на голові. Побачивши її, Чікені кинувся до ґрат, просунув поміж залізних прутів свої зціплені маленькі кулачки й голосно запищав, боячись, що жінка його не помітить. Індіанка зупинилась і заговорила до нього. Її мова була дуже схожа на ту, яку він так часто чув удома, в краю, де живуть індіанці. Але голос був чужий і, придивившись до її обличчя та почувши її запах, Чікені повернувся спиною і понуро побрів до своєї порожньої дерев'яної хатки. Йому здалося спочатку, що то була Саджо.

Але все-таки цей випадок підбадьорив його; Чікені повірив, що колись до нього прийде Саджо.

Вдень люди юрбами гуляли в зоопарку й зупинялися перед кліткою глянути, що воно за звір. Але його "відвідувачі" ніколи довго не затримувались і швидко проходили мимо; для більшості він був тільки маленьким звірятком із пласким хвостом. Хто дивився на нього байдуже, хто — зацікавлено, а хто тицяв у нього дрючком і щось

говорив грубим, недобрим голосом. Мало людей пожаліло його. Одне чи двоє поговорили до нього лагідно й пригостили горішками та цукерками. Але Саджо не приходила. І все-таки Чікені не втрачав надії, вдивлявся в кожне обличчя, приносив до кожної руки, до якої міг дотягнутись. Він так і не побачив обличчя, за яким тужив, не почув запаху знайомої маленької долоні. Але бобренья вірило, що якогось дня той незабутній голос покличе: "Чі-ке-ні!", і коричневі рученята, що так часто пестили його, знов його піднімуть, і тоді — о, яка то буде радість! — він тичнеться носиком у теплу ніжну шию, посопе, попих — котить трішки, а потім задрімає і забуде про все...

Так він годинами виглядав, чекав, сподівався. А ввечері, лежачи на своїй солом'яній постілоньці в кухні Доглядачевого дому, Чікені марив щасливими днями, що відійшли в далеке — ох, таке далеке минуле! — згадував ту комірчину під Шепієновим ліжком, де вони господарювали удвох з Чілеві, і їхню кумедну боброву хатку на озері.

А потім він до всього збайдужів, ніщо його вже не тішило, навіть коли він був у доглядачевім будиночку. Чікені перестав бавитися з дітьми, дбати про своє хутро — воно куйовдилося, збивалося в кудли. Він і від їжі відмовлявся: часто сидів понурий, важко дихаючи, із заплющеними очима і стискав у передніх лапках яблуко, поки впускав його, так і не покуштувавши.

Доглядач сумно дивився на бобренья, розуміючи, що тепер не варто гадати не тільки про те, що станеться через двадцять років, а й навіть через рік: Чікені довго не проживе.

Його маленький мозок був ніби в огні від туги. Бобреньяті ввижались його друзі, з думкою про них він засинав і бачив їх уві сні.

Так, тваринам теж сняться сні. І вам, певно, доводилося спостерігати, як вони, бува, прокидаються, перелякані страшним сном, а то щасливо щось бурмочуть — значить, сниться їм приємне.

Якоїсь ночі бобренья прокинулося від сну, де все було мов насправді. Наснилося ж йому, ніби воно знову вдома, з друзями. Чікені схопився і почав бігати по кухні, й, не знайшовши їх ніде, жалібно заскиглив з горя й туги. І плакав він, геть як мала дитина, що загубилася.

Не знав він, не міг знати, що менше ніж за милю, в іншій кімнаті з'явилося таке саме бобренья, як і він, і що разом з ним були двоє малих індіанців — хлопець, стрункий, мов стріла, і дівчинка в яскравій шалі, і такі обоє схвильовані, що не могли заснути тієї ночі, не могли діждатися, коли ж настане ранок.

А в кутку тієї кімнати стояв старенький, потертий кошик із березової кори.

Ви, певне, вже здогадалися: то Саджо й Шепієн приїхали нарешті в місто.

Розділ XIV

Полісмен Патрік

Коли поїзд, яким їхали Саджо, Шепієн та їхній маленький супутник Чілеві, прибув до міста, дітям раптом стало так страшно, що вони ніяк не зважувались вийти з вагона. Провідник, що наглядав за ними в дорозі, допоміг їм, сказав кілька підбадьорливих слів

і повернувся до своїх справ.

Саджо й Шепіен опинилися в такому галасливому світі! Настрашені й оглушені, стояли вони на пероні, взявшись за руки, не знаючи, куди йти, не сміючи поворухнутися, а навколо сновигали люди, свист, брязкіт, шипіли й ревіли паровози. Спереду, позаду, з боків — усе шуміло й метушилося. Гуркотіли вантажні машини з усякою поклажею; одна помчала просто на них, і Шепіен ледве встиг відтягти сестричку вбік, а то б вона попала під колеса.

Вокзал видався дітям великою лункою печерою, наповненою жахливими видами й звуками. Ще ніколи не почувалися вони такими малими й беззахисними. Тут, серед гамірного натовпу, вони були набагато самотніші, ніж у тихому лісі, серед мовчазних дерев. Отак і стояли ці двоє малих мешканців пущі серед оглушливого міського гаму — спантеличені, налякані й безпорадні, як ті бобренята, коли Гітчі Мігуон виловив їх у хвилях Березової Річки.

А Саджо, хоч як боялась, мала тільки одну думку: "Чікені пройшов через усе це пекло, пройшов сам-са— місінький!" Шепіен бажав знову опинитися поміж звірів у лісі, хай навіть у кільці лісової пожежі. А Чілеві? Бобренья затисло вушка лапками й завмерло, забившись у куток свого кошика.

Дітям здавалося, ніби вони простояли на пероні цілу годину (насправді ж не минуло й кількох хвилин), і Шепіен уже був насмілився піти до великих дверей, крізь які могутнім потоком сунули юрмища людей, коли це перед ним зупинився хлопець, трохи старший за Шепієна. Він був одягнений у гарну червону форму, на короткому, вузькому піджаку блищало багато гудзиків, на голові — збита набакир шапочка, схожа на круглу коробочку.

— Гей, дітки! — сказав він весело. — Ви загубилися? Когось шукаєте?

Бідолаха Шепіен, який ще ніколи не бачив вокзального носія, зовсім розгубився перед цим самовпевне— ним і так гарно вдягненим хлопцем. З пам'яті йому вилетіли всі знайомі англійські слова, згадалося тільки одне.

— Поліс-мен, — пробурмотів він, затинаючись від хвилювання.

— Вам потрібен полісмен, так? — перепитав носій, вмиць зметикувавши, у чім річ. — То йдіть за мною! — додав він і, поманивши їх рукою, швидко пішов уперед, вицокуючи по твердому перону каблуками своїх начищених до блиску черевиків. За ним безшумно поспішали взуті в мокасини малі індіанці, трохи не біжу— чи, щоб устигнути за носієм. Шепіен в одній руці ніс кошик, а другою міцно тримав сестричку за руку. Кумедна була це процесія!

Носій провів їх крізь натовп, а потім — великою залю, де зібралося стільки народу, що Шепієнові здалося, ніби сюди зійшлися люди з усього світу. Нарешті вони опинилися в протилежному кінці зали коло високого, дебелого чолов'яги. Його одяг теж прикрашали блискучі гудзики.

— Привіт, Пате! — гукнув носій. — Ось ці дітки шукають полісмена. — Він підштовхнув малих індіанців і вів далі жартівливо: — Такого гладуна, як ти, вони легко знайшли б і без мене. Схоже, що це індіанці, то ти бережись, бо ще знімуть з тебе

скальп!

Задерикувато посміхнувшись полісменові й підморгнувши дітям, хлопчина повернувся і зник у натовпі.

— Ого! — вигукнув полісмен і почав розглядати дитлахів, заклавши руки за спину.— Ого! Значить, знімаєте скальпи, так? — спитав він і зиркнув так люто, наче збирався посадити їх у тюрму. Та очі виказали його: в них зблиснув лукавий вогник, від кутиків розійшлися веселі зморшки.— То ви індіанці? Ясно! Тільки Я

мушу вас попередити, скальп мій нікуди не годиться. Вже двадцять років голова у мене лиса, мов яйце, і той чортяка, що привів вас сюди, добре це знає!

Цей полісмен зі своїм круглим веселим обличчям скидався на Діда Мороза. На голові у нього саяв збитий набакир шолом, який ніби промовляв, що робота полісмена — найвеселіша забава на світі. От тільки розмовляв він суворо.

Помітивши, що діти розгубилися, Пат заговорив трохи тихіше (хоч, здається мені, тихо розмовляти він узагалі не міг):

— Чим можу допомогти вам?

— Ти поліс-мен? — запитав несміливо Шепіен.

— Так, хлопче,— відповів чолові'яга, посунувши шолом ще трохи набік.— Я полісмен, та ще й який! В родині О'Рейлі всі такі... Слухай, а що там у тебе в кошику? — поцікавився раптом полісмен, зачувши жалібний писк Чілеві.

— А-мік,— відповів Шепіен по-індіанському, знявши накривку, щоб показати бобренья, і повторив знову:— А-мік.

На превеликий подив хлопця, полісмен розреготався:

— Ха-ха-ха! Хо-хо-хо! То він каже: "А, Мік!" — називає мене Міком Ч Зразу догадався, що я — ірландець... Ну й кмітливе бісеня! Так, я—Мік, авжеж, Мік!

Полісмен страшенно пишався тим, що він ірландець, і подумав, що Шепіен зразу про це здогадався, коли сказав "амік" — індіанське слово, яке означає "бобер". Отож індіанський хлопець видався йому збіса розумним, а Шепіен, почувши, як полісмен кілька разів сказав, що він "амік", вирішив, що той належить до якогось дивного плем'я білих людей, котрі величають себе бобрами, а це дуже почесне звання! Таким чином вони одразу сподобалися один одному.

— А куди ж ви мандруєте? — спитав Пат.

Спочатку Шепіен забув не тільки англійську мову,

1 М і к — прізвисько ірландців. але й про листа, якого дав йому Золоте Волосся, а тепер, згадавши, витягнув з-за пазухи листа й подав ірландцеві.

Той прочитав адресу на конверті й сказав:

— Усе ясно. Зараз я на чергуванні і не можу нікуди йти. Ви посидьте, почекайте трохи, а потім я вас проведу. Сам Патрік О'Рейлі подбає про вас.

Пат ніжно погладив Саджо по голові. Шепіен тільки тепер згадав, як буде по-англійському "бобер", і полісмен попросив хлопця показати йому Чілеві.

— Славний звірок, тільки дуже вже маленький,— сказав Пат про бобренья.

А сміливець Чілеві зовсім знітився, вирішивши, мабуть, що настав кінець світу. Він

скрутився клубочком, втягнув голову в плечі, сховав під себе хвіст і лапки, ніби хотів стати зовсім непомітним.

Наші юні мандрівники, трохи оговтавшись, посідали на краю довгого ряду стільців. Кремезний полісмен, що, здавалося, завжди був у доброму гуморі, засипав дітей питаннями, а Шепієн, пригадавши потроху свою англійську мову, розповів йому про бобренят і про пригоди в дорозі. Тоді веселий ірландець спохмурнів і сказав, що він сам, Патрік О'Рейлі, відведе їх до господаря зоопарку.

— Я скажу їм усю правду, будьте певні! — додав він голосно, розхвильований не на жарт історією бобренят.— Та тут і кам'яне серце заригає, свічки на ялинці розтопляться! Так-таки-так!..

Через якийсь час Пата заступив інший полісмен, що добродушно пожартував — мовляв, Пат завів "сім'ю". Потім усі троє вийшли на вулицю, де було менше людей і не так гамірно. Дорогою ірландець знай розмовляв, жартував, намагаючись розважити дітей. Шепієн теж не мовчав, підтримував бесіду своєю скупю англійською мовою. А Саджо, широко розплющивши очі, дуже уважно слухала, дарма що не розуміла ні слова. Тепер вона вже не боялась, бо почувала себе в безпеці поряд з цим великим чоловіком у синій формі, а коли думала, що Чікені десь тут близько, може, на Цій самій вулиці, їй хотілось кричати на радіощах.

'/s5* oa

Дівчинка почала розглядатися довкола на різні чудеса, які траплялися чи не на кожному кроці. Коні—про них вона чула, та ніколи досі їх не бачила. Трамваї — як швидко вони мчали, самі собою! Гарні жінки в ошатних сукнях! Та найкращі були чудові вітрини магазинів. Ось смачно запахло наїдками, і діти побачили за склом такі чудові пироги й тістечка, що так і вп'ялися в них очима; вони почали перешіптуватися по-інді— анському. Полісмен здогадався, що його малі друзі хочуть їсти.

— Еге,— вигукнув Пат,— та ви ж голодні! А я, старий балакун, усе базікаю! Де таке бачено, щоб хтось із синів О'Рейлі спокійно дивився, як його друзі помирають з голоду, так би мовити, просто на порозі? Отут ми й пообідаємо.

— Так, будь ласка,— сказав Шепієн.— Моя сестра давно їсти хоче.

Про себе Шепієн не сказав нічого, хоч невідомо було, хто з них голодніший.

Отож Патрік О'Рейлі завів їх у їдальню і, коли всі посідали за столик, спитав, коли ж вони їли востаннє.

— У селищі,— відповів Шепієн.— Я так не боятися, а моя сестра боятися дуже. Тому сидіти на місці, не їсти нічого. Я — берегти сестру, не лишати її саму. Тому ніхто не їсти, тільки Чілеві їсти трохи хліба.

— Молодець, хлопче! Ми, О'Рейлі...

Але як О'Рейлі вчинили б у такому випадку, так ніхто й не дізнався, бо цієї хвилини підійшов чоловік із тацею, заставленою паруючими стравами. Пригощення було таке знадливе з виду і пахло так смачно, що дітям перехопило подих, а в Саджо закрутилася голова. Та скоро запанувала мовчанка — тепер стало не до розмов; усі взялися до їди і тільки їли, їли, їли. Отак розкошуючи, Саджо не забула про Чілеві, теж, мабуть,

голодного, і поклала в кощик хлібця з маслом, пиріжок і ще дечого, тож бобренья було тепер заклопотане, як і всі інші, намагаючись надолужити згаяне.

Вони сиділи в одній з тих невеликих їдалень, що бувають при ресторанах. Крім них, у їдальні якраз не було нікого. Коли бенкет закінчився й ніхто, навіть Чілеві, не міг з'їсти більше й шматочка, вони зручно відкинулися на своїх стільцях, мліючи від задоволення. Патрік О'Рейлі закупив сигару і просто саяв від щастя, поглядаючи на своїх малих друзів. Шолома на голові у нього не було, і Шепієн мав нагоду переконатися, що добродушний ірландець трохи перебільшив, коли сказав про свою голову, ніби вона "голісінька, мов яйце". Насправді ж у нього було пасмо волосся на голові — росло воно над одним вухом, було зачесане назад і тяглося до другого вуха. А ні на якому яйці такого не побачиш.

Саджо, як справжня маленька господиня, дбайливо склала весь посуд в один бік; їй подобалось тримати в руках такі коштовні, на її думку, речі, хоч насправді це був звичайний простий посуд. Бідолашна дитина ніколи не бачила таких тарілок — про це вона призналася братові згодом, пізно ввечері.

В кімнаті було тепло. Саджо зняла з голови свою яскраву шаль, і тепер ірландець побачив довгі чорні коси й карі очі, що сяяли добротою. Замилувавшись дівчинкою, він заявив, що відколи покинув Ірландію, ще ні разу не бачив такої красуні. Коли ж Шепієн переклав ці слова сестрі на індіанську мову, Саджо заша— рілася, похилила голову і знову закрилася шаллю. Та ніхто не міг довго соромитися цього добродушного чоловіка, і незабаром Саджо знову глянула на нього. Шаль знов опинилася на її плечах, і дівчинка голосно сміялася разом з братом з усього, що говорив веселий ірландець, хоч і не розуміла жодного слова. Шепієн, радий, що знову бачить сестричку веселою, і собі сміявся. А полісмен О'Рейлі реготав так щиро, що йому довелося розщербити трохи свій мундир. Він дістав червону хустинку з рукава і все витирав нею лисину. Чілеві теж подав свій голос, і Саджо почала з ним шеп— татися. А тим часом Шепієн став навчати ірландця індіанської мови. Успіхи Пата в цьому ділі були не дуже великі, власне, він запам'ятав лише одне слово: "кегет", що означає "звісно", "безперечно" або "справді"; коли індіанець впевнений у чомусь, то каже

5 Í523-0 "кегет". Відтоді в ірландця усе стало "кегет", і він запишався, що стільки навчився.

Далі почали обговорювати, що робити наступного дня, і Пат перейшов на англійську мову, намагаючись наслідувати Шепієна — щоб було ясніше.

— Парк,— сказав він,— закритий.— І, щоб було зрозуміліше, зачинив двері.— Завтра парк відкритий, давай гроші і — бобер іде.

При цих словах Пат розчахнув двері й звичним рухом простяг руку вперед, ніби сподівався, що цілий загін бобрів рушить вільною дорогою.

Потім вийняв лист і, постукуючи пальцем по адресі, додав:

— Моя прийде сюди завтра. Твоя — чекає. Кегет!

Шепієнові було нелегко стриматися, щоб не усміхнутись. Патрік недооцінив його знання англійської мови і щиро зрадів, коли хлопець сказав, що зрозумів його. Сам

О'Рейлі zostався дуже задоволений своїм уроком індіанської мови і гадав, що вже дещо тямить у цій мові.

За адресою, вказаною на листі, полісмен Патрік відвів дітей до управителя будинку, де вони мали ночувати, передав тому листа від місіонера, ще раз нагадав дітям, що прийде по них наступного дня вранці, і порадив нікуди самим не ходити.

Малих індіанців чекали — управитель будинку дізнався про їхній приїзд з телеграми. Влаштувавши їх на ніч, цей чоловік вийшов, щоб самому послати телеграму-відповідь. А в цей час полісмен Патрік у своїй скромній квартирі розмовляв по телефону з кимось про малих мандрівників. І в далекому селищі Кролячий Бід теж турбувалися про них. Їхні пригоди схвилювали багатьох, а самі діти нічого про це не знали.

Опинившись у великій кімнаті з білими стінами, на другому поверсі, діти розмовляли пошепки. Тут вони почувалися малими й чужими, наче дві мишки, що прокралися в комору чи в церкву. Але ж ці стіни давали їм почуття безпеки, і Шепієн зняв через голову торбинку з оленячої шкіри, що висіла в нього на шиї на шнурку, і добув звідти гроші. Він дбайливо розгладжував кожний папірець, а Саджо стояла поряд, киваючи своєю чорнявою голівкою, ніби хотіла сказати: "От бачиш, що мій сон наробив!"

Дітям дуже хотілося знати, скільки ж там було грошей. Саджо навіть нахилилась, приклавши палець до губів, і дивилася так розумно, ніби все знала, а Шепієн супив брови, приглядаючись до кожного папірця. Але цифри нічого не сказали дітям, порахувати гроші не вдалося. Одне було ясно: грошей тут так багато, що їм ніколи стільки не доводилося бачити. Тож Шепієн згорнув їх знов і поклав у торбинку, а торбинку сховав на грудях, під сорочкою.

Це був викуп за волю Чікені, і ці гроші мали бути весь час у нього напихваті.

А Чілеві тішився купанням у тазу. Того вечора у бобреняті було ще одне свято: люб'язний господар пригостив його хлібом, і воно наїлося донесхочу. А недоїдки помалу перетворювались на липку масу, і повірте мені, що килимок на підлозі не став від цього гарнішим.

Тієї ночі нікому не спалось. Малому бобреняті — бо під ліжком, і під шафою, і по кутках було так багато нових речей; дітям — бо ж завтра мав бути такий чудовий день, задля якого вони стільки настраждалися, подолали страшні небезпеки і на який так довго чекали.

Завтра до них повернеться Чікені!

Жодне з них, здавалось, не задумувалося над тим, що господарі зоопарку можуть їм відмовити, можуть не віддати бобреня, адже воно попало в їхні руки і вони вважають його своєю власністю. У Шепієна, може, й виникали якісь сумніви, але Саджо, певна, що її сон збувається, ні па мить не втрачала надії і знай повторювала:

— Завтра Чікені буде з нами — я це знаю!

Розділ XV

Остання пригода

Наступного ранку Патрік О'Рейлі, як обіцяв, зайшов по Саджо й Шепієпа. Діти думали, що полісмен зразу поведе їх в зоопарк до бобреняти, але виявилось, треба спочатку зайти до великого будинку, в контору власників парку.

Дорогою, боячись, щоб чого не скоїлося з грошима, Шепієн усе мацав під сорочкою торбинку — скоро, дуже скоро вона їм знадобиться, і хлопець, звичайно, хвилювався. В руці Шепієн ніс кошик з Чілеві, а поруч дріботіла Саджо, закутана в пістряву шаль.

В контору вони піднялися швидким ліфтом, але дітям ліфт не дуже сподобався. Потім вони разом з Пат— ріком О'Рейлі опинилися перед письмовим столом, за яким сидів чоловік. Це від нього залежала доля їхнього маленького втраченого друга.

Саджо, яка досі так щиро вірила у свій сон, раптом злякалася, затремтіла, мов листок: що робити, коли цей чоловік не віддасть Чікені? їй захотілося закричати і втекти. Та вона не поворухнулася, вирішивши, що залишиться до кіпця, хоч би що там сталося.

Чоловік за столом був молодявий, з блідим, довгим обличчям і малепьким підборіддям. Він неприємно мружив одне око, щоб у нього не потрапляв дим від сигарети, яка стирчала в кутику рота; отож дивитися він міг тільки одним оком, і тому здавалось, ніби він косоокий. Молодик розмовляв, не виймаючи сигарети з рота, і косував на дітей тим оком, що дивилося. Якесь дуже безбарвне й непривітне було те око.

— Що вам треба? — різко спитав чоловік.

На хвилю запала мовчанка — гнітюча, напружена мовчанка. Саджо й Шепієн, здавалось, навіть перестали дихати. А тоді...

— Сер,— пролунав голос полісмена,— вчора я телефонував містерові Гуду, розмовляв з ним про цих дітей, моїх друзів. Ми з ним домовилися зустрітись тут, щоб поговорити про одне діло, а саме...

— Можете викласти ваше діло мені,— перепив його молодик офіційним тоном.— Містер Гуд нині зайнятий.

І він глянув на прочинені двері, що вели до сусідньої кімнати.

— Бачите, річ ось у чім...— знову почав Пат, але службовець глянув на годинник і ще раз перепинив його:

— А чи не можна коротше? У мене багато справ сьогодні.

Пат, почервонівши трохи, знову почав свою промову, цього разу успішно. Це була промова, над якою він чимало потрудився напередодні ввечері,— розповідь, що, на думку ірландця, мала зворушити до сліз навіть людину з "кам'яним серцем". Але, мабуть, у молодика не було й кам'яного серця, бо сліз він не пролив, а лише, поки Пат говорив, кілька разів поглянув на годинник та прикурив нову сигарету від свого недокурка.

Добряга полісмен аж розгубився трохи і так закінчив свою розповідь:

— Отож ці діти хочуть викупити у вас своє звірятко і, смію сказати, ви зробите добре діло, коли віддасте їм бобреня.

Зробивши все, що міг, Пат замовк і почав витирати піт з обличчя своєю великою

червоною хустинкою. Молодий службовець поправив на столі папери й відкинувся на спинку стільця.

— Це все? — запитав він холодно.

— Так, — розгублено відповів Пат; він уже почав побоюватись, що програв битву.

— Що ж, дякую, — сказав службовець. — Мушу повідомити вас, — кожне його слово звучало так, наче шматок льоду падав на скляну тарілку, — що ми чесно, за гроші придбали того бобра, і не в цих голодранців, а в шанованого представника хутрової фірми. Ми заплатили за нього п'ятдесят доларів — набагато більше, ніж коштує насправді таке нікчемне звірятко, і продати його могли б хіба в тому випадку, коли б дістали на цьому ділі добрий зиск. А ці ваші... — він глянув на дітей, — червоношкірі друзі, як ви їх називаєте, не схожі на великих багатців, щоб заплатити такі гроші.

Пат почервонів ще дужче, але, здогадуючись, що тільки гроші здатні переконати такого твердолобого, підштовхнув Шепієна вперед і хрипко прошепотів йому:

— Гроші... Дай йому гроші!

Шепієн зрозумів майже все. Схвильований і пригнічений, він вийшов наперед, попорпався в торбинці й виклав на письмовий стіл маленьку пачку грошей.

Службовець узяв папірці, перерахував їх і зневажливо пирхнув:

— Тут лише чотирнадцять доларів. — Він простяг гроші назад. — Нічого не вийде. — І, щоб усі зрозуміли, додав: — Не годиться. Ні! Ясно?

Вони зрозуміли його. Всі.

Ніхто не говорив. Ніхто не ворухився. Шепієн зрозумів: це кінець. Але ні... невже це правда, невже? Раптом тиша почала душити хлопця, бліде обличчя чоловіка за столом стало більшати й більшати і наче посунуло на Шепієна, підлога почала вислизати у нього з-під ніг. То це він зомліє, мов жінка, впаде, як дівчисько?.. Хлопець заплющив очі, щоб не бачити блілого, лихого обличчя, цих глузливих очей. Шепієн зціпив зуби, стиснув кулаки, весь напружився і гордо випростався. І хоч його ще трусило й морозило, слабість минулась.

Тим часом спантеличений ірландець витирав хустинкою лисину й хрипко бурмотів:

— Ох, який сором! Який жаль! І все через мене, старого дурня. Заморочив дітям голови, а вони й повірили мені!

А Саджо? Вона напружено стежила за кожним рухом чоловіків, її очі металися від одного обличчя до іншого, мов дві сполохані пташки в клітці. Дівчинка все зрозуміла. Їй нічого не треба було пояснювати. Все втрачено. За дві хвилини все скінчилося.

Вона тихо підійшла до Шепієна.

— Я все знаю, брате, — сказала вона спокійно, але таким дивним голосом, що Шепієн вражено глянув на сестру і обняв її.

А Саджо вела далі, дивлячись братові в очі:

— Я все знаю. Він не віддасть нам Чікені. Я неправильно розгадала свій сон. Мабуть, ми мали приїхати в місто не для того, щоб забрати Чікені, а щоб привезти йому Чілеві. Певне, саме це хотіла сказати мені мама. Вони повинні бути разом, щоб не тужити більше. Правда, Шепієне? — Її дитячий голос перейшов у шепіт, чорнява

голівка опустилася.— Скажи цьому чоловікові: я... віддаю йому... Чілеві. Хай бере.

Її лице побіліло, мов папір, губи стали безкровні. Дівчинка поставила на стіл кошик з бобреним і відступила назад, не зводячи з кошика сухих, широко розплющених очей.

О'Рейлі перестав нарікати й завмер. Що ж буде далі?

— А це що таке? — сердито вигукнув службовець.

— Ще один бобер — Чілеві,— пояснив Шепієн.— Його брат — той, другий, Чікені — дуже сумний. Візьміть його. Так каже сестра. Я...— голос його урвався, далі хлопець не міг говорити.

— Чудово,— сказав службовець, уперше всміхнувшись, хоч ця усмішка його не прикрасила.— Це зовсім інша розмова! Ми швидко владнаємо цю справу.— І він потягнувся взяти ручку.

— Ні! — раптом вигукнув ірландець і так грюкнув кулаком по столу, що й чорнильниці, і прес-пап'є, і ручки, й олівці — все підскочило, підскочив навіть блідий молодик і зблід ще більше, навіть сигарета випала йому з рота.

— Ні, я не дозволю! — ревів Пат громовим голосом.— Жоден із синів О'Рейлі не стоятиме осторонь, коли обдурюють, знущаються з беззахисних дітей. Ти, чорна твоя душа, ти — негідник! Я — представник закону, і я заарештую тебе за образу, за шахрайство, за грабунок, за насильство, за...

Вичерпавши список страшних злочинів і захрипнувши від гніву, полісмен почав, обходячи стіл, наступати на службовця, який квапливо позадкував до дверей

іншої кімнати. Саджо та Шепієн від подиву витріщили очі. Але ніхто так і не дізнався, що хотів зробити нестямний нащадок О'Рейлі, бо цієї миті розчинилися двері, й службовець налетів на когось — шлях до відступу був відрізаний.

— Пробачте, — промовив спокійний, тихий голос, і до кімнати увійшов стрункий сивий чоловік. Він зупинився й пильно глянув поверх окулярів на присутніх.

— Пробачте, що втручаюсь,— кашлянувши, знову заговорив він, а тоді дуже ввічливо запросив усіх: — Сідайте, будь ласка.

Пат усе ще сопів і люто дивився на чоловіка, якого збирався заарештувати і який не зовсім був певний своєї невинності, бо руки його тремтіли, коли він закурював нову сигарету.

— Прошу сідати, панове,— знову запросив сивий чоловік.

Всі посідали. Кожен відчув, що не може не послухати цього лагідного чоловіка. Перед ними власної" персоною був містер Гуд, власник зоопарку.

— А тепер поговоримо про справи,— запропонував він, переводячи погляд з полісмена на службовця, потім на дітей і знову на полісмена.— Вчора, коли ми з вами розмовляли по телефону, я пообіцяв вислухати вас і розібратися в цій справі. З сусідньої кімнати я все чув і я радий, що розмова відбулася без мене, бо при мені дехто поведився б інакше. Я знаю, з якої далечини прибули ці діти, які труднощі подолали, щоб відшукати свого улюбленця. Та мені хотілося випробувати їх, дізнатися, чи все це часом не брехня. Не розуміючи їхньої мови, я надумав подивитись, як вони поводитимуться, а вже потім вирішувати. Тепер я знаю все і мушу сказати, що справа

ця дуже складна для мене.

При цих словах молодий службовець оглянув усіх самовдоволенням поглядом, наче казав: "От бачите, а що я говорив?"

Містер Гуд теж обвів поглядом присутніх і, постукуючи окулярами по коліну, провадив далі:

— Сподіваюсь, усі мене уважно слухають? Так?

Певне, він звик, щоб люди дослухалися до його слів. Піднявши й притримуючи великим і вказівним пальцями свої окуляри (насправді то було пенсне) за тонке перенісся, він знову по черзі подивився на кожного. Дітям цей його погляд здався дуже пронизливим і не таким приємним, як голос.

— Отже,— сказав він, упевнившись, що всі слухають (Саджо не розуміла пі слова, але її зачарували його дивні манери та плавна мова),— ці індіанські діти запропонували віддати свого другого вихованця, щоб звірі були разом. Це свідчить про їхню щирість. Але я повинен подумати й про свої інтереси. Як оце сказав Джордж, ми того бобра купили за гроші, він обійшовся мені в солідну суму. Я не можу вирішити все зразу. Тим більше, люди, особливо молоді, не повинні вмиць одержувати все, що їм забагнеться. Усе треба заробити...

І він суворо глянув па дітей крізь окуляри, які знову одягнув на носа.

— То що ви збираєтесь робити, сер? — занепокоєно спитав О'Рейлі, чекаючи нетерпляче, коли ж старий нарешті облишить свої фокуси з окулярами і перейде до діла.

Але містер Гуд звернувся тепер до свого управителя:

— Ти добрий ділок, Джордже. Часом мені здається, що навіть занадто добрий.

— Я тільки виконував свій обов'язок, — гордовито відповів Джордж.

— Ах, так, обов'язок,— пробурмотів містер Гуд.— Ну, та річ не в цьому.

— Але що ж ви збираєтесь робити, сер? — знову спитав Пат, якого розбирала нетерплячка.

— Що робити? — перепитав той неможливий чоловік.— Що робити? Ах, так, здається, я знаю, що робити. От що! — І, взявши кошик з Чілеві, він поманив дітей до себе.— Візьміть,— сказав він лагідно,— вашого маленького друга. А тепер,— ставши раптом діловитим, він щось написав на картці й подав її Патові,— тепер ідіть з містером О'Рейлі до парку й забирайте другого бобра. Він — ваш, ви його заробили.

Шепієн, відкривши рот, витріщився на нього. Чи йому не причулося? А може, йому сниться сон — такий, як ото наснився Саджо?

Але Саджо не спала, вона схопила з рук старого кошик з Чілеві і вигукнула:

— ІЛепієне, що він сказав? Що він сказав?

Містер Гуд завважив тепер, що діти не зрозуміли його, і хотів пояснити краще, та його перепинив Пат — йому кортіло першим повідомити дітям радісну звістку.

— Пробачте, сер, я поясню їм по-індіанському,— сказав він і заговорив до Шепієна своєю ірландською говіркою.— Цей чоловік,— Пат так щиро ляснув містера Гуда по плечу, аж той захитався, а його окуляри, усім на втіху, злетіли з носа,— славний

хлопець! Він,— Пат тицьнув містера Гуда в груди так, що той заточився,— великий вождь, дуже добрий, так! О, яка складна ця індіанська мова! Ви, діти, берете другий бобер, ясно? — І він закінчив промову своїм улюбленим індіанським словом:— Кегет! Кегет! — А тоді переможно повернувся до містера Гуда і заявив:—Усі в родині О'Рейлі дуже здібні до мов, сер.

— Авжеж, я це бачу! — відповів містер Гуд, з усмішкою проводжаючи своїх гостей до дверей.

"Потішні діти,— подумав містер Гуд,— і то дарма, що я зазнав збитків". І він задоволено потер руку об руку, так наче зорудував вигідне діло.

Навряд чи діти бачили що-небудь дорогою до зоопарку. Коли ж Пат показав ворота, що видніли вже недалеко попереду, Саджо кинулась бігти. Дівчинка розчервонілась, а її очі, недавно ще такі сумні, світилися радістю. Шаль непомітно зсунулася їй на плечі, кіски метлялися за спиною, маленькі мокасини швидко дріботіли по бруківці. За нею біг Шепієн. Важкий кошик з бобреньям не давав йому наздогнати сестру, та ще й Чілеві, стомившись від довгого ув'язнення, намагався вирватись на волю. Останнім поспішав здоровань О'Рейлі, червоний, як мак, без шолома, на ходу витираючи червоною хустинкою лисину. Він сопів і пихкотів, наче буксир, що захворів па астму.

Раз він гукнув:

— Гей, ми що, на перегонах?

Та діти все бігли — навряд чи вони його почули Ірландець бурмотів:

— От чортенята! Заженуть мене в могилу!

Але все-таки тюпав за дітьми.

Кілька перехожих подивилися на них, подумавши, мабуть, що ці діти в одязі лісовиків тікають від полісмена. А з кошика чувся пронизливий вереск — то протестував Чілеві, якому не подобалися ці труські перегони по місту.

Дехто з перехожих і собі приєднався до цієї чудернацької процесії, на чолі якої щодуху бігла чорнокоса дівчинка.

А за ними всіма, далеко-далеко позаду, йшов іще один чоловік. Високий, мідношкірий, він ступав швидко й нечутно. Був він такий похмурий і суворий, що люди розступалися, даючи йому дорогу, а потім перепитували одне одного:

— Хто це? Що це за чоловік?

Але він навіть не дивився на них.

Біля воріт сталася невеличка затримка. Зоопарк був ще зачинений для відвідувачів. Та О'Рейлі швидко зметикував — показав записку від містера Гуда, і їх пропустили. Але тільки-но відкрили ворота, як до парку посунув увесь натовп.

А впустив наших друзів доглядач Алек — він уже про все знав, його попередив містер Руд, який теж стояв у натовпі.

Він кивнув Алекові, і доглядач швидко повів Саджо до бобрової клітки.

Раптом дівчинка знову зблідла: їй здалося, ніби вона біжить у великій пустелі, а вдалині темніє потворне залізне пруття, і за тим пруттям сидить коричневе пухнасте звірятко. Невже бобренья? Невже все це правда? Так, це він, Чікені!

Саджо вже не боялась: вона забула про натовп, що стежив за кожним її кроком, забула про гамірне місто, забула про все. Вона бачила тільки маленьке пухнасте тільце. Кинувшись до залізної огорожі, дівчинка упа— ла навколішки, просунула руки між ґрати й закричала:

— Чікені! Чікені! Чі-ке-ні!!!

Бобреня, мов не вірячи своїм вухам, сиділо непорушно і тільки дивилося на неї.

— Це я, Саджо! О Чікені!

Дівчинка мало не плакала. Невже Чікені забув її?

Якусь хвилю звір'ятко сиділо непорушно, похиливши набік коричневу круглу голівку, а Саджо знов покликала:

— Чі-ке-ні-і-і!!!

І тоді він упізнав її. З радісним писком він швидко, як тільки міг, подріботів до ґрат на своїх коротулях.

Натовп захвилювався, загомонів. Підійшов Алек, відімкнув маленькі залізні дверцята і сказав:

— Сюди, міс... мамзель... е-е... сеньйорито!

Доглядач не знав, як йому звернутися до Саджо.

А дівчинка забігла в клітку, опустилася навколішки й низько нахилилася над бобреням. Обоє завмерли. Пістрява шаль прикрила все, і ні ви, ні я — ніхто на світі не дізнається, що відбулося між ними того щасливого, незабутнього ранку.

Сивий містер Гуд витяг з кишені носову хустинку і голосно висякався, а доглядач Алек чогось закашлявся:

— Хумф! Хурумф!

— Атож! — енергійно підтакнув Пат, хоч доглядач нічого й не сказав.

А тепер мало статися найцікавіше — зустріч Чілеві й Чікені. Вони були зовсім близько, всього за якихось два-три кроки одне від одного, але навіть не здогадувалися про це.

Яка ж це була радість!

У Саджо та Шепієна шалено калатало серце, коли вони внесли кошик до клітки. Діти так хвилювалися, що накривку довелося знімати їм обом — одному це було зовсім не до снаги. Вони витягли Чілеві, посадили його навпроти Чікені й, затамувавши подих, стали чекати.

Спочатку малята сиділи непорушно, не зводячи одне з одного очей. Потім, певно, проблиски правди заясніли в їхніх маленьких запаморочених голівках, і звірята поповзли назустріч одне одному. Із страшно витріщеними очима, нашорошеними вухами, прислухаючись, принохуючись — ось бобренята вже пішли, потім — підтюпцем, а потім, остаточно впізнавши одне одного, помчали галопом і з розгону стукнулися лобами. Оглушені ударом, вони поставали на задні лапки, міцно обнялися, пронизливо заверещали й на очах у всієї публіки почали боротися!

Закінчилися безнадійні пошуки, дні болісних розчарувань, злигоднів, горя і туги, довгі нестерпні ночі очікувань.

Більшеньке Маля і Меншеньке Маля знову були разом.

Незабаром вони вже гасали по клітці, яка з похмурої в'язниці перетворилася на майданчик для забав, і можна з певністю сказати, що це було її найкращим застосуванням. Діти плескали в долоні, кричали, сміялися, підбадьорювали бобренят, а ці танцюристи чи борці — називайте їх як хочете,— крутилися, перекидалися, щасливі до нестями.

Ніколи ще не давали вони такої блискучої вистави!

Глядачі сміялися, галасували, сивочолий містер Гуд жваво розмахував своєю хустинкою і, мабуть, теж щось вигукував на радощах.

Патрік О'Рейлі просто млів з утіхи, адже він стільки зробив для того, щоб усе закінчилось так щасливо, і до того ж він єдиний тут знав усю цю історію від початку до кінця. Тож він добровільно узяв на себе обов'язки розпорядника, стримував юрбу, все пояснював, сипав жартами,— одне слово, був у неймовірному захваті. І я думаю, він мав на це право. А коли бобренята дотанцювали свій химерний танок, полісмен Пат заявив, що ще не бачив, щоб хтось так гарно танцював: ірландську джигу, хіба справжні ірландці.

— І сам оце бачу, але, хай йому всячина, таки не віриться! — проголосив він.

Звичайно, ми пробачимо йому ці слова — то було справді небачене видовище.

А тоді з юрби вийшов високий смагливий чоловік у мокасінах. Це він щойно поспішав міськими вулицями до зоопарку.

Здивована юрба затихла.

Тільки Саджо та Шепіен, захоплені своїми бобренятами, нічого не помітили. Але ось вони почули знайомий тихий голос, що промовляв до них співучою мовою оджибуеїв:

— Хмари зійшли з лица сонця, і моє горе розвіялося, розтануло, мов ранковий туман. Ці люди зробили для пас багато, дуже багато... Подякуймо ж їм, діти мої. Сину мій, доню моя, візьміть Ніт-чі-кі-уенс — ваших Маленьких Братів. Обібісоуей — Долина Гомінких Вод чекає на вас.

Це ж Велике Перо приїхав забрати дітей з їхніми вихованцями, відвезти їх додому: в Долину Гомінких Вод, в Країну Північно-Західних Вітрів.

Нарешті сон Саджо збувся.

Розділ XVI

"Міно-та-кія!"

І ось наші мандрівники розпрощалися з містом, з його метушнею та гамором, з його мешканцями. "Зрештою,— подумала Саджо,— люди тут живуть такі самі, як і скрізь,— більше добрих, ніж лихих. А втім, добрі майже всі",— вирішила вона й надумала розповісти одноплеменцям про все це.

Попрощалися вони з Алеком-доглядачем, що так жалів бідолашного Чікені, коли той сам-один мучився в неволі, а тепер тішився, побачивши бобреня на свободі; прощалися і з дивакуватим містером Гудом, що, як завжди, лагідно усміхався. Він довго ще з радістю згадував, що звеселив і ошчасливив маленькі згорьова— ні серця. І хоч

Гітчі Мігуон пропонував йому гроші за Чікені, господар зоосаду і слухати про це не хотів, заявивши, що найкращою винагородою була йому втіха від Щасливого кінця всієї історії.

Патрік, доблесний нащадок роду О'Рейлі, провів їх на вокзал, а потім розповідав своїм приятелям, як він "обома руками посадив" своїх друзів на поїзд і як весело усміхався Гітчі Мігуон, коли він, Патрік О'Рейлі, розмовляв з ними по-індіанському. Що усміхався, то усміхався Велике Перо — це щира правда.

Коли поїзд рушив, діти ще довго махали рукою полісменові, що став їм таким добрим і вірним другом. А Патрік О'Рейлі стояв і високо тримав над головою свій шолом, ніби давав сигнал, і його лисина блищала, видно було її далеко. А Шепієн від'їжджав переконаний, що десь там, на зеленому острові посеред великого солоного озера, живе народ, який називає себе "бобрами".

Коли діти під'їжджали до селища Кролячий Брід, перший, кого вони побачили, був Золоте Волосся. Пароплав ще не встиг причалити, як він уже вистрибнув на палубу, щоб їх привітати.

Шепієн зараз же віддав йому гроші, що в них лишилися, і Золоте Волосся надумав повернути їх Великим Ножам, що всі зібралися на пристані зустріти дітей. Тоді хтось із туристів вийшов наперед і виголосив невелику промову. Вони дуже раді, сказав він, що все склалось так добре, а гроші хай залишаться в місіонера — він зможе дати їх якомусь бідному індіанцеві. Гітчі Мігуон подякував усім за те, що були такі добрі до його дітей, і додав, що сподівається, колись настане і його черга допомогти кому-небудь, як це часто буває в житті.

Золоте Волосся сказав дітям, що поїде разом з ними й поживе трохи в їхніх краях, серед індіанців.

Підійшов до них і торговець, який досі стояв десь позаду, потиснув руку Великому Перу і його дітям і сказав, що теж хоче побувати в їхніх краях, щоб ознайомитися із звичаями індіанців, адже це потрібно для його роботи. Але він і словом не згадав (і нізачо не згадав би), що він теж допоміг дітям. І ніхто б ніколи про це не дізнався, якби Золоте Волосся не помітив тоді в школі його вчинку і по секрету не розповів Великому Перу. Тим часом з'явилися обоє Малят, і всі почали гладити їх та голубити; вони ж навіть згодилися влаштувати змагання з боротьби перед Великими Ножами, хоч, здається мені, їм було байдуже, дивиться на них хто-небудь чи ні. І, мабуть, вони відчували велике полегшення, коли їх знов посадили в кошик, щоб мандрувати далі.

Велике Перо сів за весла у своєму каное, на якому ще були помітні сліди від вогню; Шепієн узявся за стерно. Саджо цього разу не робила нічого — вона разом із Чілеві й Чікені, які ніколи нічого не робили, їхала пасажиркою. Чи не всю дорогу дівчинка сиділа, притулившись обличчям до кошика з бобренятами. Золоте Волосся разом з торговцем та кількома індіанцями, односельцями Великого Пера, пливли в довгому каное, яке своїм гордовито вигнутим носом і кормою нагадувало бойового коня чи стародавній іспанський вітрильник.

На першому ж волоці їм назустріч вийшов старий вождь Ні-Ганік-Або. Тут він

отаборився, дожидаючи повернення дітей. Ні-Ганік-Або попросив Шепієна й Саджо розповісти все про свої пригоди. Слухав він дуже уважно, мовчки, і тільки в найважливіших та найцікавіших місцях оповіді у нього виривалось глухе, гортанне: "Хох! Хох! Гм!", а в очах зблискував вогник — старий вождь розумів усе, ой як добре розумів!

Вислухавши оповідь і трохи подумавши, Ні-Ганік. Або сказав Саджо й Шепієнові, що вони стали гордістю племені й що їхні великі пригоди разом з Маленькими Балакучими Братами — так він назвав Малят — будуть оспівані в піснях і ввійдуть в історію індіанського народу. Тоді вождь глянув на Чілеві й Чікені і сказав, що віднині вони належатимуть племені і що пам'ять про них залишиться в народі. Коли він говорив, його мудре, пооране зморшками обличчя світилося усмішкою — першою усмішкою за багато днів, адже, сказати правду, він був з виду досить похмурим чоловіком. А тоді, щільніше загорнувшись у свою ковд— РУ, сивий вождь випростався і, простерши руку до сонця, промовив: Хох! Міно-та-кія! Кегет кі міно-та-кія! (Добре! Справді дуже добре!)

І гурт мовчазних індіанців, і Гітчі Мігуон, і Золоте Волосся хором повторили:
— Міно-та-кія!

І вигляд у всіх був дуже урочистий і схвильований.

Вони знову рушили в путь — все ближче рідний Обі— бісоуей, і Саджо здавалося, ніби дерева понад водою кланяються і кивають кронами, а листя шепоче: "Кегет міно-та-кія!" Вітер висвистував у травах: "Сі-і-і-іей міно-та-кія!" І бурхливі води бистрин, що здавалися колись такими скаженими й норовистими, співали-ви— співували своїми дивними голосами ту саму пісню, і грайливі круговерті під кожним ударом весла бурмотіли: "Міно-та-кія!"

Ніколи ще ліс не здавався таким гарним, небо — таким голубим, сонце ще ніколи не світило так ясно, білки не стрибали так весело, пташки не співали так ніжно, як тоді, коли Саджо й Шепієн поверталися додому. Ніколи ще діти не були такі щасливі!

По приїзді Велике Перо запросив гостей до своєї хатини. Зібралося все селище. Запросили й двох метисів, що якраз нагодилися в Обібісоуей; вони, як завжди, були із скрипками. Музиканти витинали то шотландського ріла, то ірландської джиги, збиваючись іноді на дивні мелодії, які любляють метиси.

Усі хлопці селища хотіли потанцювати з Саджо, вона не мала ні хвилини спочинку, та й танцювала, скажу я вам, чудово,— я сам був там і бачив усе на власні очі. Бачив я і Шепієпа — хлопець пишався сестричкою і сам танцював: йому нетяжко було знайти собі пару до танцю серед дівчат селища. Там було багато гарних дівчат, і жодна того дня не куталася в шаль — тільки бабусі могли прийти закутані на таке свято.

Надворі, біля хатини, палало вогнище, де безперестанку кип'ятили чай. Довкола вогнища сиділи старі індіанці, вони курили свої люльки і згадували минувшину, а неподалік, у миготливих відблисках вогню, дітвора гралася у квача та піжмурки.

Велике Перо ходив поміж гостями, перемовлявся з ними. Він усміхався, вітаючи гостей, і любо глянути було на його обличчя, що часто було сумне, а то й суворе. Час

від часу господар обходив усіх з великим чайником, а Саджо й Шепієн тоді, облишивши танці, розносили чашки.

Зненацька усі перестали танцювати й посідали кружка під стіною, ніби чекаючи на щось. Запала тиша. І тоді увійшли два барабанщики й почали бити у свої барабани. Потім у дверях з'явився старий вождь Ні— Ганік-Або в головному уборі з орлиного пір'я; обличчя його було розмальоване яскравими фарбами. Під колінами у нього висіли браслети з порожнистих оленьчих копитець; у руці він тримав брязкальце з цілого панцира черепахи — воно було розмальоване чорною та червоною фарбами.

І коли Ні-Ганік-Або почав танцювати, порожнисті оленьчі копитця задзвеніли, немов мідні дзвіночки, в такт швидким рухам його ніг; торочки з оленьчої шкіри тріпотіли, довгі орлині пера то загиналися назад і спадали на плечі, то знову розгиналися,— все в бездоганному ритмі з боєм барабанів, що ні на мить не змовкали, а черепахове брязкальце шалено брязчало у вождевій руці.

Отак танцюючи, старий вождь завів дивну, таємничу пісню про пригоди Саджо й Шепієна і двох малих бобренят. Так воїни оспівували в давнину свої бойові звитяги. Після кожного куплета пісню підхоплював хор. Одноманітна, тягуча мелодія брала за душу, хвилювала.

Це й була та пісня, яку обіцяв скласти старий вождь Ні-Ганік-Або, і тепер вона мала стати легендою племені. Такі пісні, а також нехитрі малюнки відображали різні важливі події, передавали пам'ять про них майбутнім поколінням народу.

Але торговець, що зовсім не знав індіанських звичаїв і ніколи не бачив нічого подібного, подумав, що це Танець Війни, і не на жарт перелякався. Тоді Гітчі Мі— гуон пояснив йому, що вождь виконує не Танець Війни, а Уабено — його танцюють тільки знахарі або коли треба відзначити важливу подію. Незабаром пролунав різкий протяглий крик — старий вождь кінчив співати й танцювати.

І знов скрипки заграли щось жваве, знов почалися танці: веселі джиги, плавні кадрилі. Золоте Волосся танцював і сміявся цілу ніч, запрошуючи до танцю негарних і старих жінок. Де тільки затихали веселощі, він виростав наче з-під землі, і знову лунав сміх. Навіть торговець забув про свою поважність і довів, що вміє веселитись і танцювати, як усі люди. Він навіть спробував подружити з Малятами, але все так само ніяк не міг запам'ятати їхні імена. Вже й Шепієн узявся його навчити, але той і далі називав бобренят то Чілакi, то Черокі, то Чікару чи ще якось так — у нього був великий запас імен, і всі неодоладні.

А що ж бобренята? Вони теж не відставали від решти. Як же могли вони лишатися осторонь всяких подій, поки мали два голоси і по чотири ноги на кожного? Збуджені музикою, галасом, забавою, Чілевi й Чікені гасали по підлозі, плуталися під ногами в танцюристів і жебрали у всіх, хто тільки сідав відпочити.

Якось Чілевi вийшов на середину кімнати і, наче навмисне, щоб позаважати, став на задні лапки. Танці довелося припинити — ніхто не хотів наступити на малого чи за нього зашпортнутися. На хвилину чи дві пустун зробився цілковитим господарем підлоги; стояв собі стовпчиком і зухвало так на всіх поглядав. Мусила Саджо забрати

геть шалапута, хоч як він верещав та пручався. А тим часом тишко Чікені, який дечого таки навчився в місті, натрапив на ящик з яблуками. Зрозумівши, що більше одного яблука не з'їсть зразу, він заходився переносити їх до свого сховку. Злодюжку спіймали на гарячому, і який же він зняв шум і гам!

Щоб якось заспокоїти бобренят, Саджо почала давати їм шматочки хліба — сподівалася, що пустуни підуть спати. Та де там! Сьогодні їм ніяк не сиділося в комірчині, й звірята знай вилазили і знов починали жебрати. Так вони й бігали туди-сюди і набралися стільки їжі, що навіть коли б цілу ніч бенкетували, все ОДНО не з'їли б і половини припасів.

Нарешті, наморені довгою мандрівкою та хвилюваннями, та веселощами й розвагами, та ще, може, чимось, бобренята пішли спати. У себе в комірчині, з усіх боків оточені шматочками хліба, вони вчепилися лапками одне одному в шерсть, тицьнулися носиком до носика й полинули в Країну Снів...

Всі лиха, довгі й тривожні дні самоти відійшли в минуле, забулися.

Відтоді щодня на березі озера лупали радісні крики, веселий сміх. Розлуки ніби й не було — все, що сталося, здавалося страшним сном. Знов ожила порожня й забута донедавна боброва хатка. На вогкому піску знову з'явилися відбитки дитячих ніг і бобрових лапок — сліди, що трохи були не урвалися, щоб ніколи не вернутися знову.

Шалапут Чілеві знов перетворився на того сміливого, зухвалого розбишаку, яким був досі, — коли не став ще гіршим. Як завжди, зникав і, як завжди, коли його ловили на гарячому, вертівся та крутився, мов дзига, чи з диким вискотом перекидався на спину — такий був задоволений своєю витівкою або ж просто вередував.

Обоє бобренят росли швидко, але Чікені так-таки й не наздогнав Чілеві. Тож і zostався він Меншеньким Малям, тим самим ніжним, добрим звірятком. Не те, щоб він завжди був спокійний та бездоганний, — хто б цього від нього й вимагав. Частенько він відпочивав у Саджо на руках, як то бувало колись, тицьнувшись у ту маленьку місцинку під підборіддям, яку він так добре знав. Чікені пригортався до дівчинки, заплющував очі, сопів, пихкотів і попискував від щастя. Саме це не раз снилося ж йому тоді, коли він ночував у кухні Алека-доглядача! Тепер Чікені вже ніколи не тужитиме — і він про всяк випадок розплющував одно очко: все це правда чи, може, знову йому тільки сниться?

Так, тепер усе було, як і колись. Вернулися дні, сповнені радощів і клопотів. Бобренята плавали, копирсалися й вовтузилися в намулі, а потім чистили й шкребли шубки, гралися в піжмурки під каное, борюкалися та добудовували свою нестійку, потішну хатку на озері, яка й досі ніяк не могла захистити господарів від дощу. А надвечір, напрацювавшись та награвшись донесхочу, бобренята насилу дибали па потомлених ніжках стежкою до хатини. А там на них уже чекали маленькі тарілочки — ті самі тарілочки, повні рисової каші чи молока, а часом і з крапелькою варення. Ще кусень хлібця перед сном і — спати на м'якій, теплій підстилці...

Так проминуло щасливе літо.

Находила осінь, а з нею — Дні Падолісту, Дні Тиші. Наближався час відвезти

Чілеві й Чікені до батьківського дому, пора було їм повернутися до звичайного бобрівського життя. Адже взимку їм не насташиш води та й не наносишся з ними скрізь так, як улітку.

І от якось Гітчі Мігуон покликав дітей і пояснив їм обережно, що скоро бобри стануть дорослими і не зможуть жити в неприродних для них умовах, тож їх доведеться відвезти до рідного ставка. Там, сказав він, звірята заживуть так, як живе весь їхній бобрівський рід, як велить їм жити природа.

Діти вже давно передчували, що незабаром доведеться розлучитися з бобренятами, але не говорили про це між собою. День прощання наближався. Саджо ходила тиха й задумана, вона все довше блукала зі своїми улюбленцями, знаючи, що незабаром їх тут уже не стане. А звірята? Вони знай пустували, безтурботні й веселі, як завжди, і не задумувались про завтрашній день.

Саджо любила їх так дуже, що не хотіла думати про себе й про свою печаль,— вона думала тільки про те, як бобренята зрадіють, коли знов зустрінуть своїх батька й матір. "Як же я можу сумувати?" — питала себе дівчинка й казала тремтячим голосом:

— Я така щаслива. Правда, правда. Я це знаю!

Так, маленька Саджо, ти була щаслива — щаслива, як усі ті, хто дарує радість іншим.

Отже, одного ранку в жовтні, Місяці Падолисту, коли всі пагорби одяглися в червоні, коричневі й золоті шати, Чікені й Чілеві — Меншеньке Маля та Більшеньке Маля — розпрощалися зі своєю комірчиною, де минуло їхнє щасливе, безтурботне дитинство. Розлучилися вони з нестійкою бобровою хаткою на воді, і з вігвамом на березі, і з стежками, і зі своїми бобровими пристанями. Знов опинилися вони в тому самому берестяному кошику, що довго й вірно їм служив, і вирушили у свою останню, найважливішу мандрівку.

Вони, мабуть, і не здогадувались, уможуучись на запашний підстилці, яка велика радість чекає на них.

Розділ XVII

Місяць Падолисту

Це мала бути велика подія.

Саджо була дуже гарна в картатій сукні, в новій, дуже пістрявій шалі та в розшитих бісером мокасінах. Шепієн і Гітчі Мігуон одягли своє найкраще вбрання з вичиненої оленьчої шкіри оксамитно-коричневого кольору. Славнозвісний кошик Саджо розмалювала листочками, барвистими квітами, птахами й звірами, щоб Чілеві й Чікені не сумували під час своєї останньої мандрівки. А ще коли до ручки причепили велике біле перо, кошик став зовсім як новий. Саджо дбайливо встелила дно пахучими травами, а до стінки прикріпила шкіряну торбинку, прикрашену голками дикобраза,— там лежали дві маленькі, але такі дорогі їй тарілочки.

Не забули й про каное, що було вірним супутником в їхніх мандрах і пригодах. Слідів вогню на ньому як і не було — його заново пофарбували ясно-жовтою фарбою, намалювали й пташине око, тільки не таке хиже, як те, колишнє, а навіть веселе, якщо

добре до нього придивитись. З корми знову звисав пухнастий лисячий хвіст. І взагалі човен мав якийсь особливий вигляд, так ніби він знав, що вирушає в незвичайну подорож. Вийшовши назустріч вітрові, човен задержувався вилив своїм новим хвостом і, здавалося, підморгував оком, коли минав тріпотливі очерети й ситники, немовби знав якусь цікаву таємницю.

Вони пливли до Березової Річки, що текла десь у синій далині між Пагорбами Шепітливого Листя,— туди, де народилися Чілеві й Чікені.

Шість днів пливли вони. І що далі вони запливали, то прозоріше ставало повітря, а води — тихіші. Дикі гуси летіли на південь довгими вервечками, в північній тиші виразно чулися помаху їхніх крил. З кожним ранком сонце здавалося все більшим і червонішим, а листя довкола — ошатнішим і пістрявішим. Казково гарний був ліс у ці теплі дні, в Місяці Падолисту.

У Саджо було радісно на душі. Вона й сама на це не сподівалась. І щоб зберегти бадьорість у собі, дівчинка весь час думала про те, що тепер її маленьким улюбленцям житиметься ще краще, що бобри-батьки дбатимуть про них так, як вона, Саджо, подбати не може: бобрята поверталися додому, на батьківщину, до свого Бобрового Народу. Їхнє пустотливе дитинство минало, звірята дедалі розумнішали. Незабаром вони по-справжньому почнуть працювати, як і всі лісові звірі та майже всі люди; вони ж і створені для роботи, переконувала себе дівчинка, а не для того, щоб бути пестунчиками. Правильно міркувала Саджо — тільки так бобрята могли стати справді щасливими.

І все ж таки часом їй щеміло серце, сльози туманили очі. Тоді вона швиденько втирала ті сльози й казала собі: "Це я просто себе жалію. Треба, щоб їм було добре. Адже я їх дуже люблю".

Відганяючи тугу, дівчинка то дивилася на дерева й озеро, то заглядала до кошика й лоскотала бобрят за кумедним вушком, думаючи, як то добре було б побачити й почути, що діятиметься в бобровій хатці, коли туди повернуться Малята.

Коли б тільки старі бобер з бобрихою та обидві сестрички зустріли Чілеві й Чікені! Дівчинці так кортіло побачити всю їхню сім'ю разом! І Саджо сподівалася, вірила всім серцем, що ніколи жоден мисливець не добереться до їхньої хатки.

В останній день подорожі, увечері, вони отаборилися в затишному куточку під соснами на березі струмка, у верхів'ї якого був бобровий ставок,— на тому самому місці, де колись давно ми застали Гітчі Мігуо— на за обідом.

Цього незабутнього вечора, коли всі попоїли й навкруги стало зовсім темно, тільки вогнище весело палахкотіло, Велике Перо сказав дітям, що хоче з ними поговорити про щось дуже важливе.

Тиша панувала навколо, і діти мовчки сиділи біля вогню. Цього разу й Чілеві сидів нерухомо біля свого кошика, схиливши голівку набік, і, здавалося, дуже уважно слухав. Мабуть, слухав і Чікені, що сидів тихо, мов мишка, у Саджо на колінах. Широка, повновода річка, що так тихо й швидко текла поруч, напевно, чула все і, звичайно, шепотіла, шепотіла про це першим же порогам, які траплялися на її шляху. І ніби

навіть величезні темні дерева, що незворушно й поважно стояли довкола в миготливих відблисках вогню, слухали мову індіанця.

— Саджо, Шепієне,— казав Гітчі Мігуон,— сьогодні ми побудемо останній вечір з Чілеві й Чікені. Завтра вони повернуться до своїх рідних і заживуть, як усі бобри. Щасливі то були дні, коли бобренята жили з нами. Багато радості принесли звірятка в наш дім. Гарне літечко з ними було ще гарніше.

Тут, на цьому місці я знайшов їх — безпомічних і хворих; вони помирали. А сьогодні вони знову тут, здорові та бадьорі. Їхні пригоди скінчилися, а тепер на них чекає щастя, про яке вони й не мріяли.

Я даю вам одну обіцянку: наші маленькі друзі ніколи не загинуть від руки мисливця.

При цих словах у Саджо вирвався якийсь тихий звук, але вона зразу ж затисла пальцем уста.

Гітчі Мігуон вів далі:

— Ви бачили, як старий вождь танцював танець із брязкальцем,— це ж був танець Уабепо. Вождь закликав, щоб ніхто з індіанців не вбивав бобрів у цих місцях. Білі не приходять сюди, це моя мисливська ділянка, а у мене рука не підніметься на наших маленьких друзів. Не зобижатиму я і їхньої родипи. Бобри наповнили серця моїх дітей радістю, і я подякував би їм, якби вони розуміли мою мову. Хоч би що сталося, вони 'будуть тут в безпеці. Завтра, коли ви їх випустите, я крикну бобровий клич. Молодим бобренятам, сестричкам наших Чілеві й Чікені, цей клич нічого не скаже, але старі бобри, мабуть, впливуть і привітають гостей. Я не певен, чи так вийде, але спробую.

Саджо міцно затисла рукою рот, щоб жоден звук не зірвався з її вуст (* Індіанці пильнують, щоб не перепиняти один одного під час розмови. Коли діти заговорять, не дочекавшись, щоб до них звернулися, це вважається великою нечемністю.). І саме в цю мить десь із-за пагорбів долинуло глухе виття, воно гучнішало, а потім завмерло. То було дике, тужливе виття вовка. Усі прислухались, а Гітчі Мігуон зачекав, поки стихне останній відлунок. Індіанці не бояться Тужливих — так вони називають вовків — і дивляться на них як на чотириногих мисливців.

— Більшеньке Маля і Меншеньке Маля,— провадив він далі, усміхаючись,— не підуть з вашого життя назавжди. Бобри відрізняються від інших тварин; дечим вони більше схожі на людей, і коли вже вони подружили з кимось, то ніколи цього не забудуть. А тепер я скажу вам найважливіше. (Цього разу ніхто не видав ні звуку, навіть вовк.) Віднині щороку в Місяці Падолисту, коли, мов жовті й червоні сніжинки, в повітрі кружляють листочки, коли дикі гуси хмарами полетять по небу, ви приїжджатимете сюди, на батьківщину бобренят. І ввечері, причаївшись на березі їхнього ставка, ви побачите, як вони плавають, працюють і граються. Може, ваші давні друзі підпливуть до вас так близько, що можна буде порозмовляти з ними й навіть погладити. Щось зітреться в їхній пам'яті, забудеться багато з побаченого й пережитого, але вас вони почують: друга вони ніколи не забудуть. Так казали мені старі мудрі люди. Та й сам я бачив таке замолоду. От і все, що я хотів вам сказати, діти

мої.

Батькові слова зовсім заспокоїли Саджо, хоч, може, Десь глибоко в серці вона таїла смуток. Вона була тільки маленькою дівчинкою і віддавала все, що мала,— двох своїх вихованців, котрих любила так, як тільки може любити дитина. І щоб бобренята краще пам'ятали про все (адже батько сказав, що вони пам'ятливий народець), Саджо надумала повісити коло ставка на дереві кошик із тарілочками — хай звірята приходять і дивляться на нього.

Тієї ночі Саджо лежала на підстилці з духмяних гілок канадської ялиці й пригортала до себе Меншеньке Маля та Більшеньке Маля, згадуючи все спочатку — все, що сталося від того незабутнього дня народження, коли в її житті з'явилися бобренята. Пригадала веселі забави, подумала, як добре закінчились їхні пригоди та як чудово усе вийшло, пригадала все, що сказан батько: він крикне бобровий клич, і, може, старі бобри впливуть назустріч.

Хіба можна було спати цієї останньої ночі! Довго вона не склепляла очей — все прислухалася до рівного дихання Чілеві й Чікені. Та нарешті вона схилила свою голівку, повну всяких думок, над вогкими носиками бобренят, що сопіли, пихкотіли й іноді навіть похропували, і полинула в Країну Забуття.

Наступного дня надвечір, коли заходило сонце,— о тій порі, коли прокидаються дикі бобри,— Велике Перо підійшов з дітьми до ставка саме в тому місці, звідки Чілеві й Чікені вирушили у свою небезпечну подорож.

Мало що змінилося тут відтоді, як ми побували н— цих місцях у травні — Місяці Квітів. Міцна гребля, як і тоді, перегороджувала струмок, вода стікала ринвою, а землянка височіла курганом над болотистою землею. Тільки тепер більше видно було слідів роботи — от ніби тут попрацювало з сокирою і лопатою багато людей. Насправді всю роботу зробили тільки двоє бобрів — від молодих бобренят у перше ЛІТО ЇХНЬОГО ЖИТТЯ мало допомоги. Стіни хатки були густо замазані глиною, щоб не пробрався зимовий холод; перед самим житлом плавав чималенький пліт із колод, гілок і пруття — запас харчів на зиму. Від берега в різних напрямках: вели до лісу вузькі, втопані стежки, обабіч яких стирчали свіжі пеньки із слідами бобрових зубів. Стовбури

повалених дерев уже плавали на воді. Декілька дерев; ще лежало на березі — видно було, бобри ще не закінчили робити запаси па зиму.

Як і тоді, тут було дуже тихо. Чітко відбивались дерева у гладенькому плесі, та кропи їхні були вже не зелені, а червоні, жовті й навіть коричневі — там, де їх припало морозцем. І всюди в цьому тихому лісі повільно літали, кружляли, з піарудіппям падали на землю листочки.

Гітчі Мігуон зумисне трохи відстав від дітей. Саджо й Шепіен удвох понесли кошика до берега. Там під високою сріблястою тополею вони відкрили його. Шепіен погладив шовковисті пухнасті тільця і сказав:

— Прощайте, Нітчі-кі-уенс,— прощайте, Маленькі Брати...

Ці слова він промовив майже пошепки, бо голос його тремтів, а хлопець не хотів показувати перед сестричкою, що хвилюється. Потім він потис однією рукою обидві

руки Саджо й сказав їй:

— Не сумуй, сестро! Щороку, як тільки почнеться падолист, я привозитиму тебе сюди. Багато горя і радості ми всі пережили разом, і ми ніколи не забудемо наших маленьких друзів. Вони теж пам'ятатимуть нас. Так сказав батько. Тепер у бобренят починається нове, щасливе життя. У них все буде гаразд.

— Так,— прошепотіла Саджо,— я знаю, вони будуть щасливі. То й мені треба радіти, а не сумувати.— Дівчинка усміхнулася Шепієпові.— Спасибі тобі, брате.

Тоді Шепієн підійшов до батька. Саджо залишилась одна. Вона притулила бобренят до себе й прошепотіла їм у чорні вушка:

— Прощай, Чілеві! Прощай, Чікені! Прощайте,. Маленькі Брати! Ми не забудемо одне одного! Ніколи!

Вона випустила бобренят, провела до самої води і стежила, як вони попливли.

Звірята пливли рідним ставком, дві круглі— голівки як завжди, поряд: шалапут Чілеві й лагідний Чікені. Ще кілька хвилин — і обоє зникнуть. І хоч би які великі воші вирости, в ніжному, люблячому серці дівчинки вони довго лишатимуться двома крихітними, безпомічними звірятами. Для Саджо назавжди вони залишаться Малятами.

Коли бобренята почали підпливати до землянки, Велике Перо видав дзвінкий, протяглий звук — поклик бобра, що шукає інших бобрів. І знову цей звук, як музична нота, задзвенів у тиші. І ще раз... А потім біля хатки з води виринула чорна голова, за нею друга. Дві великі чорні голови й великі коричневі спини попливли назустріч малятам.

Дівчинці перехопило подих. Сталося те, в що вона вірила й не вірила: бобри-батьки випливали на поклик Гітчі Мігуона. Все збулося. Все!

Ніхто не ворушився. Люди стояли зовсім тихо, мов непорушні дерева, поки старі бобри повільно наближались до Чілеві й Чікені. Ті поплавали трохи довкола малих, придивляючись, приношуючись, видаючи якісь тихі, бентежні звуки. А тоді попливли разом — великі й малі голови поряд!

Бобри віддалялися швидко (надто, надто швидко!), лишаючи на воді довгі, нетривкі смуги хвиль. Раз чи двічі долинув слабкий звук, немовби дитячий голос. Великі голови все так само пливли поруч маленьких, вони дедалі маліли, аж поки зникли під водою одна за одною якраз перед входом до хатки.

Малята, Більшеньке й Меншеньке, повернулися додому.

А Саджо стояла на березі, мов кольорова маленька —статуя, у своїй ошатній картатій сукні й гарних мокасінах; шаль сповзла з голови на плечі, й чорні кіски блищали в промінні вечірнього сонця. Так вона й стояла з напіввідкритими червоними губами, не відриваючи напруженого погляду від ставка, поки зникла остання коричнева голівка й розійшлися останні брижі на воді.

І в цю хвилину десь у золотому, шепітливому листі задзвеніла пісня білогруді славки. Ніжний голос маленької пернаті співухи линув далеко по тихій долині. І Саджо здавалося, що це була пісня надії, щастя й любові.

"Міпо-та-кія! (Це добре!) —чулося дівчинці.— Мі-мі-мі-і-і-но-но-по-оо-по-та-кі-но-та-кі-но-та-кія-а!"

(*Пісня славки (чи співочого горобця) дуже схожа за ритмом і звучанням на звуконаслідування, яке я наводжу в тексті. Блідочолі мешканці лісу передають цю пісню так: "О-о-о-Кан-а-да-Кан-а-да-Кан-а-да-а!", а індіанці вважають, що вопа співає: "Мі-мі-мі-но-та-кі-но-та-кі-но-та-кія-а!" Влітку тужлпва мелодія цієї пісні лунає скрізь у північних лісах, і для багатьох з нас славка, разом з бобрами п соснами, є символом незайманої природи. Індіанці в пісні славки чують підбадьорливі слова "Це добре!" і тому вважають щасливою прикметою, коли на дереві, під яким стоїть людина, заспіває ця пташка.)

Довкола дівчинки кружляли, падаючи, листочки, а вона все не зводила очей з чорної землянки й тихо повторювала:

— Мі-но-та-кія-а!

Вона повісила розмальований кошик, у якому zostались дві тарілочки й духмяна зелена підстилка, па гілку, що низько схилилася над прозорим плесом.

А тоді повернулася, усміхнулася батькові та брату й побігла до них.

От і все, що я хотів вам розповісти. Паша подорож закінчилась.

Поки ви слухали мою розповідь, вогнище догоріло, і тільки жарини тліють посеред вігваму. Позад нас на оленьчу шкуру — стіну вігваму — падають паші довгі, темні тіні.

Пора розходитись.

Та коли-небудь в сутінках літнього вечора, якщо засумуєте на самоті, згадайте про цих двох малих індіанців. Вони були такі самі діти, як і ви, і їм теж іноді було страшно, у них були свої радощі, хвилювання і надії — зовсім як у вас.

Згадайте про Чілеві й Чікені, двох бобренят, що так ніжно полюбили своїх маленьких господарів. Вони теж жили насправді: любили одне одного, іноді сумували, але й повеселитися уміли.

Отож полиньте ще раз у своїх думках до Пагорбів Шепітливого Листя і ви знову побачите високі темпі сосни, що ніби кивають і кланяються вам, коли ви проходите повз них; ви попливете ще раз у жовтому човні з його пильним оком і лисячим хвостом, що виляє позаду.

І коли ви сидітимете дуже тихо, то, напевне, почуєте шарудіння падолисту, таємничі співи дзюркотливої води й ніжні голоси мешканців лісу, великих і малих, що живуть у цій великій пущі, такій далекій і водночас такій прекрасній — в Країні Північно-Західних Вітрів.

Примітки:

1) Ж а к Картьє (1491—1557) — французький мореплавець, учений, дослідник Канади.

2) Факторія — торговельна контора й поселення, що їх організовують купці-європейці в колоніальних країнах (тут і далі примітки перекладача позначено цифрами; примітки автора — знаком *)

3) Резервація — територія, куди уряди США й Канади переселяли корінних жителів

своїх країн.